

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Bc. Pavel Bureš

Spolkový život v Zábřehu v letech 1860 - 1948
s důrazem na české spolky

Touto cestou bych rád poděkoval všem, kteří mi pomohli při zpracování diplomové práce. Děkuji především vedoucímu práce Mgr. Pavlu Krákorovi, Ph.D. za jeho vstřícné jednání a cenné rady.

Velký dík patří také pracovníkům SOKA Šumperk, kteří byli velice obětaví a snažili se vyhovět všem mým požadavkům.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval zcela samostatně a využil jsem jen uvedené literatury a pramenů.

V Olomouci dne 18. března 2022

.....
Bc. Pavel Bureš

Obsah

Úvod	6
1. Historický vývoj města Zábřeh	9
1.1. Vznik města	9
1.2. Zábřeh v období od středověku do počátku 19.století	10
1.3. Zábřeh v období průmyslové revoluce	17
2. Význam spolků a spolkového života	20
2.1. Statistiky spolků	24
2.2. Spolky a jejich statistika v českých zemích	26
3. Spolkový život v Zábřehu	29
3.1. Spolkový život v Zábřehu od druhé poloviny 19. století do roku 1918	29
3.2. Spolkový život v Zábřehu od roku 1918 do roku 1948	31
3.3. Rodina Brassů	33
4. Život ve vybraných spolcích v Zábřehu	38
4.1. Sokol	38
4.1.1. Vznik a vývoj Sokola od 19. století do roku 1948	38
4.1.1.1. Založení Sokola	38
4.1.1.2. Hlavní události do vzniku Československa	41
4.1.1.3. Sokol od vzniku Československa Do roku 1948	43
4.1.2. Sokol v Zábřehu	45
4.1.3. Každodenní život spolku Sokol v Zábřehu	49
4.2. Hospodářský spolek hejtmanství Zábřežského a šumperského	51
4.2.1. Založení a stanovy spolku	51
4.2.2. Vedení a správa hospodářského spolku hejtmanství zábřežského a šumperského	54
4.2.3. Změny spolku do roku 1938	56
4.2.4. Činnost hospodářského spolku Hejtmanství zábřežského a šumperského	56
4.3. Školský spolek severomoravský Zábřeh	58
4.3.1. Založení spolku a jeho stanovy	
4.3.2. Správa spolku	60
4.3.3. Ze života Školského spolku Severomoravského	61

4.4. Spolek dobrovolných hasičů v Zábřehu	64
4.4.1. Historie dobrovolných hasičských sborů	64
4.4.2. Z historie Hasičské župy Severomoravské číslo VII.	66
4.4.3. Sbor dobrovolných hasičů v Zábřehu	68
5. Praktická část	70
5.1. Vyučovací jednotky s pracovním listem	71
5.2. Procházka s ukázkami proměn města	83
Závěr	86
Seznam pramenů a literatury	91
Resumé	95
Summary	96
Seznam příloh	97
Přílohy	99

Úvod

Lidé měli vždy touhu po spolčování. Ta se z mého pohledu projevuje už od počátku dějin sdružováním v kmenech, zakládáním osad a následně státních útvarů. S rozvojem lidské společnosti však vyvstala potřeba sdružování i na jiných základech. Takovýmto příkladem může být vznik cechů ve středověku, které sdružovaly vykonavatele různých řemesel. S další modernizací společnosti došlo i k rozvoji přemýšlení lidí. Začalo tak vznikat množství spolků s naprosto odlišným zaměřením, jako spolky politické, sportovní, zájmové, hospodářské, profesní, obranné a mnohé další.

Tato diplomová práce se bude zabývat spolkovým životem ve městě Zábřeh. Zachycuje období od roku 1860 do roku 1848, které je značně rozsáhlé. Zahrnuje dobu rakousko-uherského císařství, až do první světové války, kdy začal spolkový život vznikat. Spadá sem i období mezi roky 1918 a 1938. Tehdy v samostatném Československu, díky nově nabytým svobodám, docházelo k prudkému rozvoji spolkového života, který byl však násilně zastaven příchodem druhé světové války. Zahrnuje také krátké období restaurace a obnovy spolků v letech 1945 až 1948. Roku 1948 se moci v Československu ujímají komunisté a spolkový život, tak jak byl do této doby znám, končí a je nadále ovlivněn komunistickou politickou ideologií.

Svou práci jsem se rozhodl rozdělit do pěti kapitol, v první kapitole se budu snažit v krátkosti přiblížit historii města Zábřeh od jeho založení do konce sledovaného období. Budu se zaměřovat na přehled nejvýznamnějších událostí a v poslední části kapitoly na charakteristiku národnostního složení města.

Druhou kapitolu budu věnovat vzniku spolkového života v Rakousko-Uhersku, jelikož vznik spolku v minulosti nebyl

naprostou samozřejmostí, ale musel se řídit platnými zákony. Založení spolku a jeho fungování mělo svá jasná pravidla.

Ve třetí kapitole se budu zabývat vznikem, rozdělením a rozvojem spolkového života v městě Zábřeh. Chtěl bych zde zmínit co největší počet známých spolků do roku 1918 a následně i po vzniku samostatného Československa.

Čtvrtá kapitola bude věnována popisu vybraných spolků. Chtěl bych se zde zaměřit na popis historie těchto subjektů a následně na způsob jejich fungování.

V páté kapitole se budu zabývat propojením teoretického obsahu práce se vzděláním na druhém stupni základní školy. Součástí bude i návrh výukového programu, který bude vycházet z teoretické části práce.

Při svém zkoumání se chystám využívat v první řadě dostupnou literaturu, která bude zaměřena na historii města, dějiny vývoje spolkového života a na některé důležité spolky. Budu využívat i méně známé časopisy, jmenovitě se bude jednat o Průvodce kulturou Zábřeha, z kterých bych rád čerpal jinde neobsažené poznatky. V přiměřeném množství bych chtěl využít i internetové zdroje.

Dostupná literatura je však spíše obecného charakteru a nezabývá se podrobněji problematikou zábřežských spolků. Vzhledem k absenci zmíněných literárních zdrojů bude stěžejní roli při mém výzkumu hrát studium archivních materiálů. Za tímto účelem jsem několikrát navštívil Státní okresní archiv v Šumperku, kde je možné prostudovat největší množství archivních materiálů o městě Zábřeh. Zde jsem se podrobně seznámil se všemi dostupnými archivními materiály, které se zabývaly spolkovým životem. Mým původním záměrem bylo zabývat se zkoumáním jak českých, tak německých spolků. Během mého archivního výzkumu jsem však zjistil, že se nedochovala drtivá většina archiválií německých spolků. Archivní materiály o německých spolcích byly pouze

útržkovitého charakteru, proto se německými spolky budu zabývat pouze okrajově.

V oblasti českých spolků se mi však podařilo nalézt některé velmi zajímavé, nezpracované a nepřístupné fondy o méně známých zábřežských spolcích, které budu ve svém výzkumu využívat, jelikož si myslím, že jejich zpracování může významně obohatit poznání spolkového života v Zábřehu. Budu využívat i Obecní kroniku města Zábřeh, která je dostupná právě ve Státním okresním archivu v Šumperku.

Pokud mám shrnout záměry mého výzkumu, bude zaměřen hlavně na popis spolkového života v Zábřehu a rozbor způsobu fungování spolků.

Chtěl bych potvrdit svůj předpoklad, že se nejednalo jen o jakási zájmová sdružení, ale o společenství, která významným způsobem ovlivňovala národnostní otázky, politický a kulturní život ve městě.

1. Historický vývoj města Zábřeh

Pokud sledujeme historii severní Moravy, zjistíme, že o této části naší země se dochovalo poměrně málo zpráv. Stejně tak je tomu i v případě města Zábřeh. Již samotné založení je tohoto zářným příkladem, jelikož spolehlivě nemůžeme říci ani jméno zakladatele, ani přesné datum jeho založení. Lze však určit alespoň přibližnou dobu vzniku.

1.1. Vznik města

Obecně se předpokládá, že Slované začali území severní Moravy osidlovat někdy v průběhu 11. nebo 12. století.

„Na levém břehu Moravské Sázavy, která ve 12. století pravděpodobně tvořila hranici mezi biskupskými a pánskými majetky, se rozkládala slovanská osada, jejíž pozůstatky se našly pod dnešní zástavbou města.“⁽¹⁾

Bohužel není možno zjistit jakékoli další informace o její existenci.

Pokud se zaměříme na první písemné zmínky, narazíme na jméno Sulislav de Zabrzyeh. Ten se roku 1255 účastnil sněmu v Brně. "Zdá se, že Sulislav se psal po původní Slovanské osadě, jejíž jméno mělo připomínat důležitou hraniční funkci na břehu Moravské Sázavy. Protože se osada rozkládala za břehem Moravské Sázavy, dostala název Zábřeh."⁽²⁾

Tento údaj, přestože je chápán jako první zmínka o existenci města, nemůžeme pokládat za zcela spolehlivý.

Další osobou, která se mohla jmenovat po osadě Zábřeh byl Potiva de Zaberz. Ani tento údaj však nelze pokládat za zcela spolehlivý, jak se můžeme dočíst v kronice Leopolda Falze.⁽³⁾

(1) BARTOŠ, J. *Zábřeh a staletí*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1973, roč. 12, č. 11, s. 10.

(2) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 6.

(3) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 11.

Během 13. století byl místní kraj ovlivněn příchodem německých kolonizátorů ze Saska. Pravděpodobně právě jejich dílem je založení města. Za první, zřejmě nevyvratitelný doklad existence Zábřehu, též německy zvaného Hohenstadt, se dá pokládat smlouva uzavřená mezi králem Václavem II. a Fridrichem z Míšně z roku 1289. Leopold Falz ve své knize popisuje, že dne 6. února 1289 byla uzavřena smlouva o výměně a král Václav se zavázal markraběti Fridrichovi z Míšně zaplatit za přenechaný majetek ročně 4500 marek stříbra, dále předat mu vedle jiného majetku ještě jmenované hrady a pevnosti v Čechách, a sice Nový Hrad, Lanškroun, Hoštejn, Hohenstadt, Svitavy a tak dále v léno.⁽⁴⁾

Toto jsou dostupné informace, podle kterých si můžeme udělat představu o založení města Zábřeh. Ten byl i v následujících staletích udělován jako léno členům pánských rodu.

1.2. Zábřeh v období od středověku do počátku 19. století

Zmíněná kolonizace pokračovala i ve 14. století a znamenala velmi rychlý rozvoj kraje. Je tedy samozřejmé, že se celá oblast dostala do pozornosti mocných šlechtických rodů. Svůj zájem o upevňování mocenských pozic v oblasti Zábřežska se zajímali mimo jiné olomoucký biskup, moravský markrabě, dále také mnohé šlechtické rody. Mezi nejvýznamnější z nich patřily pánové ze Šternberka, rod pánů z Vildenberka a nesmíme zapomenout na rod pánů z Kravař, jelikož Jindřich a Beneš z Kravař udělili Zábřehu městské právo v roce 1411. V překladu můžeme zjistit, že listina propůjčovala Zábřehu podobná práva, jaká měla Olomouc. Nařizovala například nákup potravin a umístění skladu v Zábřehu, vsi musely také ze Zábřeha odebírat pivo. Okolním obcím také omezovala možnost

(4) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 12.

vzniku řemesel.⁽⁵⁾

Změny vlastníků Zábřežska byly opravdu velmi časté a nejlépe celou situaci charakterizuje výrok z knihy Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848.

„Snad nejlépe se ukázala feudální dravost jednotlivých šlechticů na samém sklonku předhusithského období za bratrovražedných bojů mezi markrabaty Joštem a Prokopem, kdy feudálové Zábřežska byli rozděleni na dva protivné tábory, které se neustále měnily podle toho, jak to vyžadoval prospěch toho kterého šlechtice.“⁽⁶⁾

Přes veškeré mocenské boje je však pravděpodobné, že místní život byl zcela podobný životu kdekoli jinde a největší zátěží tak bylo odvádění peněžních a naturálních dávek šlechtě a placení královských daní. Pro nás je však důležité, že v tomto období lze pozorovat proces společenské diferenciaci, která byla ovlivněna německou kolonizací a původně německé rodiny dosahují poměrně značného vlivu. Významným rodem v historii města Zábřeh byli Tunklové. Ti se vlivem příznivé politické situace po husitských válkách, ale také díky četným úskokům, stávají během dvou generací pány velkého území. Roku 1442 se stávají pány v Zábřehu. Během držení panství rodem Tunklů docházelo k prudkému rozvoji. Tento rozvoj se týkal hlavně železářství a rybníkářství. Toto vše bylo však spojeno i s některými negativními jevy. Mezi průvodní znaky patřilo například plnění stále vyšší míry roboty a násilné zabírání půdy potřebné pro výstavbu nových rybníků. Všechno vyústilo vzpourou v roce 1491. Ta proběhla pravděpodobně vlivem stále vyšší míry roboty a jednalo se pravděpodobně o první selské povstání na Moravě proti pánovi.

(5) Digitální archiv ZA v Opavě. [online]. Dostupné z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=5b11a85d62fc4a2a8bcfb1f8215d5241&scan=2907c1c14aa54291b85650d850c51235> [id 7. 2. 2022] (viz příloha 1)

(6) BŘEZINA, J. *Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963. s. 55- 56.

"... pana Tunkla, svého pána, jsou porazili, zranili a skoro i zabili, takže vždy od tohoto zbylí nevstáváje umřel."⁽⁷⁾

O této vzpouře není mnoho známo, doloženo však je, že jednou z obětí byl i Jiří Tunkl. Po této události došlo zřejmě k uklidnění místních poměrů, což dokládá i listina z roku 1497, kdy jsou městu znovu potvrzeny svobody a výsady Jindřichem Tunklem, synem Jiřího Tunkla.⁽⁸⁾

V roce 1508 je panství, vlivem velkých dluhů, Tunkly prodáno. Za zajímavou a doloženou událost tohoto období může být prodej dvora Šadov městu v roce 1455.⁽⁹⁾

Tato událost je rozsáhle popisována v Dějinách města Zábřeha Leopolda Falze, kdy autor dochází bez pochybností k závěru, že se jednalo o pozemek, na kterém později vyrostla městská radnice.

V 16. století byli do oblasti vysíláni noví kolonisté, kteří měli za úkol znovu osídlit zpustlé vsi. Toto vedlo k postupnému rozvoji velkostatků na Zábřežsku. Vlády v panství se roku 1512 ujímá významný rod pánů z Boskovic, který se v daném období dá pokládat za nejmocnější rod na Moravě. Tento rod byl známý mimo jiné svou obratnou ekonomikou a panství koupil pravděpodobně s vidinou rychlého zbohatnutí prostřednictvím těžby kovů, což se ale nevyplnilo a docházelo spíše k zakládání rybníků, lesů a vybírání mýta, což vedlo k růstu robot, ale také značnému zvýšení příjmu panství. Těsně před rokem 1546 pravděpodobně dochází k rozsáhlému požáru ve městě, důsledkem kterého byla pravděpodobně značná devastace zástavby. Přestože kroniky a publikace o této události mlčí, jasným vodítkem se nám stává listina z roku 1546, kterou vydává Kryštof z Boskovic.

(7) BŘEZINA, J. *Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963. s. 58.

(8) Digitální archiv ZA v Opavě. [online]. Dostupné z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=021388B3EC2F11E69C8DB8CA3A7430A7&scan=4860a0949f4c4327a7a30bc7d1d18c3f> [id 7. 2. 2022] (viz příloha 2)

(9) Digitální archiv ZA v Opavě. [online]. Dostupné z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=AB027783EC2D11E69C8DB8CA3A7430A7&scan=e90b8d904824383bc7ebc5e70e43ba5> [id 7. 2. 2022] (viz příloha 3)

V této listině opět garantuje všechna práva a svobody obyvatelů města, mouky a režného chleba.⁽¹⁰⁾

Toto ustanovení je zřejmě spjato s potřebou rychlé obnovy městské zástavby a obnovením prosperity.

"Jan z Boskovic se rozloučil s životem v pondělí na sv. Adonise roku 1589 a své jmění zanechal synovi své sestry Kunhuty Ladislavu Velenovi ze Žerotína, známé postavě z našich dějin."⁽¹¹⁾

Tímto se Zábřeh dostává do správy rodu Žerotínů. Ladislav byl tehdy pouze desetiletý, proto byl Zábřeh a okolí spravován jeho poručníky až do jeho 20 let. Je nutné zmínit, že panství bylo spravováno velmi dobře a sám Ladislav v dobrém hospodaření pokračoval.

"Za něj dosáhlo panství zase původního rozsahu. Jediná část majetku byla odtržena, a to když roku 1618 prodal svému zámeckému správci Kryštofu Hubrigovi z Belndorfu vesnici Nemili."⁽¹²⁾

V roce 1617 byly splaceny všechny dluhy, vykoupeny zástavy a panství má stejný rozsah jako za Tunklů.

Následovalo období třicetileté války.

"Když byl z Prahy dán signál k povstání, postavil se Ladislav Velen ze Žerotína do jeho čela."⁽¹³⁾

Jelikož se Ladislav postavil na stranu odbojných moravských stavů, byl jeho majetek po bitvě na Bílé hoře konfiskován a on sám se musel zachránit před šibenicí odchodem do exilu. Nemohl se rozhodnout, má-li zůstat, nebo utéct. V úterý po Velikonocích 13. dubna roku 1621 odjel na koni, vážně a mlčky, zadní bránou svého zámku v Moravské Třebové a nikdy

(10) Digitální archiv ZA v Opavě. [online]. Dostupné

z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=EC75B350EC2F11E69C8DB8CA3A7430A7&scan=5a3b5296b4b0417b8e2003c225b8d33b> [id 7. 2. 2022] (viz příloha 4)

(11) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 61.

(12) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 74.

(13) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 74.

se už nevrátil, jak píše Falz ve své knize.⁽¹⁴⁾

Město samozřejmě nezůstalo dlouho bez pána. Jedním z rodů, které byly v oblibě panovníka, byli Liechtensteinové. Karel z Liechtensteinu byl oddaný císaři a majetek mu byl přidělen na základě této skutečnosti.

"Na základě darovacích dopisu ze dne 15. ledna a 15. března 1622 předal císař Ferdinand II. Karlovi z Liechtensteinu jako léno panství v Moravské Třebové a v Zábřehu..."⁽¹⁵⁾

Období třicetileté války však znamenalo pro Zábřeh i okolí dlouhodobou stagnaci vývoje. Oblast rozhodně nebyla ušetřena útrap spojených s válkou, které byly způsobeny hlavně procházejícími vojsky různých zemí, celý kraj byl drancován a od roku 1642 okupován Švédy. Jako shrnutí celého období nám mohou posloužit opět slova kronikáře Leopolda Falze, který celé období poměrně výstižně hodnotí a vystihuje tak charakter doby.

"Smutná byla válka a žalostný i výsledek - mír. Politické a náboženské rozpory v Německu a příčiny sporných otázek nebyly odstraněny."⁽¹⁶⁾

"Když se díváme zpět na celou dobu války, nemůžeme si při nedostatku zpráv udělat správnou představu o smutném postavení města na jejím konci. Výdaje byly každoročně veliké - byly uváděny při jednáních o odškodnění za dodávky císařskému i švédskému vojsku. Šli ne do set, ale do tisíců zlatých a nechceme je ani specifikovat."⁽¹⁷⁾

Zábřeh se sice z následků války poměrně rychle vzpamatoval, avšak již nebyl schopen dosáhnout své předválečné hospodářské ani kulturní úrovně. Celkově se ale nedá mluvit o tom, že by panství strádalo. Liechtensteinové byli velice

(14) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 75.

(15) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 76.

(16) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 85.

(17) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 85.

dobří hospodáři, o kraj se velice dobře starali a dařilo se jim skvěle spravovat finance.

V roce 1713 vypukl v okolí mor a držel se zde několik let. Samotné město však příliš závažně postiženo nebylo. "Zdá se, že zde nenastoupila nemoc v tak hrozném rozsahu jako v mnoha sousedních městech, protože matrika zemřelých vykazuje v roce 1714 jen 40 úmrtí a v roce 1715 pouze 31 zemřelých bez udání příčiny smrti."⁽¹⁸⁾

Celé 18. století bylo pro město značně turbulentním obdobím, které se rozhodně nedá charakterizovat jako doba idylická. Období prosperity a rozvoje střídala období válek, která do značné míry ovlivňovala život ve městě. Znamenalo to nejen obrovskou zátěž pro městskou ekonomiku, která byla zatížena nejen dodávkami rakouským, ale také nepřátelským vojskům, která se ve zdejší oblasti často pohybovala. Zábřeh nezůstal ušetřen ani jiných průvodních jevů probíhajících válek.

V roce 1744 došlo také na plenění města a mučení místních obyvatel.

Například starosta jménem František Ilgner, který byl povoláním řezník, byl vysvlečen z šatů, ruce a nohy mu svázali provazem, byl hozen na zem a dva husaři jej zbili tak, že měl na zádech 160 pruhů a velící major řekl starému důchodnímu, který byl také bit, že musí tohoto člověka na svou duši a svědomí umlátit k smrti. Pak starostovi zarazili mezi prst a nehet hřeb z podkovy a téměř k smrti utrápeného jej nechali ležet.⁽¹⁹⁾

Konec století byl značně ovlivněn dalšími nepříjemnými událostmi v podobě několika požárů. První propukl v roce 1793, propukl v domě číslo 22, který se nacházel na předměstí na místě dnešní budovy gymnázia.⁽²⁰⁾

(18) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 133.

(19) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 151.

(20) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 190.

Shořela více než polovina městských domů. O rozsahu požáru si můžeme udělat obrázek prostřednictvím záznamu v kronice sepsané již zmiňovaným Leopoldem Falcem.

"Podle doložených zpráv shořela radnice, pivovar, chudobinec, oba byty vrátných, kostel, který chytil od hořícího skladu vedlejší sladovny, potom knížecí úřední budova (kde je nyní správa panství), pak 90 městských domů a 26 stodol - celkem 126 objektů."⁽²¹⁾

Tento požár znamenal nejen obrovský zásah do rozvoje města, ale také při něm bylo zničeno mnoho historických materiálů, včetně většiny městských kronik. Na opravu následků požáru si město muselo vypůjčit peníze, přestože s náhradou škod pomohla i císařská subvence. Další Městský požár propukl v roce 1802, byl však mnohem menšího rozsahu.⁽²²⁾

Vzhledem k událostem přelomu století se vzhled města zásadně změnil. Většina domů musela být zbořena a znovu postavena a docházelo ke stavbě mnoha nových objektů a také spojení města se vznikajícími předměstími nebo původní starší okolní zástavbou. V období první poloviny 19. století tím pádem dochází k navýšení počtu obyvatel i rozlohy města. Nová zástavba však vznikala spíše na předměstích a neprobíhala příliš systematicky, proto, vyjma historického jádra, mohl Zábřeh působit spíše jako kombinace města a vesnice. Výrazně se v tomto období rozvíjela řemeslná výroba. Nejvíce byla zastoupena řemesla spojená s textilní výrobou, potravinářstvím a řemeslo zabývající se zpracováním kůží.⁽²³⁾ Roku 1816 byla postavena nová silnice z Mohelnice přes Zábřeh do Rudy, která vedla dále do Slezska.⁽²⁴⁾ Byl to první základní kámen rozvoje, který nastává po roce 1845.

(21) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 191.

(22) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 198.

(23) BARTOŠ, J. *Zábřeh a staletí*. In: *Průvodce kulturou Zábřeha*, 1973, roč. 12, č. 11, s. 10.

(24) BARTOŠ, J. *Zábřeh a staletí*. In: *Průvodce kulturou Zábřeha*, 1973, roč. 12, č. 11, s. 10.

1.3. Zábřeh v období průmyslové revoluce

Od roku 1842 byla stavěna železniční dráha z Olomouce do Prahy pod vedením inženýra K. Keisslera a z Pardubic do Prahy pod vedením projektanta celé trati inženýra J. Pernera.⁽²⁵⁾ Olomoucko-pražská dráha měla navázat na starší Severní dráhu císaře Ferdinanda z Vídně do Olomouce z roku 1841. Roku 1845 projel Zábřehem první vlak.

"Byl slavnostně uvítán dne 20. srpna 1845 kolem 9. hod. dop. zástupci úřadů, představiteli tehdejšího magistrátu, duchovenstva, živn. cechy, školní mládeží a svátečně ustrojenými občany města i okolních vesnic."⁽²⁶⁾

Vybudováním dráhy začala v Zábřehu nová etapa obchodního a průmyslového ruchu. Ze Staré zámecké koželužny byla vytvořena barvírna, z olejny prádelna, z panského pivovaru sladovna a následovaly další podniky.

"Kroniky vypravují, jak vzkvétal formanský život (nejvíce od r. 1849 - 1871), kdy celé karavany povozů odvažely ze zdejšího nádražního skladiště uhlí, látky a kupecké zboží do Šumperka a Sobotína a dovážely tovary z těchto měst k přepravě dráhou do míst odbytu."⁽²⁷⁾

O důležitosti dráhy se můžeme přesvědčit i na jedné z dobových rytin, která je k prohlédnutí v přílohách.⁽²⁸⁾

Po roce 1848 byly přímo k městu připojeny obce Levenov, Knížecí grunt a Novosady. Od roku 1812 do roku 1851 tak vzrostl počet domů ve městě z 182 na 281 a počet obyvatel z 1111 na 2381.⁽²⁹⁾

(25) REDAKCE PKZ. *První vlak u nás*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1965, roč. 4, č. 10, s. 8.

(26) REDAKCE PKZ. *Před 125 lety uvítán první vlak v Zábřeze*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1970, roč. 9, č. 8, s. 11.

(27) REDAKCE PKZ. *Před 125 lety uvítán první vlak v Zábřeze*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1970, roč. 9, č. 8, s. 11.

(28) REDAKCE PKZ. *Před 125 lety uvítán první vlak v Zábřeze*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1970, roč. 9, č. 8, s. 12. (viz příloha 5)

(29) FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. s. 230.

V druhé polovině 19. století, kdy dosavadní správu panství na zábřežském zámku vystřídal okresní hejtmánství a okresní soud, se měnilo hlavně dolní předměstí a prostor od města k nádraží.

"Byla to především výstavba největšího průmyslového podniku ve městě, barvírny a později i přádelny germanizátorské rodiny Brassů (od r. 1856), k níž přibyla v dalším období i strojírna (od 1883, pozdější Alfa a dnes MEZ), nově vybudovaná sladovna (od 1892) a nakonec i hedvábnická továrna (po 1900) za městským rybníkem."⁽³⁰⁾

Ve zmiňovaném prostoru bylo také postaveno roku 1896 české gymnázium a nedaleko stojící německá průmyslová škola. Vzniká též množství nových ulic a v roce 1910 dosahuje počet obyvatel v Zábřehu čísla 3566.⁽³¹⁾ Obyvatelstvo bylo v tomto případě většinou německy mluvící. Brzy po vzniku Československé republiky se Zábřeh ale podstatně rozrůstá. Bylo to dáno tím, že v roce 1919 byl k městu připojen Krumpach, do té doby samostatná obec. Při sčítání lidu v roce 1921 má tak Zábřeh již 5389 obyvatel a 658 domů.⁽³²⁾

Z praktického hlediska, vzhledem k situaci po první světové válce a osamostatnění Československé republiky, šlo hlavně o to, že připojením Krumpachu získali v městě většinu Češi, kteří zde byli za Rakouska v menšině.

V období první republiky pokračovala výstavba města hlavně zástavbou dolního předměstí směrem k nádraží, částečně se Zábřeh rozrůstal také směrem k obci Nemile. Mezi nejvýznamnější budovy postavené v tomto období patřila hospodářská škola, nemocenská pojišťovna a okresní úřad, budova německé průmyslové školy byla přestavěna na kasárna a ve vyvýšené části města, nedaleko původního historického

(30) BARTOŠ, J. *Zábřeh a staletí*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1973, roč. 12, č. 11, s. 11.

(31) Zábřeh - Wikipedie. [online]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%Alb%C5%99eh> [id 7. 2. 2022]

(32) BARTOŠ, J. *Zábřeh a staletí*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1973, roč. 12, č. 11, s. 11.

centra, vzniká nově budova Sokolovny s tělocvičným areálem.⁽³³⁾

Liechtensteinský dvůr byl kolonizován Čechy, kteří přišli z Polska. Rychlý rozvoj města byl však bržděn krizovými obdobími. Přestože Zábřeh byl v oblastí národnostních rozporů poměrně klidnou oblastí a nenajdeme mnoho zmínek o nesnášenlivosti a konfliktech mezi Čechy a Němci, některé konflikty se přesto vyskytly, často ve spojení se školstvím a částečně i spolkovým životem. Vše nakonec umrtvil příchod druhé světové války a obsazení města německým vojskem. Město se začíná znovu rychle rozvíjet až po roce 1945, poté od roku 1948 nastává období socialismu a socialistického budování. Přestože v následujících desetiletích zaznamenalo město prudký rozvoj, není toto období z hlediska spolkového života pro nás tolik významné, proto na tomto místě naši sondu do historie města ukončíme.

(33) BARTOŠ, J. *Zábřeh a staletí*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1973, roč. 12, č. 11, s. 11.

2. Význam spolků a spolkového života

Význam pojmu spolek se dá charakterizovat celou řadou definic. Jestliže se podíváme do Ottova slovníku naučného, ten jej vymezuje jako obecný výraz, kterým se rozumějí rozličné formy sdružení. V technickém slova smyslu se rozumí jako taková forma sdružení, kde soubor jednotlivců tvoří nový právní subjekt.⁽³⁴⁾

Jiná definice charakterizuje spolky jako skupiny vydávající závazné stanovy, které upravují jejich organizaci, přičemž dochází k vytváření vlastní zprávy, vedení administrativy, účetnictví a komunikaci s úřady. Podstatou spolku je relativně dobrovolné sdružování jednotlivých členů na základě principu samostatnosti a demokracie. Tyto osoby se sdružují a spojují za určitým účelem.⁽³⁵⁾

Pokud se podíváme do minulosti, zjistíme, že sdružování lidí do skupin a různých celků má hluboké kořeny. V historii se spolčování lidí dělilo na základě různých charakteristik. Mohlo se jednat například o sociální příslušnost, společenské aktivity vykonavatelů nebo také různá řemesla. Za hezký příklad nám mohou sloužit cechy, ve kterých se sdružovala zmíněná řemesla. Cechy vznikaly v českých zemích už od 13. století. Cech hájil práva členů, určoval cenu a kvalitu výrobků a také například dohlížel na skládání zkoušek mistrovských. Členové nejvýznamnějších cechů byli nezřídka zastoupení v místní samosprávě. Cechy pořádali různé slavnosti nebo mše, což mělo značný vliv na kulturní i soukromý život řemeslníka, který byl cechu členem. Dá se říci, že cechy plnily do jisté míry také charitativní funkci, jelikož nebylo výjimkou, že docházelo k uspořádání pohřbu zemřelého člena cechu a cech posléze zajistil péči o zbylé

(34) Ottův slovník naučný/Spolek - Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Spolek [id 9. 2. 2022]

(35) LAŠŤOVKA, M. *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*. Praha: Scriptorium, 1998. Documenta Pragensia. s. 7.

pozůstalé rodinné příslušníky. Uvedené skutečnosti se staly vzorem pro modernější formy spolčování. Jak se Spolková činnost postupně vyvíjela, nebyla již ovlivňována pouze výše uvedenými faktory, ale také legislativními opatřeními. Legislativa poměrně dobře odráží vývoj vztahu mezi spolky a státem.

Za první legislativní ustanovení, které upravovalo spolkovou činnost na území Habsburské monarchie, se dá pokládat dekret z 23. srpna 1764. V něm můžeme najít ustanovení, že nelze založit žádnou společnost, aniž by nebyla odsouhlasena panovníkem. Za zmínku stojí i zmínění právních norem, které byly vydané v letech 1766 až 1806 a obsahovaly zákaz vstupu do zednářských společenstev. Vstup do takovéto tajné společnosti nebo činnost byl chápán jako vážný přestupek proti bezpečnosti státu. Státní úřady měly za úkol dohlížet na možnou činnost těchto společenství.⁽³⁶⁾

Vznikající spolkový život, jak je vidět, se netěšil přílišné přízni ze strany císařství. Až v roce 1817 dochází k jistým změnám a spolčování se dočkává mírné podpory pro spolky, jejichž činnost nějakým způsobem přispívala k všeobecnému prospěchu.⁽³⁷⁾

Postupem času došlo také k uzákonění živnostenských spolků, průmyslových spolků nebo akciových společností. Na základě těchto skutečností došlo k uspořádání spolkové činnosti dekretem dvorské kanceláře, který byl vydán 5. listopadu 1843.⁽³⁸⁾

Dne 17. března 1849 byl vydán prozatímní spolkový zákon, což znamenalo jistou liberalizaci v oblasti spolkového života.

(36) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 61.

(37) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 61.

(38) *Věstník ministerstva vnitra Československé republiky*. Praha: Ministerstvo vnitra, [1921]. s. 187. [online]. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=ma9DAQAAMAAJ&pg=PA187&lpg=PA187&dq=5.+listopad+1843&source=bl&ots=4ErEg-sp7&sig=ACfU3U2MBaJVyOYPXYLiWGLxjRElR2XKQA&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwi2t4monu1AhVxwAIHHYKIACcQ6AF6BAGUEAM#v=onepage&q=5.%20listopad%201843&f=false> [id 9. 2. 2022]

Spolky měly od této chvíle uloženou pouze ohlašovací povinnost.⁽³⁸⁾

Tento stav však netrval příliš dlouho. V období okolo poloviny 19. století musíme vzít v úvahu snahy o obnovení absolutismu. Ty se projeví i v oblasti spolkového života, který byl opět velmi omezován. Vše vyvrcholilo 26. listopadu 1852, kdy byl vydán spolkový zákon, který pro zakládání spolků vyžadoval znovu souhlas státních úřadů a zavedl trojstupňovou povolovací praxi.⁽³⁹⁾

Je samozřejmé, že i tento zákon obsahoval ustanovení, které zakazovalo zakládání politických spolků.

Velký přelom v oblasti utváření spolku znamenala ústava vydaná 15. prosince 1867. Ta, mimo svůj další obsah, garantovala pro rakouské občany shromažďovací právo, petiční právo a právo spolkové. Součástí ústavy byl spolkový zákon o právu spolčovacím ze dne 15. listopadu 1867.⁽⁴⁰⁾

Mezi hlavní body zákona patří postup pro založení spolku. Úmysl o založení spolku musel být nejdříve písemně předložen politickému řízení zemskému. Tento dokument musel obsahovat například informace, za jakým účelem se spolek zřizuje a jak bude financován. Kdo bude spolek řídit a jaká bude jeho struktura vedení, kde bude spolek sídlit. Dokument musel obsahovat také povinnosti členů spolku, jakým způsobem se budou řešit rozpory, které vzniknou na základě spolkové činnosti, kdo bude spolek zastupovat a co se stane, když dojde k ukončení setkání spolku.⁽⁴¹⁾

Součástí zákona byly i předpisy k následnému fungování spolků. Spolek mohl zahájit svou činnost v případě, že do čtyř nedělí od podání žádosti nebyl vyrozuměn o zákazu

(38) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 61.

(39) LAŠŤOVKA, M. *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*. Praha: Scriptorium, 1998. s. 12.

(40) LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. s. 319.

(41) *Zákon ze dne 15. listopadu 1867 o právé spolčovacím*. [online]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm> [id 9. 2. 2022]

činnosti, který mohl být vydán například z důvodu toho, že spolek byl vyhodnocen jako nebezpečný pro stát. Okresní hejtmanství, které dohlíželo na činnost spolků, mělo být s předstihem informováno o spolkových akcích, které se spolky chystaly provést.⁽⁴²⁾

Za zmínku stojí i část textu o postupech při ukončení činnosti spolku. K tomu mohlo dojít jednak na základě svobodného rozhodnutí členů spolku, kteří v takovém případě museli okamžitě ukončit činnost spolku, rozpustit představenstvo a ohlásit tuto skutečnost zemskému řízení. Existovala ale i možnost, že spolek může být rozpuštěn na základě úředního rozhodnutí, a to v případech, že spolek překračoval meze své působnosti nebo porušoval zákon. O tomto rozhodoval zemský úřad, případně ministerstvo vnitřních záležitostí. Proti tomuto zákazu činnosti bylo možné se odvolat do 60 dní.⁽⁴³⁾

Mimo náboženská společenstva byla z tohoto zákona vyřazena také společenstva živnostenská, jejichž cílem byl zisk. (Citace internet) Pro tyto spolky platil nadále zákon z roku 1852. Naproti tomu tato právní úprava nabízela možnost zakládání politických spolků.⁽⁴⁴⁾

Z výše napsaného je patrné, že vzniku nových spolků a rozvoji spolkového života byly kladeny mnohem menší překážky než v letech minulých a vše bylo podloženo zákonem. Stát si samozřejmě ponechával mnoho pravomocí v oblasti nakládání se spolky a kontroloval jejich činnost, přesto po roce 1867 dochází ke značnému rozvoji spolkové činnosti. Ta byla velice různorodá a odrážela dynamiku a změny ve společnosti v druhé polovině 19. století.⁽⁴⁵⁾

(42) *Zákon ze dne 15. listopadu 1867 o právě spolčovacím.* [online]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm> [id 9. 2. 2022]

(43) *Zákon ze dne 15. listopadu 1867 o právě spolčovacím.* [online]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm> [id 9. 2. 2022]

(44) *Zákon ze dne 15. listopadu 1867 o právě spolčovacím.* [online]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm> [id 9. 2. 2022]

(45) FASORA, L., HANUŠ J., MALÍŘ J., ed. *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. s. 38.

Spolky neexistovaly pouze ve městech, ale mnohdy i ve venkovských městech, a dokonce na vesnicích. Spolky nejdříve fungovaly jako zcela samostatné jednotky, časem se již objevovaly nadřazené spolkové jednotky na úrovni okresní nebo zemské, případně vznikaly svazy.⁽⁴⁶⁾

Kdo se účastnil činnosti spolku, nebyl za to finančně odměněn, jednalo se o činnost čestnou. Členové spolku se většinou ztotožňovali se spolkovými cíli a veřejně je prosazovali. Byl to výraz jejich postojů a členství ve spolku se také stalo možností, jak ovlivňovat veřejný chod věcí a spolky se tak začaly stávat způsobem, jakým různé skupiny obyvatel prosazovaly své zájmy.⁽⁴⁷⁾

Zbrždění tohoto vývoje znamenala až 1. světová válka, kdy velká část spolku ukončila svoji činnost. Mnohé z těchto spolků ji obnovily až po roce 1918.

2.1. Statistiky spolků

V předchozí kapitole jsme si popsali, jak se spolkový život postupně vyvinul v období 19. století. Za zmínku stojí, že spolky, kromě toho, že se musely řídit zákonem, byly také statisticky evidovány.

Již od roku 1845 měli zemské úřady pořizovat výkazy všech koncesovaných spolků na konci kalendářního roku. První statistika vznikla v roce 1852. Obsahovala stav spolku ke konci roku a byl v ní uveden každý spolek, včetně základních údajů, jako byly například rok vzniku, počet členů, stav majetku, příjmy, výdaje. Autorem této statistiky byl profesor Moritz Stubenrauch, který vypracoval z příkazu

(45) FASORA, L., HANUŠ J., MALÍŘ J., ed. *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. s. 38.

(46) LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. s. 319.

(47) LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. s. 319.

ministra vnitra Alexandra Bacha. Spolky zde byly rozděleny do osmi skupin a 25 podskupin.⁽⁴⁸⁾

K reformě spolkové statistiky dochází v roce 1866, konkrétně na základě ministerského výnosů z 13. prosince. Od této chvíle musela Statistická centrální komise, která sídlila ve Vídni, vést spolkový katastr. Místní politické správy dostávaly od vedení spolku zprávy o fungování, které následně posílala přes zemské úřady, nebo přímo, Statistické centrální komisi do Vídně.⁽⁴⁹⁾

První statistika, která vznikla podle výnosů z roku 1866 byla publikována v roce 1870 pod názvem Statistisches Jahrbuch. Jsou zde obsaženy pouze údaje o počtu spolku ke konci let 1867, 1868 a 1869. Spolky jsou zde rozděleny do 20 skupin. Od roku 1871 se spolky rozdělovaly do 29 skupin.⁽⁵⁰⁾ V 80. letech 19. století byl publikován seznam spolku moravských a následně byl zveřejněn soupis spolků předlitavských podle tehdy platného členění, což se stalo v roce 1892. Kromě jména spolku bylo v tomto soupise uvedeno i jeho sídlo, rok založení a další informace. U spolků zemědělských, tělocvičných a záloženských začaly od 90. let 19. století vycházet samostatné spolkové seznamy. Zákon č. 58/1906 zřizoval novou formu výdělečných společností, společnosti s ručením omezeným.⁽⁵¹⁾

Výdělečné a hospodářské společnosti byly velmi důležitou skupinou. Sem patřily i spolky záloženské. V Předlitavsku vznikaly podle systému F. W. Raiffeisena půjčovní a spořitelní spolky, zvané kampeličky.⁽⁵²⁾

(48) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 70.

(49) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 70.

(50) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 71.

(51) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 71.

(52) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 71-72.

Tento systém statistického evidování probíhal až do vzniku Československé republiky. Z hlediska evidence spolků dochází k velké změně v roce 1922.

Po vzniku Československa došlo k tak velkému rozmachu spolku, že byl velký problém vést nadále centralizovaný spolkový katastr. Ministerstvo vnitra zaslalo v listopadu roku 1922 politickým zemským zprávám v Praze, Brně a Opavě oběžník, kde se uvádělo, že statistika spolku zřízených na základě zákona z roku 1867 nebyla pojata do konečné úpravy. Tímto byly předchozí výnosy rakouského ministerstva zrušeny. V roce 1929 byla tato směrnice znovu opakována.⁽⁵³⁾

Pro spolky to znamenalo skutečnost, že již nemuseli oznamovat každoročně informace pro tvorbu statistik a spolkové stanovy, které se dříve ukládali u zemských úřadu se již ukládali u úřadu okresních, s tím že byli veřejné, bylo možné do nich nahlédnout a pořídít opis.⁽⁵⁴⁾

2.2. Spolky a jejich statistika v českých zemích

Před rokem 1848 se na vznik spolku uplatňovaly koncese. Proto vznikaly v českých zemích spolky velmi ojediněle a jejich počet začal stoupat až později, se zánikem koncesí. V roce 1856 fungovalo v Čechách 466 spolků, na Moravě 203, na Slezsko připadalo 37 spolků.⁽⁵⁵⁾

Pojďme si nyní objasnit, z jakých oblastí byly největší skupiny spolků. Největší skupinu spolku v českých zemích tvořily spolky náboženské, kterých bylo 187. Pozici druhé největší skupiny zaujaly spolky zábavné, těch bylo 147. Mezi další velké skupiny spolků můžeme počítat i spolky pohřební,

(53) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 72.

(54) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 72.

(55) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 73.

jichž bylo 96, dále spolky podporující své členy v nemoci, jejichž počet byl 74. Dále bylo evidováno 39 dobročinných spolků, 30 zaopatřovacích spolků, 23 spolků oživení živnostenské píce a obchodu všeobecně, 21 spolků podporujících umění a vědu, 14 spolků pojišťovacích, 11 spolků podporujících zemědělství a lesnictví a 10 spolků určených k podpoře a vzdělání pracujících tříd. Další skupiny již svým počtem nebyly výrazné a nepřesáhly počet deseti spolků.⁽⁵⁶⁾

Politické spolky se nám začínají objevovat od roku 1867. V této době také vzrůstá počet spolků určených k podpoře surovinové produkce, počet konzumních spolků, rozvoj zaznamenaly také spolky vzdělávací, akciové společnosti a nesmíme opomenout vzrůstající počet spolku dobrovolných hasičů.⁽⁵⁷⁾

Z citované Janákovy publikace je patrné, že nárůst počtu spolků byl značný a v případě uvedených typu spolků se jednalo o nárůsty počtu v řádu mnoha desítek, v případě konzumních spolků několika stovek, spolků.

V první fázi období po roce 1867 byly nejčastějšími spolky v českých zemích, stejně tak tomu bylo i v celé monarchii, podpůrné spolky v nemoci. Do roku 1880 byla však jejich výsostná pozice přebrána spolky dobrovolných hasičů, které byly nejrozšířenější a nejpočetnější až do zániku monarchie. Jen v letech 1880 až 1890 se počet spolků v českých zemích zvýšil z 9191 na 15916. První místo zaujímaly, jak již bylo zmíněno, spolky dobrovolných hasičů, pomyslnou druhou pozici zaujímaly nemocenské podpůrné spolky, následované spolky zemědělskými, zpěváckými, dobročinnými, spořitelny, čtenářskými, zábavními a dalšími.⁽⁵⁸⁾

(56) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 73.

(57) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 76.

(58) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 76.

Už v období před první světovou válkou se začalo mnoho spolku měnit. Například čtenářské spolky se často přeměnily na místní odbory Národních jednot, přičemž jejich knihovny se přeměnily v knihovny obecní se vznikem republiky. Přeměnu zaznamenaly i spolky tělovýchovné, ze kterých byly zakládány Dělnické tělovýchovné jednoty nebo Selské jízdy. Humanitní spolky se začaly měnit na skupiny Červeného kříže, katolické charity, Družiny čs. válečných poškozců, legionářské spolky, protialkoholní spolky, Okresní péče o mládež a jiné.⁽⁵⁹⁾

Lze jednoznačně říci, že spolková aktivita v českých zemích rychle rostla, ale s již zmíněnými opatřeními v období první republiky byla zrušena centrální evidence spolků, takže další celkové údaje chybí. Jak ale Janák zmiňuje, tak například v roce 1924 fungovalo v Československu 8296 sborů dobrovolných hasičů, které měly celkem 229 480 členů. Sokolská organizace měla dokonce 339064 členů, rozdělených do 3135 jednotek a 53 žup.⁽⁶⁰⁾

Nezanedbatelná čísla zmiňuje Janák i v případě československého Orla a Federace dělnických tělocvičných jednot.

S příchodem nacistické okupace byly však spolky nuceny svoji činnost přerušit, což platilo například v případě tělovýchovných spolků. Nebyla však přerušena činnost sborů dobrovolných hasičů, ty byly potřeba v případě požárů.⁽⁶¹⁾

(59) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 84-85.

(60) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 85.

(61) JANÁK, J. Spolky v Českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993. s. 86.

3. Spolkový život v Zábřehu

Jak již bylo zmíněno, Zábřeh byl do konce první světové války městem s převahou německého obyvatelstva. Spolkový život se z národnostního hlediska rozvíjel odděleně a v naprosté většině případů vznikaly zvláště české a zvláště německé spolky. Tento trend byl s postupem času stále výraznější.

3.1. Spolkový život v Zábřehu do roku 1918

Do roku 1867 byl rozvoj spolkového života ve městě poměrně omezený. Prvními vlašťovkami budoucího bohatého spolkového života byl tovaryšský spolek, který vznikl v roce 1850, čtenářský spolek z roku 1855 a pěvecký spolek, jehož vznik je datován do roku 1865.⁽⁶²⁾

Všechny tyto první spolky byly německé.

Po roce 1867, po vydání zákona o spolčovacím právu, dochází k poměrně bohatému rozvoji spolků.

Mezi nově vznikající německé spolky patřilo například sdružení divadelních ochotníků (1869), okresní spolek lékařů (1874), německy hasičský spolek (1875), německý učitelský spolek (1878), německý školský spolek Schulverein (1881), německy tělocvičný spolek Turnverein (1886) a Svaz Němců severní Moravy (1887).⁽⁶³⁾

Významný podíl na rozvoji německého spolkového života měla průmyslnická německá rodina Brassů, které bude věnována samostatná kapitola.

Rozvíjely se však také české spolky, i když v mnohem menší míře než německé. Prvním zástupcem českých spolků se stala Občanská beseda (1882) a Matice školská (1883).⁽⁶⁴⁾

Jako ještě starší český spolek bychom mohli uvést Hospodářský

(62) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 38.

(63) Tamtéž.

(64) Tamtéž.

spolek hejtmanství zábřežského a šumperského, který své založení datuje do roku 1863, avšak první dokumenty a stanovy spolku jsou datovány až rokem 1885. Tomuto spolku budeme věnovat samostatnou kapitolu.

V roce 1892 byl založen Všeobecný dělnický vzdělávací a podporovací spolek, přičemž téhož roku vznikl také Český sbor dobrovolných hasičů v Krumpachu. Do tohoto roku datuje počátek své existence i křesťansko-sociální vzdělávací spolek Metoděj, který od roku 1910 začal sídlit v Katolickém domě, což platí až do dnešních dnů.⁽⁶⁵⁾

Postupně vznikaly další spolky. V roce 1895 to byla tělocvičná jednota Sokol, která v roce 1913 postavila vlastní budovu sokolovny a významným způsobem ovlivňovala spolkový život v Zábřehu. Další spolky, které můžeme jmenovat, byly Politický Spolek pro severní Moravu (1897), Učitelská jednota Šumpersko-zábřežská (1897), Katolická politická jednota (1897), Politický spolek pro severní Moravu (1897), ženský spolek Zora (1897) a Sportovní klub severomoravský (1900).⁽⁶⁶⁾

Německé i české spolky se snažily prosazovat své zájmy a nezřídka docházelo k soupeření a rozporům. Mezi spolky, které se vymezovaly proti prosazování německých zájmů patřil bezesporu český Školský spolek severomoravský, který vznikl v roce 1908. V roce 1900 bylo v Zábřehu evidováno 27 německých a devět spolků českých.⁽⁶⁷⁾

Toto číslo však rozhodně nebylo konečné. Ze záznamu v obecní kronice města Zábřeh z roku 1913, který byl přepisem upraven v roce 1967, můžeme vyčíst, že německých spolků bylo před první světovou válkou 35 a českých 22, přestože záznam působí místy neuceleně.⁽⁶⁸⁾

(65) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 38.

(66) Tamtéž.

(67) Tamtéž.

(68) SOKa Šumperk, fond: Archiv města Zábřeh, č. pom.: 574, inventární číslo: 669. Obecní kronika Zábřeha 1900-1929. nestránkováno. (viz příloha 6)

3.2. Spolkový život v Zábřehu v letech 1918 – 1948

Stejně jako tomu bylo po celém Československu, i v Zábřehu došlo po roce 1918 k rozvoji nejen českého, ale i německého spolkového života. Národnostní situace se v Zábřehu připojením Krumpachu vyrovnala, mírnou většinu získali Češi. Spolkový život zůstal přísně diferencován.

Mezi české spolky působící v meziválečném období můžeme jmenovat nejvýraznější Sokol, katolickou tělocvičnou organizaci Orel, která byla také velice aktivní, agrární spolek Domovina, okresní pobočku Republikánského dorostu. Dále spolky legionářské, turistické, Červeného kříže, dělnické tělocvičné jednoty, skautů, šachového klubu, radioklubu, filatelistů, chovatelů, myslivců a příznivců bezmotorového létání. Mezi církevní spolky patřil spolek Metoděj, farní Charita, Matice cyrilometodějská a mládež československé církve.⁽⁶⁹⁾

Mezi německými spolky to byly například Turnverein, německý tělocvičný spolek, německý kulturní svaz, sdružení válečných poškozců, spolek nacionálně socialistické mládeže, fotbalový klub a klub příznivců letectví. Existoval také německý spolek katolíků a spolek evangelíků.⁽⁷⁰⁾

Toto je pouze krátký výčet existujících spolků a sdružení. Kompletní seznam by byl ještě mnohem obsáhlejší.

Spolky se velmi významnou měrou zapojovaly do kulturního a společenského života. Dle dostupných záznamů získal postupně největší vliv Sokol. Rozvoj poměrně široké kulturní a společenské činnosti se netýkal jen českých spolků, ale samozřejmě také spolku německých. Při pročítání obecní kroniky můžeme zjistit, že spolky, vyjma své základní činnosti, pořádaly různé přednášky, divadelní představení, veřejné prezentace, slavnosti. Výjimkou nebyla ani hudební představení a výstavy. V této souvislosti bych chtěl zmínit

(69) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 47.

(70) Tamtéž.

existenci Pěveckého spolku severomoravských učitelů, který byl založen roku 1922 a tradičního německého pěveckého spolku. Základ pro rozvoj budoucích muzejních aktivit položil Krajský muzejní spolek, který vzniká v roce 1931.⁽⁷¹⁾

Spolkový život se čile rozvíjel až do okupace Německem, během které byla činnost spolků zastavena. Po konci války došlo k odsunu německé části obyvatelstva a znárodnění jejího majetku. To znamenalo také konec existence dřívějších německých spolků. V drtivé většině případů došlo také k zničení, či odvezení spolkových záznamů, což značně znesnadňuje současné zkoumání historie německých spolků.

Co se českých spolků týče, mnohé z nich svou činnost po roce 1945 obnovily. Velký předěl nastal v roce 1948 s uchopením moci komunisty. Množství tělovýchovných organizací bylo zredukováno pouze na existenci Sokola, který byl prohlášen za jedinou tělovýchovnou organizaci ve městě.⁽⁷²⁾

Mládež se mohla od roku 1949 zapojit do činnosti Československého svazu mládeže. Zlikvidován byl i dříve velmi aktivní Junák - skaut, který byl nahrazen v roce 1950 Pionýrskou organizací. Kulturní, tělocvičné, sportovní a zájmové spolky, které svou činnost neukončily, se administrativně připojily k organizacím při průmyslových závodech, organizacím ROH a závodním klubům.⁽⁷³⁾

Za zmínku stojí obnovení zábřežského muzejního spolku v roce 1946, který našel své sídlo v domě Pod Podloubím, kde o několik let později vzniklo okresní muzeum.⁽⁷⁴⁾

Tyto organizace pořádaly mimo jiné různé akce, zájezdy, soutěže. Nástup komunistického režimu však znamenal konec spolkového života v do té doby známých rozměrech.

(71) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 48.

(72) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 57.

(73) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 57.

(74) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 59.

3.3. Rodina Brassů

Jednou z nejvýznamnějších rodin, která ve sledovaném období zasáhla do vývoje města, ale také do oblasti politiky, školství a spolkového života, byla německá rodina Brassů. Jejich podíl v oblasti spolkového života byl opravdu značný. Při výzkumu ale narazíme na značná úskalí, jelikož jak již bylo zmíněno, jednalo se o rodinu německou. Téměř veškeré záznamy o působení této rodiny v oblasti spolkového života chybí, což bylo ověřeno návštěvou Státního okresního archivu v Šumperku. Přesto jsme si schopni udělat jistý obrázek o významu této rodiny z dostupných zdrojů.

Prvním zakladatelem této rodiny byl Wilhelm Brass, který žil v letech 1819 až 1897.⁽⁷⁵⁾

Ten pocházel ze skromných poměrů a narodil se v Německu v rodině chudého barvíře. Byl to ale velmi schopný podnikatel a nejdříve se svým bratrem založil obchod s textilem v pruském Slezsku, dnešním Polsku. Tento obchod však nevynášel, a proto zakládá barvírnu textilu v Uničově.⁽⁷⁶⁾

Ani tento plán ale nebyl zcela podle jeho představ, jelikož Uničov postrádal železniční spojení, které bylo pro jeho podnikání důležité.

V roce 1856 tak přichází do Zábřehu a spojuje se s majitelem zábřežské barvírny Juliem Lensenem. Stává se vlastníkem poloviny jeho továrny a po jeho smrti odkupuje i druhou polovinu a v roce 1878 zakládá podnik Wilhelm Brass u. Söhne.⁽⁷⁷⁾ Tou dobou je již po celé tehdejší monarchii znám výrobou takzvané turecké červeně. Továrna svou kapacitou brzy přestává stačit, proto zakládá další podnik v Dolním údolí u Varnsdorfu a o několik let později vybudoval přádelnu

(75) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

(76) HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

(77) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

bavlny v Zábřehu a další barvírnu v Polsku. Zboží z jeho továren putovalo nejen do Rakouska-Uherska, ale také do celé Evropy, Ameriky, Indie nebo Egypta.⁽⁷⁸⁾

Do svého podnikání zasvětil i své syny, kteří sehráli zmíněnou významnou úlohu v oblasti spolkového života. Sám Wilhelm Brass vstoupil také do komunální politiky a v letech 1874 až 1891 byl starostou města Zábřeha.⁽⁷⁹⁾

Jeho synové dále značně rozšiřovali průmyslnické impérium a bohatství rodiny. My se však zaměříme zvláště na oblast spolkového života.

Například jeho syn Otto založil německý spořitelní a záložní spolek.⁽⁸⁰⁾ Nejdůležitější osobou byl však třetí syn Wilhelma Brasse, Hermann Brass, který žil v letech 1855 až 1938.⁽⁸¹⁾ Studoval na prestižních školách ve Švýcarsku a v roce 1875 začíná pracovat v rodinné firmě, kdy se po smrti svého otce stává jejím šéfem.⁽⁸²⁾

Byl velmi pracovitý, spořivý a houževnatý, ale hlavně to byl německý nacionalista. Jeho nacionalismus se projevoval zvláště v oblasti školství, které však bylo spolkovým životem velmi těsně propojeno. V roce 1880 se stává jedním ze spoluzakladatelů spolku Deutscher Schulverein, podporuje a zakládá po celé Severní Moravě německé menšinové školy.⁽⁸³⁾ Spolek Deutscher Schulverein je snad jediným spolkem, o kterém se v Zábřehu zachovala část relevantních archivních materiálů, které mohou vést k dalšímu zkoumání. Obecně lze říci, že byl velkým trnem v oku českých spolků.

(78) HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

(79) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

(80) HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

(81) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

(82) HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

(83) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

Celkově se Brass snažil podporovat všechny zábřežské německé spolky. Například pro německý tělocvičný spolek Turnverein kupuje v roce 1901 dům, ve kterém byly následně zřízeny spolkové místnosti a tělocvična.⁽⁸⁴⁾ Své úsilí o germanizaci projevovat také prostřednictvím nátlaku na dělníky ve svých továrnách.⁽⁸⁵⁾

V roce 1886 zakládá spolek Bund der Deutschen Nordmährens a zůstává v jeho čele celých 49 let do roku 1835. Tento spolek měl sídlo v Olomouci.⁽⁸⁶⁾

Již tento fakt zcela nepopíratelně ukazuje postavení, které si tento člověk mezi německou komunitou vybudoval.

Hermann Brass vydával obrovské finanční prostředky na podporu německého obyvatelstva a zakládal německé základní školy i tam, kde je byl poté problém naplnit německy mluvícími dětmi.⁽⁸⁷⁾ To se mu dařilo ve spolupráci právě se zmíněným spolkem Deutschen Schulverein.

Velkou reakci ze strany Brasse vyvolal vznik Českého gymnázia v Zábřehu v roce 1896.⁽⁸⁸⁾ Tento německý nacionalista neměl pro české školství příliš pochopení, a dokonce se stalo to, že v roce 1901 vyhodil ze své továrny několik zaměstnanců, jelikož se přes jeho zákaz zúčastnili slavnostního otevření gymnaziální budovy v roce 1901.⁽⁸⁹⁾ V návaznosti na zřízení gymnázia se Brass podílí na urychleném otevření německé průmyslové školy v Zábřehu v roce 1897.⁽⁹⁰⁾ Naproti budově německé průmyslovky nechal ještě postavit evangelický

(84) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 39.

(85) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 39.

(86) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 39.

(87) HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

(88) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

(89) HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

(90) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

kostel k podpoře německých evangelíků ve městě. Stalo se tak v roce 1902 a stavitelem byl další významný Němec Karel Ilgner. Dále se podílel i na otevření školy pro dívky, Deutscher Mädchenheim, která byla zřízena v roce 1910.⁽⁹¹⁾

Po vzniku samostatného Československa věnoval hodně času podpoře německých obranných spolku a aktivitám v nich. Příkladem může být spolek Deutscher Kulturverband, tedy německý kulturní spolek, který byl založen v roce 1919.⁽⁹²⁾

Hermann Brass byl velice aktivní i v politické oblasti. Mezi lety 1900 a 1918 byl členem místní obecní rady, v letech 1910 až 1918 působil jako poslanec zemského sněmu za Olomouckou obchodní komoru.⁽⁹³⁾ V této funkci se mu podařilo obhájit mandát v roce 1913.⁽⁹⁴⁾

Svých nabytých známostí v oblasti politiky dokázal mistrně využívat a politicky aktivní zůstal i v nově vzniklém Československu. Byl členem Německé národní strany.⁽⁹⁵⁾

V oblasti podnikatelské, ale také spolkové a nacionální se angažovala i třetí generace rodiny Brassů. Jestliže otec byl německým nacionalistou, tato generace tento fakt ještě prohloubila.

Otto Brass, syn Hermana Brasse, který žil v letech 1878 až 1928 se po vzoru otce angažoval ve spolku Bund der Deutschen Nordmährens. Byl také zábřežským místostarostou v letech 1920 - 1928.⁽⁹⁶⁾

Richard Brass, který byl synem Herrmannova bratra Otty Brasse, se přičinil o založení německých zábřežských novin.

(91) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

(92) *Deutscher Kulturverband* - Wikipedia. [online].

Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Deutscher_Kulturverband [id. 14.02.2022]

(93) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

(94) MALÍŘ, J., a kol. *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. s. 887.

(95) ANNO, Nordmährische Rundschau, 1913-07-13, Seite 3. ANNO - AustriaN Newspapers Online | ANNO - AustriaN Newspapers Online [online]. Copyright © 2021.

Dostupné z: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nrs&datum=19130713&seite=3&zoom=33&query=%22Hermann%2BBrass%2BGew%C3%A4hlt%22~15&provider=P03&ref=anno-search> [id. 16.02.2022]

(96) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

Od roku 1938 do konce 2. světové války v roce 1945 byl starostou města Zábřeh. Zastával také vysoké funkce v německých nacionalistických spolcích.⁽⁹⁷⁾

Po druhé světové válce, vzhledem k tomu, že Brassové se nebáli projevit své sympatie k nacistickému Německu a své továrny již v roce 1938 přeorientovali z textilní na zbrojní výrobu, byla rodina odsunuta do Německa.⁽⁹⁸⁾

Jak je patrné, Brassové byli zastánci podpory německé části obyvatelstva ve městě Zábřeh. Svou neskrývanou podporu německy mluvícího obyvatelstva vyjadřovali hlavně v oblasti školství a podporou německého kulturního a spolkového života. V úvodní kapitole bylo zmíněno, že národnostní problémy mezi Čechy a Němci v Zábřehu nenabýly nikdy výrazného charakteru. Je však evidentní, že rozhodně v oblasti školství a spolkového života existovaly a rodina Brassů byla velkým podporovatelem prosazování zájmů německy mluvícího obyvatelstva. Dle názoru v mnoha zdrojích byla její podpora až fanatická a Brassové, zvláště od druhé generace, která je zastoupena Hermannem Brassem, bývají označováni za germanizátory Zábřehu a okolí.

(87) HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

(98) HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

4. Život ve vybraných spolcích v Zábřehu

4.1. Sokol

Sokolské hnutí je jedním z nejvýznamnějších českých spolků. Stejně jako tomu bylo v případě jiných obcí, i v Zábřehu sehrál Sokol významnou úlohu v oblasti spolkového života. Jelikož jde o významný spolek, zmíníme jeho historii.

4.1.1. Vznik a vývoj Sokola od 19. století do roku 1948.

Druhá polovina 19. století je v Rakousko-Uhersku, díky uvolnění poměrů, spjata s rozmachem spolkového života. Velké oblibě se začínaly těšit různé tělocvičné aktivity a to je spojeno se vznikem různých tělocvičných spolků.

4.1.1.1. Založení Sokola

Do roku 1861 datuje svůj vznik významný německý tělocvičný spolek Turnverein a silně ovlivňoval tuto oblast spolkového života.⁽⁹⁹⁾ To se samozřejmě nelíbilo českým vlastencům a cvičitelům, kteří nepřijali jeho čistě německou orientaci. Již v roce 1862 tak vzniká spolek, který se nazýval Tělocvičná jednota pražská.⁽¹⁰⁰⁾

Stanovy, vypracovány Miroslavem Tyršem a Juliem Grégrem, byly doručeny na c. k. místodržitelství již v prosinci 1861. Dne 16. února 1862 se tak mohla uskutečnit ustavující valná hromada, která je chápána za založení Sokola.⁽¹⁰¹⁾

(99) WAIC, M. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Karolinum, 2013. s. 17.

(100) Historie Sokola . Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

(101) Historie Sokola . Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

Jako hlavní představitelé byli zvoleni Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner, kteří jsou považováni za hlavní zakladatele organizace.⁽¹⁰²⁾

"Hlavním heslem, které razil Tyrš, bylo "Tužme se!", Barák navrhl pozdrav "Nazdar!", Fügner tykání a oslovení "Bratře", Mánes namaloval první prapor a skicu prvních krojů."⁽¹⁰³⁾

Již od počátku se stal spolkovým znakem letící sokol, takže přes odlišný název se spolku začalo hovorově říkat Sokol.

K úpravě názvu došlo 13. listopadu 1864. Tehdy bylo jméno organizace změněno na Pražská tělocvičná jednota Sokol - Sokol Pražský.⁽¹⁰⁴⁾

Už během zakládací fáze se objevovaly odlišné názory na zaměření Sokola, jeho zapojení do politiky a obsah cvičení. Lišily se také názory na zapojení žen do Sokola.⁽¹⁰⁵⁾

Členové, kteří sympatizovali s Tyršem a Fügnerem prosazovaly zvláště cvičební náplň, druhá skupina se přikláněla spíše k názoru, že by se organizace měla účastnit různých veřejných slavností a společenských událostí.⁽¹⁰⁶⁾ Celkově byl život v Sokole velmi bohatý. Konaly se různé druhy cvičení, jak skupinových, tak na nářadí, tak úpolových. Pěstovaly se také základy atletiky. Byl rozvíjen také společenský a kulturní život, protože probíhaly různé přednášky, koncerty, plesy nebo divadelní představení.⁽¹⁰⁷⁾

Vzhledem k tehdejším zákonům a situaci v monarchii byl samozřejmě Sokol pod dohledem státních orgánů, které jeho činnost bedlivě kontrolovaly a monitorovaly. Jakákoli akce

(102) WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM, 2010. s. 12.

(103) Historie Sokola. Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022.

Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

(104) WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM, 2010. s. 14.

(105) HODAŇ, B. *Sokolství a současnost*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. S. 97.

(106) Historie Sokola. Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022.

Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

(107) Historie Sokola. Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022.

Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

spolku musela být samozřejmě hlášena příslušným úřadům, jak vyplývá z předchozích kapitol. Jak ale samotné sokolské hnutí uvádí ve svých materiálech, úřady činnost Sokola nijakým způsobem neomezovaly.⁽¹⁰⁸⁾ Roku 1863 staví Sokol vlastní tělocvičnu. Stalo se tak díky významnému peněžnímu příspěvku Jindřicha Fügnera.⁽¹⁰⁹⁾ Před touto událostí museli sokolové využívat pouze pronajaté prostory.

Na tomto místě bychom měli zmínit také významný přínos Miroslava Tyrše. Díky němu byl Sokol českou organizací s vlastní tělocvičnou soustavou. Byl to vynikající organizátor a odborník v oblasti tělovýchovy. Byl autorem několika děl, která publikoval jak knižně, tak prostřednictvím nově vzniklého časopisu Sokol.⁽¹¹⁰⁾

Jeho nejvýznamnějšími publikacemi bylo Základové tělocviku, Hod Olympický a programová stať Náš úkol, směr, cíl.⁽¹¹¹⁾

Jeho práci ocenil i Tomáš Garrigue Masaryk, který, zkráceně řečeno, vyjádřil přínos Tyršovy práce nejen v budování tělovýchovné soustavy, ale také ve snaze mobilizace Čechů v boji za prosazování národních cílů.⁽¹¹²⁾

Tyrš usiloval o povznesení národa jak v oblasti posílení po stránce tělesné, tak mravní. Cvičení mělo podle něj čtyři účely. Byly to účely zdravotní, výchovný, estetický a branný. Myšlenky fungování Sokola byly podle něj a Jindřicha Fügnera založeny na principech svobody, demokracie, rovnosti a spravedlnosti pro všechny.⁽¹¹³⁾

(108) Historie Sokola. Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022.

Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

(109) JANDÁSEK, M. *Čtení o Sokole*. Brno: Jiří Brauner, 2010. s. 42.

(110) WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM, 2010. s. 12.

(111) SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha: Vyšehrad, 2012. s. 71.

(112) VÁLEK, J.: Filozofické zdroje práce M. Tyrše, In: HODAŇ, B.: *Sokolství od XIX. do XXI. století*. I. Olomouc: Hanex Olomouc, 2003, s. 24.

(113) WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM, 2010. s. 21.

4.1.1.2. Hlavní události do vzniku Československa

Brzy po založení základní organizace se sokolské hnutí začalo šířit po celých Čechách a Moravě. Vzhledem k růstu spolku a zakládání nových jednotek se musela struktura organizace Sokol upravit. Vznikly sokolské župy, pod které byly organizovány jednotlivé tělocvičné jednotky. Všechny župy pak organizovala Česká obec sokolská, jejíž ustavující sjezd proběhl 24. března 1889.⁽¹¹⁴⁾

Na Moravě proběhla situace trochu odlišně. Zde byla založena Moravskoslezská obec Sokolská, která vznikla spojením jednotlivých jednot a župy vznikají až po vzniku obce.⁽¹¹⁵⁾

V roce 1914 došlo k vypuknutí první světové války. V ní bojovalo Rakousko-Uhersko společně s Německem proti spojencům, mezi které patřilo Rusko, Anglie, Francie, Spojené státy americké a Itálie. Toto období je velice důležité z hlediska vytvoření samostatného Československa a také z pohledu zapojení členů Sokola do těchto událostí. Z hlediska fungování sokolského spolku a jeho jednot byla první světová válka obdobím útlumu, jelikož došlo k omezení spolkové činnosti a mnoho členů Sokola muselo narukovat do armády.⁽¹¹⁶⁾ Mnoho sokolských tělocvičen, tedy sokoloven, bylo během konfliktu využíváno jako nemocniční lazarety.⁽¹¹⁷⁾ Spolek a jeho součásti se tak do jisté míry bránily možnému podezření z podvratné činnosti. Sokol byl totiž organizací, která byla orientovaná na podporu českého národa. Již na začátku války se objevovala neochota nastupovat do bojů například proti Rusům, kteří byli také Slovany. V průběhu války se utvořil zahraniční odboj, který usiloval o vytvoření

(114) WAIC, M. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Karolinum, 2013. s. 61.

(115) WAIC, M. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Karolinum, 2013. s. 64.

(116) BUREŠOVÁ, J.: Poznámky k významu Sokola ve společnosti první Československé republiky, In: HODAN, B.: *Sokolství od XIX. do XXI. století*, s. 94.

(117) Historie Sokola. Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022.

Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

samostatného státu pro Čechy a Slováky. Součástí těchto snah bylo i vytvoření zahraničních vojenských legií. Do těchto vojenských útvarů velmi rádi vstupovali právě členové Sokola. Pokud byl zájemce z řad Sokola ze zahraničí, nebyl problém, aby narukoval do armády na straně Spojenců a mohl bojovat za svou rodnou zemi. Jelikož byly ale české země součástí Rakouska-Uherska, byli čeští a moravští sokolové povinni vstoupit do rakousko-uherské armády. Z tohoto důvodu si na frontu brali členové Sokola i své legitimace. Jakmile se poté naskytla příležitost, úmyslně dezertovali, nechali se zajmout a poté, co prošli zajateckým táborem, narukovali do legií. To byl druhý důvod, proč nepanovala přílišná důvěra ze strany monarchie vůči Sokolu. Čeští vojáci byli dokonce prohledávání a byly jim zabavovány legitimace.⁽¹¹⁸⁾ Pokud byl člen Sokola zadržen při dezerci nebo opětovně zajat a identifikován jako dezertér, byl za velezradu okamžitě odsouzen k smrti.⁽¹¹⁹⁾

Sokolí tvořili skutečně velkou součást Československých legií a měli svůj podíl na vzniku samostatného Československa. Sám Tomáš Garrigue Masaryk prohlásil: "Bez Sokola by nebylo legií a bez legií by nebylo naší republiky."

(120)

(118) WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM, 2010. s. 38.

(119) JANDÁSEK, M. *Čtení o Sokole*. Brno: Jiří Brauner, 2010. s. 9.

(120) JANDÁSEK, M. *Čtení o Sokole*. Brno: Jiří Brauner, 2010. s. 9.

4.1.1.3. Sokol od vzniku Československa do roku 1948

V období po vzniku Československé republiky dochází k obrovskému rozmachu sokolského hnutí a jeho členské základny. Sokolské hnutí staví sokolovny, cvičiště a mnoho společensky a kulturně prospěšných staveb. Sokol se účastnil prudkého rozvoje kulturního a společenského života a stal se velmi silnou organizací.

Dokladem tohoto tvrzení může být fakt, že v roce 1938 bylo součástí Československé obce sokolské 3337 jednot v 44 župách.⁽¹²¹⁾

V období okolo podepsání Mnichovské dohody a mobilizace záloh Československé armády chtěla i Československá obec sokolská vyjádřit tehdejšímu prezidentovi Edvardu Benešovi ochotu zapojit se do obrany vlasti. Ten však delegaci Sokolu nepřijal.⁽¹²²⁾

Následná okupace, spojená se vznikem protektorátu Čechy a Morava a pozastavením spolkové činnosti, znamenala pro veškerou spolkovou činnost, tedy i pro činnost Sokola, obrovský útlum a konec rozvoje. Ve dnech 7. a 8. října 1941 proběhla Akce Sokol.⁽¹²³⁾ Jejím účelem byla likvidace Sokola, zatčeno bylo mnoho jeho představitelů a Československá obec sokolská byla výnosem Reinharda Heydricha dne 8. října 1941 rozpuštěna a její majetek zabaven.⁽¹²⁴⁾

Nacisté Sokoly ustavičně pronásledovali, přičemž mnoho z nich bylo zatčeno a nedožilo se konce války.⁽¹²⁵⁾

Válka skončila v roce 1945 a zanechala na Sokolu značné škody. Došlo k úbytku majetku a ztenčení členské základny. Sokol byl sice obnoven, ale v roce 1948 se k moci dostávají

(121) JANDÁSEK, M. *Čtení o Sokole*. Brno: Jiří Brauner, 2010. s. 9.

(122) JANDÁSEK, M. *Čtení o Sokole*. Brno: Jiří Brauner, 2010. s. 19.

(123) Historie Sokola. *Česká obec sokolská* [online]. Copyright © 2022.

Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

(124) WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM, 2010. s. 76.

(125) Historie Sokola. *Česká obec sokolská* [online]. Copyright © 2022.

Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

komunisté. Sokol demonstroval svůj nesouhlas s nastupujícím režimem na IX. všesokolském sletu v Praze, také v roce 1948.⁽¹²⁶⁾ V reakci na tuto skutečnost rozhodl Ústřední akční výbor Národní fronty, že všechny sportovní, tělovýchovné a turistické organizace, svazy a spolky musí převést majetek a členy pod jednotnou tělovýchovnou organizaci Sokol, nástupkyni Československé obce sokolské.⁽¹²⁷⁾

Sokol se tímto způsobem podařilo infiltrovat komunisty a začaly vznikat akční výbory, jejich úkolem bylo organizaci vyčistit a na základě politických objednávek vylučovat členy.⁽¹²⁸⁾ Přestože Sokol i nadále existoval, nemůžeme o něm po roce 1948 mluvit jako o svobodném a demokratickém spolku. Částečně se snad dá mluvit o rozvoji Sokola v zahraničí, který podporovali čeští emigranti.⁽¹²⁹⁾

(126) SEKOT, A.: Všesokolské slety - oslava masové tělovýchovy, In: HODAŇ, B.: *Sokolství od XIX. do XXI. století*, s. 160.

(127) STRACHOVÁ, M.: Sport v poválečném a komunistickém Československu, In: NOVÁ, J.: *Management, marketing a ekonomika sportu*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 39.

(128) Historie Sokola. Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

(129) WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM, 2010. s. 8.

4.1.2. Sokol v Zábřehu

Sokolská organizace měla v Zábřehu v minulosti velký vliv na sportovní a kulturní život, jehož obsah si v této kapitole popíšeme.

Nejdříve se ale budeme věnovat historii zábřežského Sokola od jeho založení do roku 1948.

Jelikož se mi nepodařilo dohledat ztracenou kroniku sokolské organizace v Zábřehu, musel jsem vycházet z obecní kroniky Zábřeh z let 1900 až 1945, která je uložena ve Státním okresním archivu v Šumperku. Tentýž zdroj jsem použil i pro nastínění činnosti Sokola v oblasti veřejného, kulturního a spolkového života.

Sokol byl v Zábřehu založen dne 13. října 1895. Na počátku byl oficiální název spolku Tělovýchovná jednota Tyrš, později se název změnil na Tj Sokol.⁽¹³⁰⁾

Počet zakládajících členů spolku byl tehdy 62. Prvním předsedou spolku byl zvolen Karel Kordas, náčelníkem Adolf Vojtíšek.⁽¹³¹⁾

První roky Sokola v Zábřehu byly spojeny s nutností využívání pronajatých prostor nebo prostor zapůjčených. Cvičilo se vždy v neděli a původně se tak dělo v domku určeném pro gymnázium v Zábřehu, jehož stavba začala v roce 1896. Cvičilo se pod vedením pana Snášela, řídícího učitelé v Jestřebí, od roku 1897 pod vedením učitele Antonína Březiny, který vedl cvičení v blízkém Ráječku. Od roku 1899 cvičení probíhala již pravidelně v tělocvičně nově vybudované gymnazijní budovy.⁽¹³²⁾

V roce 1899 se ve Vrbí konal první župní slet, kterého se zábřežský Sokol zúčastnil. V roce 1900 byl založen ženský odbor zábřežského Sokola a zároveň bylo v gymnaziální

(130) SOKa Šumperk, fond: Archiv města Zábřeh, č. pom.: 574, inventární číslo: 669. Obecní kronika Zábřeha 1900-1929. nestránkováno.

(131) Tamtéž.

(132) Tamtéž.

tělocvičně odehráno první nacvičené divadelní představení.⁽¹³³⁾

Do roku 1901 nezaznamenala členská základna růst a roku 1901 je členem Sokola celkem 58 mužů. Otázkou zůstává, kolik měl tou dobou Sokol členek. Tento údaj nebyl obecní kronikou zaznamenán. V roce 1901 se účastní IV. sokolského sletu v Praze 22 členů zábřežského Sokola.⁽¹³⁴⁾ Již v roce 1905 se župního sletu v Zábřehu účastní 204 členů v kroji.⁽¹³⁵⁾

Jelikož zábřežský Sokol řešil velký problém s prostory, vyvstala nutnost tuto situaci řešit. Bylo rozhodnuto, že je nutné postavit vlastní sokolovnu. Ustanovil se sokolský stavební odbor pro výstavbu sokolovny. Pro výstavbu byl vybrán pozemek na takzvané "Pančavě", který se nacházel poblíž historické části města. Pozemek se podařilo koupit a byla zahájena sbírka, která měla financovat budoucí stavbu sokolovny. Pro tuto stavbu byla získána i bezúročná půjčka ve výši 10 000 korun rakouské měny.⁽¹³⁶⁾ Situace okolo stavby pozdější sokolovny se však nevyhnula problémům, které byly spojené s německou částí obyvatelstva, které bylo reprezentováno Hermannem Brasem. Obstrukce začaly právě ve chvíli, když bylo téměř všechno ke stavbě připraveno. Němci si kladenými obstrukcemi prosazovali své zájmy v oblasti Českého Bohdíkova a žádali ústupky. Těm bylo nakonec po dohodě s advokátem s Richardem Indrou vyhověno.⁽¹³⁷⁾

15. června roku 1913 byl položen základní kámen sokolovny a ve stavbě se rychle pokračovalo. Už o Vánocích byl zprovozněn hlavní sál a odehrálo se v něm divadelní představení.⁽¹³⁸⁾

(133) SOKa Šumperk, fond: Archiv města Zábřeh, č. pom.: 574, inventární číslo: 669. Obecní kronika Zábřeha 1900-1929. nestránkováno.

(134) Tamtéž.

(135) Tamtéž.

(136) Tamtéž.

(137) Tamtéž.

(138) Tamtéž.

Architektem stavby byl Lubomír Lolek. Stavba však nebyla ani zdaleka dokončena. Obsahovala pouze hlavní sál, podle kroniky nebyl ani vchod do něj vyhovující, šatny a toalety.⁽¹³⁹⁾ Pro dostavbu sokolovny přislíbil svou pomoc Sokol v Litomyšli. Ta měla podobu roční finanční podpory ve výši 300 000 korun po dobu deseti let.⁽¹⁴⁰⁾

Během první světové války sloužila sokolovna jako lazaret, což bylo v daném období velmi častým jevem.

V roce 1918, na konci roku, uvádí soupis celkem 89 členů zábřežského Sokola. Jednalo se o 69 mužů a 20 žen.⁽¹⁴¹⁾

Po opuštění Sokolovny vojskem bylo nutné udělat generální opravy. Stalo se tak v roce 1920, kdy měla Sokolská jednota již celkem 254 dospělých členů a mnoho chovanců z řad dorostu a žactva. Starostou spolku byl zvolen Rudolf Schenk.⁽¹⁴²⁾

27. února 1921 se rozdělila severomoravská sokolská župa. Byla rozdělena na část olomouckou a zbytek, jehož původní název se zachoval, byl přenesen do Zábřehu.⁽¹⁴³⁾

V roce 1921 se také konal v Zábřehu župní slet, na němž se předvedlo více než 1500 cvičenců a měl přibližně 6000 diváků. Starostou Sokolské župy severomoravské byl tou dobou Joža Malý, pozdější starosta města Zábřeh. Slavnostně byl také odhalen prapor Jednoty zábřežské, který stál podle záznamu v kronice 5000 korun.⁽¹⁴⁴⁾

V roce 1922 dochází ke stavbě menšího tělocvičného sálu při zábřežské sokolovně, který stál 97 379 korun.⁽¹⁴⁵⁾

Bylo stanoveno, že každý člen spolku musel na stavbě odpracovat 25 hodin zdarma, dorost 10 hodin, ale vzhledem k velké horlivosti mnoha členů se našli i tací, kteří

(139) SOKa Šumperk, fond: Archiv města Zábřeh, č. pom.: 574, inventární číslo: 669. Obecní kronika Zábřeha 1900-1929. nestránkováno.

(140) Tamtéž.

(141) Tamtéž.

(142) Tamtéž.

(143) Tamtéž.

(144) Tamtéž.

(145) Tamtéž.

odpracovali 230 hodin.⁽¹⁴⁶⁾

Sokolovna měla tou dobou největší sál ve městě a byla považována za hlavní kulturní středisko nejen ve městě, ale i pro celé okolí.

V roce 1925 byl získán pozemek pro rozšíření cvičiště za sokolovnou a v roce 1927 bylo postaveno stálé jeviště a divadelní šatny v sokolovně.⁽¹⁴⁷⁾

Od roku 1933 fungovalo také tenisové hřiště, které se v zimních měsících měnilo na kluziště.⁽¹⁴⁸⁾

10. října roku 1938 do Zábřehu vstoupila německá vojska. sokolská kronika a prapor byly ukryty a odvezeny Jožou Malým.⁽¹⁴⁹⁾ Osud kroniky se mi bohužel nepodařilo vypátrat. Vedení Sokola bylo evakuováno do vnitrozemí.

Pro zkoumání období druhé světové války jsou dostupné záznamy ze schůzí Sokolské župy severomoravské z let 1939 - 1941, které se konaly v Litovli. O zábřežském Sokolu se z nich však dozvídáme pouze útržkovitě, jelikož se zabývaly spíše problematikami celé župy a je z nich patrné, že docházelo k omezení činnosti Sokola.⁽¹⁵⁰⁾ Poslední záznam z období války pochází z 15. ledna 1941.⁽¹⁵¹⁾ Tato skutečnost je poměrně překvapující, jelikož k dříve zmíněné Akci Sokol došlo až v říjnu toho roku.

Záznamy následně pokračují až od roku 1945, kdy je z nich patrné, že dochází k obnovení činnosti a k celkovému hodnocení situace Sokolské župy severomoravské a ke

(146) SOKa Šumperk, fond: Archiv města Zábřeh, č. pom.: 574, inventární číslo: 669. Obecní kronika Zábřeha 1900-1929. nestránkováno.

(147) Tamtéž.

(148) Tamtéž.

(149) Historie | Sokol Zábřeh. *Sokol Zábřeh [online]*.

Dostupné z: <https://www.sokolzabreh.cz/historie> [id. 17.02.2022]

(150) SOKa Šumperk, fond: Okresní úřad Zábřeh, č. pom.: 411, inv. č.: 784, kart. 108. Zápisy o schůzích sokolské župy Severomoravské/ Sokolská župa Severomoravská Zábřeh 1939-1946. (viz příloha 7)

(151) SOKa Šumperk, fond: Okresní úřad Zábřeh, č. pom.: 411, inv. č.: 784, kart. 108. Zápisy o schůzích sokolské župy Severomoravské/ Sokolská župa Severomoravská Zábřeh 1939-1946. (viz příloha 8)

stanovení cílů práce Sokola.⁽¹⁵²⁾

Obdobné záznamy lze také dohledat v kronice města Zábřeh, která se také zmiňuje o obnovení činnosti jednoty Tj Sokol, zjišťování škod na majetku a identifikaci členů Sokola, kteří se zapojili do odboje.⁽¹⁵³⁾ Pokud tento soupis existoval, byl s velkou pravděpodobností součástí kroniky zábřežského Sokola, kterou se mi nepodařilo dohledat.

V roce 1948 se i v zábřežském Sokolu konaly čistky a došlo k vyloučení nepohodlných členů a představitelů místní organizace.⁽¹⁵⁴⁾

4.1.3. Každodenní život spolku Sokol v Zábřehu

Zde bych se chtěl zamyslet nad tím, jak by se dalo charakterizovat působení tohoto spolku ve městě Zábřeh.

V první řadě je nutné zamyslet se nad tím, jaké oblasti každodenního a spolkového života působení Sokola zasáhlo.

Ze svého pohledu chápu hlavní dvě oblasti sokolského působení jako činnost tělocvičnou, druhou důležitou oblastí byla oblast kulturní.

Jelikož tato práce není zaměřena čistě na studium Sokola, myslím si, že není nutné přímo popisovat obsah, zaměření a filozofii tělocvičných činností, které se v rámci spolku organizovaly. Z kroniky města Zábřeh je patrné, že tělovýchovná cvičení probíhala pravidelně a velmi často. Měla dle sokolských pravidel jasně stanovený řád a cvičitelé. Pro své účastníky znamenala možnost rozvoje tělesné kondice a morálních cností podle sokolských stanov. Tj Sokol se

(152) SOKa Šumperk, fond: Okresní úřad Zábřeh, č. pom.: 411, inv. č.: 784, kart. 108. Zápisy o schůzích sokolské župy Severomoravské/ Sokolská župa Severomoravská Zábřeh 1939-1946. (viz příloha 9)

(153) SOKa Šumperk, fond: Archiv města Zábřeh, č. pom.: 574, inventární číslo: 670. Obecní kronika Zábřeha 1930-1945. nestránkováno.

(154) Historie | Sokol Zábřeh. *Sokol Zábřeh* [online].

Dostupné z: <https://www.sokolzabreh.cz/historie> [id. 17.02.2022]

zabývala i rozvojem talentu mezi mladšími dětmi a dorostenci. Členové měli možnost účastnit se všesokolských a župních sletů a byla prováděna i veřejná cvičení. Na sletech se prezentoval nejen celý Sokol, ale i jeho konkrétní jednoty, které měly své prapory. Ten měl, jak bylo zmíněno, i zábřežský Sokol.

Druhou oblastí je oblast kulturní, která je v kronikách snad ještě více patrná než oblast sportovní. Sokol byl opravdu významnou součástí kulturního a společenského života ve městě. Kulturní působení českých spolků bylo samozřejmě možné i před první světovou válkou, ale až s osamostatněním Československa je patrný obrovský rozmach kulturně společenského působení těchto organizací. V případě Zábřehu lze říci, že se působení Sokola před válkou orientovalo spíše na sportovní činnosti. S výstavbou a následnou rekonstrukcí a dostavbou sokolovny se prostory v držení Sokola stávají významným kulturním střediskem. Zábřežský Sokol se zabýval prezentací různých divadelních představení, promítáním filmů, organizoval zábavné akce, ale také různé vzdělávací přednášky nebo výlety. Členové spolku organizovali příležitostné slavnosti nebo se jich účastnili. Různé společenské akce podnikaly samozřejmě i ostatní zábřežské spolky, nicméně z dobových záznamů je patrné, že mezi místními českými spolky Sokol opravdu vynikal.

Členové spolku samozřejmě měli svá povolání, ale považují za nutné zmínit, že byli mnohdy zastoupeni i v městské radě nebo působili na vysokých pozicích ve školách a úřadech.

4.2. Hospodářský spolek hejtmanství zábřežského a šumperského

Jelikož v dostupné literatuře jsou pouze dílčí zmínky o existenci tohoto spolku, vychází tato kapitola čistě z archivních materiálů, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Šumperku.

4.2.1. Založení a stanovy spolku

Snahy založit v Zábřehu český hospodářský spolek se objevují už od roku 1862. Ze strany německého obyvatelstva se však tato snaha nesetkala s pochopením, přičemž německá strana využila argument představitelů města z minulých let, že Češi a Němci jsou si před bohem rovni.⁽¹⁵⁵⁾ V pozdějších záznamech spolku můžeme najít, že byl založen již roku 1863.⁽¹⁵⁶⁾ Záznamy z tohoto roku a několika let po něm však neexistují. Prvním oficiálním dokumentem jsou sepsané stanovy spolku z roku 1886.⁽²⁾ Ani z následujících let se nedochovaly archivní záznamy o spolku. Vzhledem k obsahu materiálu pozdějších důvodně předpokládám, že zřejmě došlo k jejich ztrátě vinnou stěhováním spolku v roce 1905 (viz. níže).

Díky výše zmíněnému materiálu jsme schopni si utvořit představu o fungování tohoto spolku.

Původní název spolku zněl Hospodářský spolek hejtmanství zábřežského v Zábřeze.⁽¹⁵⁷⁾

Hospodářský spolek pro zábřežský a šumperský okres byl založen za účelem rozšiřování hospodářské spolupráce a pokroku. Měl se zabývat všemi odvětvími hospodářství.⁽¹⁵⁸⁾ Mezi jeho hlavní program při dosahování cílů patřilo

(155) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 38.

(156) SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek pro okres Zábřeh - filiálka Postřelmov, kniha zápisů ze schůzí. Bez sign.

(157) Tamtéž.

(158) Ze studia materiálů je patrné, že hospodářství musíme chápat jako zemědělství.

organizování schůzi členů, podpora všech typů rolnických škol a všech škol, jejichž výuka byla zaměřena na oblasti zemědělství.⁽¹⁵⁹⁾ Dále organizace hospodářských výstav, rozšiřování vzdělávacích hospodářských spisů, rozšiřování spolkových knihoven a čtenářských besed v obcích, zakládání ovocných školek.⁽¹⁶⁰⁾ Mezi cíli spolku najdeme také ustanovení o společném kupování semen, hnojiv a strojů pro zemědělství, pořádání společných výletů na vzorová hospodářství a také do průmyslových závodů.⁽¹⁶¹⁾ Dalšími body uvedenými v programu, které bychom mohli zmínit, je například snaha o jednání v oblasti využívání krajiny pro zemědělství, odměňování zasloužilých zaměstnanců a nutnost placení řádných ročních příspěvků jednotlivých členů.⁽¹⁶²⁾ Členem spolku se mohl stát každý, kdo byl zdravý, souhlasil se spolkovými stanovami a přijal z toho plynoucí povinnosti, ale nesměl to být cizinec.⁽¹⁶³⁾ Přijímání členů se dělo na valných hromadách spolků nebo při výborových schůzích.⁽¹⁶⁴⁾ Velice zajímavé je, že členové spolku byli rozřazeni do několika kategorií.

"A. Řádní, kteří ročně příspěvek zaplatí

B. Činní, kteří za příčinou svého zvláště v jeho vzdělání a působení ke zdaru spolku bez povinnosti příspěvky výborem do spolku povolání budou.

C. Čestní, kteří o spolek zvláštních zásluh si vydobyli a návrhem hospodářských besídek od valné hromady svoleny byli."⁽¹⁶⁵⁾

(159) SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek pro okres Zábřeh - filiálka Postřelmov, Kniha zápisů ze schůzí. Bez sign.

(160) Tamtéž.

(161) Tamtéž.

(162) Tamtéž.

(163) Tamtéž.

(164) Tamtéž.

(165) Tamtéž.

Zcela jistě docházelo k různým rozporům, zvláště v oblasti nutnosti placení příspěvků, ale je evidentní, že spolek chtěl organizovat zvláště účinnou spolupráci v oblasti zemědělství.

Pokud některý člen tento příspěvek, přestože mu to bylo připomenuto, nezaplatil dvakrát po sobě, byl výborem spolku vyloučen.⁽¹⁶⁶⁾

Spolek poměrně podrobně vymezil i práva a povinnosti členů spolku. Vyjma nutnosti placení výše uvedeného spolkového poplatku byla tato ustanovení pro všechny členy spolku společná.

Mezi práva členů patřil volný přístup na valné hromady, schůze a hlasování. Vznášení návrhů a dotazů výboru spolku a valné hromadě. Využívání spolkové knihovny, spolkové sbírky a používání veškerých výhod, které členství ve spolku zaručovalo.⁽¹⁶⁷⁾

Mezi hlavní povinnosti členů patřilo podporování pokroku v oblasti zemědělství dle osobních možností, účast na schůzích, dodávání požadovaných dokumentů, propagace svého členství a kladného postoje k spolku, řídit se schválenými stanovami, platit členský příspěvek, v případě řádných členů spolku, do prosince každého roku.⁽¹⁶⁸⁾

Za zajímavé považují také právo valné hromady společenství na výběr a volbu protektora. Tím se mohla stát osoba, která zásadním způsobem přispěla svou vůlí, vědomostmi, vzděláním, činy a otevřenými projevy sympatie vůči spolku.⁽¹⁶⁹⁾

(166) SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek pro okres Zábřeh - filiálka Postřelmov, Kniha zápisů ze schůzí. Bez sign.

(167) Tamtéž.

(168) Tamtéž.

(169) Tamtéž.

4.2.2. Vedení a správa hospodářského spolku

Hospodářský spolek hejtmanský zábřežského spravovala valná hromada a výbor.⁽¹⁷⁰⁾

Valná hromada se podle stanov scházela kdykoliv, když bylo na základě nutnosti vyřešení nějaké problematiky potřeba. Schůze se mohli účastnit i cizí lidé, avšak v případě, že se projednávaly hospodářské otázky, museli být pozvaní.⁽¹⁷¹⁾ Valná hromada měla několik práv. Měla za úkol volit výbor, přijímat členy navržené výborem, volit protektora a čestné členy, jednat o předložených návrzích. Mezi její úkoly v oblasti finanční patřilo rozhodování o využití finančních příspěvků a jejich případné zvyšování. Dále volba dvou revizorů, kteří měli kontrolovat účetnictví a schválení výsledku jejich práce. Měla také pravomoc měnit stanovy spolku.⁽¹⁷²⁾

Výbor, který byl volen valnou hromadou, byl druhým správním orgánem spolku. Součástí výboru byl předseda, místopředseda a případně další dva místopředsedové. Dále byl volen jednatel, spolkový pokladník a dalších 10 až 20 členů výboru.⁽¹⁷³⁾

Volba do výboru probíhala na základě odevzdání hlasovacích lístků a volilo se na základě dosažení většiny hlasů z přítomných členů.⁽¹⁷⁴⁾

Pokud mám shrnout další rysy fungování výboru, musím tak učinit pouze velmi zkráceně, jelikož jsou ve stanovách spolku poměrně podrobně rozpracovány a k utvoření představy nám nejlépe postačí krátký výtah. Pokud se uvolnilo místo ve výboru, musela proběhnout v co nejkratším čase volba nového člena. Výbor vykazoval výdaje spojené se svou činností

(170) SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek pro okres Zábřeh - filiálka Postřelmov, kniha zápisů ze schůzí. Bez sign.

(171) Tamtéž.

(172) Tamtéž.

(173) Tamtéž.

(174) Tamtéž.

v rámci spolkové zprávy. Členové výboru byli povinni při svém jednání vždy zohledňovat dobro spolku a celkově na něj dohlížet. Výbor musel vždy ustanovit datum další valné hromady. Předseda výboru a jednatel měli podpisové právo pro všechny listiny, které byly v rámci spolku za různými účely vyhotoveny.⁽¹⁷⁵⁾ Vesměs se jednalo o podepisování povinných zápisů z porad, ustanovení, dopisů, inventářů spolkového umění a sbírek.⁽¹⁷⁶⁾ Pokud se jednalo o důležitý dokument, musel být podepsán předsedou, místopředsedou a jednatelem. Stanovy fungování spolku myslely, podle tehdejších zákonů, i na problematiku urovnávání sporů. V případě sporu rozhodoval výbor většinovým hlasováním o vyřešení problému. Jestliže nebylo rozhodnutí výboru urovnání sporu dostačující, byl ustanoven sedmičlenný čestný soud. Sporné strany musely respektovat jeho rozhodnutí, jinak byly ze spolku vyloučeny.⁽¹⁷⁷⁾

Rozpuštění spolku bylo možné pouze na základě vážných důvodů. Bylo nutné zánik spolku odsouhlasit na valné hromadě, přičemž byl nutný souhlas tří čtvrtin přítomných členů. Pro takto závažné rozhodnutí musely být podle stanov přítomny také tři čtvrtiny všech členů spolku. Pokud by přítomny nebyly, bylo by stanoveno datum další valné hromady a všichni členové opětovně pozváni. Jestliže by se znovu nedostavili, hlasování proběhlo v rámci přítomných členů spolku a rozhodnutí by bylo považováno za závazné.⁽¹⁷⁸⁾

V případě svého zániku měl spolek ustanoveno, že jeho jmění mělo v první řadě připadnout postřelmovské škole, dále školám v okrese Zábřeh a Šumperk podle toho, kolik měly zastoupených členů ve spolku.⁽¹⁷⁹⁾

(175) SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek pro okres Zábřeh - filiálka Postřelmov, kniha zápisů ze schůzí. Bez sign.

(176) Tamtéž.

(177) Tamtéž.

(178) Tamtéž.

(179) Tamtéž.

4.2.3. Změny spolku do roku 1938

Sídlem spolku byl od roku 1886 Postřelmov, což je obec nedaleko Zábřehu. Tehdy byl jeho předsedou František Vepřek, který byl i v pozdějších dobách pokládán za velmi významnou postavu tohoto spolku, kdy je na něj vzpomínáno například v roce 1906 na valné hromadě.⁽¹⁷⁶⁾ V roce 1905 dochází k přemístění spolku z Postřelmova do Zábřehu a změně jeho názvu. Spolek se nově jmenoval Hospodářská jednota okresu zábřežského, předsedou byl jmenovaný Antonín Videmann.⁽¹⁷⁷⁾ Došlo k úpravě stanov spolku, přičemž se pravděpodobně nejednalo o úpravy zásadní. Ze zápisu se také dozvídáme, že v roce 1906 byl počet členů 213.⁽¹⁷⁸⁾ Spolek se následně znovu přejmenoval v roce 1929 a od tohoto roku vystupoval jako Hospodářský spolek okresu zábřežského.⁽¹⁷⁹⁾ Svou činnost spolek ukončil v roce 1938 a již ji neobnovil.

4.2.4. Činnost Hospodářského spolku hejtmanství zábřežského a šumperského

Tento spolek byl sdružením zemědělců a hospodářů ze Zábřehu a okolí, ale také z Šumperka. Vesměs se jeho činnost dá charakterizovat tak, že se snažil podporovat místní zemědělce a usiloval o jejich spolupráci. Cílem bylo dosažení všeobecného prospěchu pro všechny členy spolku, kteří tak mohli rozvíjet svou živnost. V obecní kronice města Zábřeh mnoho záznamů o tomto společenství nenajdeme, jedná se pouze o útržkovité informace, že spolek zorganizoval například nějakou výstavu. To ovšem neznamená, že by se jednalo

(176) SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek okresu zábřežského Zábřeh, Zápisy ze schůzi Hospodářské jednoty z let 1905-1929. Bez sign. (viz příloha 10)

(177) Tamtéž. (viz příloha 11)

(178) Tamtéž. (viz příloha 10)

(179) Tamtéž.

o spolek bezvýznamný. Ve spolkových materiálech se můžeme dočíst i o záměrech podpory škol a vzdělání, což bylo jistě velkým přínosem pro tehdejší společnost. Na svých schůzích se členové hodně zabývali hospodářskými otázkami, řešením organizace v oblasti zemědělství, spolek jim byl jistě velkou oporou při rozhodování o vlastním podnikání a při jeho organizaci.

Společenství zemědělců mohlo vystupovat efektivněji než jednotlivec. Příklad takového společného postupu můžeme ověřit například v rezoluci spolku z roku 1932.⁽¹⁸⁰⁾

V této rezoluci je obsaženo velké množství požadavků, které byly zřejmě adresovány tehdejším úřadům, snad i tehdejší vládě. Mezi požadavky patří například vrácení podpor na stavbu domů a zřízení levných úvěrů pro malé a střední zemědělce, snížení ceny hnojiv, upravení poměru cen zemědělských a průmyslových výrobků. Neméně důležitý byl požadavek upřednostnění českých zemědělců při státních dodávkách, kontroly podporování nezaměstnaných, požadavek neslučitelnosti poslaneckých funkcí a vydání protikartelového zákona, který by zabránil umělému zdražování.⁽¹⁸¹⁾

Díky tomuto záznamu si můžeme udělat jasný obrázek o tom, že se spolek snažil velmi silně hájit práva zemědělců a zajistit jim důstojné živobytí.

(180) SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek okresu zábrěžského Zábřeh, Zápisy ze schůzí Hospodářského spolku okresu zábrěžského z let 1929-1938. Bez sign. (viz příloha 12)

(181) SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek okresu zábrěžského Zábřeh, Zápisy ze schůzí Hospodářského spolku okresu zábrěžského z let 1929-1938. Bez sign.

4.3. Školský spolek severomoravský Zábřeh

Tento spolek je dalším příkladem sdružení, o kterém nenajdeme v publikovaných materiálech téměř žádné informace. Kapitola proto vychází z materiálu nalezených ve Státním okresním archivu v Šumperku.

4.3.1. Založení spolku a jeho stanovy

Spolek byl pod oficiálním názvem Školský spolek severomoravský založen 11. ledna 1908 v Zábřehu. Významnou roli v souvislosti s jeho založením sehrál významný zábřežský občan té doby Richard Indra, který bojoval proti snahám o germanizaci Zábřežska a byl též významnou postavou zábřežského Sokola.⁽¹⁸¹⁾

Účelem založení spolku bylo podle jeho stanov zřizování českých obecných a mateřských škol. Dále také zřizování jeslí na severní Moravě. Svého cíle měl v plánu dosáhnout prostřednictvím vzbuzení zájmu lidí o školy a vzbuzení touhy po zkvalitnění školního vzdělání. Dalšími aktivitami bylo pořádání přednášek, schůzí, výletů, výstav, divadel a slavností. Zvýšit zájem o školství mělo také rozšiřování a vydávání vědeckých spisů. Spolek se chtěl též zaměřit na podporu škol pomůckami a potřebami pro chudé žáky. Politické záležitosti měly být ze spolku zcela vyloučeny.⁽¹⁸²⁾

Školský spolek severomoravský svou činnost financoval z příspěvku členů, z dobrovolných darů, ze sbírek, ale také z výnosu akcí, které spolek organizoval.⁽¹⁸³⁾

Členem spolku se mohly stát fyzické a právnické osoby, které byly následně rozděleny do různých úrovní členství. O přijetí

(181) BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 113.

(182) SOKa Šumperk, fond: *Školský spolek severomoravský Zábřeh*, Protokoly schůzí z let 1908-1921. Bez sign.

(183) Tamtéž.

členů rozhodoval výbor. Tyto úrovně nejsou v materiálech podrobněji rozebrány, avšak je zmíněna výše jejich členských příspěvků.

"Členové zakládající platí jednou provždy aspoň 100 K buď najednou, nebo v pěti ročních lhůtách. Členové skuteční platí ročně aspoň 10 K, členové činí aspoň 1 K."⁽¹⁸⁴⁾

V této oblasti bych chtěl upozornit na zajímavý rozdíl v souvislosti s dalším popisovaným spolkem, Hospodářským spolkem hejtmanství zábřežského a šumperského, kde byli členové spolku od poplatků osvobozeni. V případě školského spolku platili jeho nejvyšší představitelé naopak nejvyšší příspěvky.

Práva a povinnosti členů spolku byla popsána velice jednoduše. Každý člen měl právo činit návrhy k projednání na valných hromadách, být volen do vedoucích pozic spolku, měl právo hlasovat na valných hromadách. Hlavní povinností bylo placení ročních příspěvků, přičemž kdo příspěvek nezaplatil, byl vyloučen. Dalším důvodem k vyloučení se mohlo stát nečestné chování člena, případně poškozování účelu založení spolku.⁽¹⁸⁵⁾

Spory v rámci spolku měly být řešeny smírčím soudem, který byl svolán starostou. Tento soud měl pět členů. Každá ze sporných stran si z členů spolku vybrala dva soudce, ti potom zvolili svého předsedu. Předseda určil čas a místo slyšení. Rozhodnutí soudu se dělo na základě nadpoloviční většiny hlasů.⁽¹⁸⁶⁾

Ve stanovách je výslovně zdůrazněn jednací jazyk.

"Jednací řeč spolku je česká. Změna tohoto ustanovení je zároveň zrušením spolku."⁽¹⁸⁷⁾

Spolek měl ukončit svou činnost, pokud měl méně než 30 členů nebo byla jeho činnost úředně ukončena. Jmění by připadlo

(184) SOKa Šumperk, fond: Školský spolek severomoravský Zábřeh, Protokoly schůzí z let 1908-1921. Bez sign.

(185) Tamtéž.

(186) Tamtéž.

(187) Tamtéž.

Ústřední Matici školské v Praze.⁽¹⁸⁸⁾

4.3.2. Správa spolku

Spolek byl spravován valnou hromadu a výborem.

Pro valnou hromadu mělo platit to, že se koná po skončení každého správního roku, který byl totožný s rokem kalendářním. Valná hromada se scházela také v případech, že o to požádala minimálně desetina členů. V takovém případě se musela sejít do 14 dnů od podání písemné žádosti.⁽¹⁸⁹⁾

Z hlavních povinností valné hromady můžeme jmenovat posuzování zpráv výboru a finančních revizorů, potvrzování ročních účtů, posuzování stížností na výbor, změny stanov, volení členů výboru a účetních revizorů, její pravomocí bylo rozhodování o rozjetí spolku. Orgán byl usnášeníschopný v přítomnosti alespoň 30 členů, přičemž usnášení se dělo na základě nadpoloviční většiny hlasu. Volby probíhaly prostřednictvím hlasovacích lístků, též s nutností dosažení nadpoloviční většiny hlasů.⁽¹⁹⁰⁾

Druhým důležitým orgánem spolku byl výbor. Výbor se skládal z devíti členů a tří náhradníků, kteří byli voleni na 3 roky z řad členů. Alespoň třetina členů výboru měla mít bydliště v Zábřehu. Jedna třetina členů se obměňovala každý rok. Revizoři byli voleni pouze na jeden rok.

Měl se scházet alespoň jednou za čtvrt roku.⁽¹⁹¹⁾

Výbor měl za úkol volit ze svého středu starostu, nejvyšší funkci ve spolku, náměstka, jednatele, pokladníka a zapisovatele. Dalšími důležitými úkoly byla správa spolkového umění a účetnictví, sestavování rozpočtu, podání výročních zpráv o činnosti spolku, svolání valné hromady

(188) SOKa Šumperk, fond: Školský spolek severomoravský Zábřeh, Protokoly schůzí z let 1908-1921. Bez sign.

(189) Tamtéž.

(190) Tamtéž.

(191) Tamtéž.

a výkon jejího usnesení. Výbor si k poradě mohl také přizvat odborníky, kteří nebyli členy spolku a jmenovat důvěrníky pro různé obvody, kteří s výborem spolupracovali.⁽¹⁹²⁾

Starosta a jeho náměstek a jednatel byli zastupujícími osobami před úřady, podepisovali též spolkové listiny.

4.3.3. Ze života Školského spolku severomoravského

Ustavující valná hromada spolku proběhla 25. března 1908. Byly předneseny plány na fungování spolku a vytvořen soupis členů. Ten obsahoval 2 členy zakládající, 4 skutečné a 33 činných. Předsedou byl zvolen doktor Richard Indra.⁽¹⁹³⁾ Hlavním obsahem prvních schůzi bylo přijímání nových členů a navrhování možných projektů v rámci zřizování školek. Stranou nezůstávají ani otázky finanční.

Velmi rychle je ze záznamu patrné další zaměření spolku. Ten se velmi rychle vymezil proti snahám o germanizaci a rozvoji německého školství, které bylo provozováno velmi agresivně. Spolek sám sebe označuje jako obranný, což dokládají i výstřižky z novin, které můžeme nalézt v spolkových materiálech.⁽¹⁹⁴⁾

V roce 1909 byly založeny školky v Nemili a v Rudě nad Moravou.⁽¹⁹⁵⁾

Velkou výzvu sepsal spolek v roce 1910. Objevuje se v ní obrovská kritika rozvoje německého školství a nutnost boje proti germanizaci. Je zmíněna i osoba Hermanna Brasse, který byl pokládán velké nebezpečí pro rozvoj českého školství a velkého podporovatele německého. Několikrát je zmíněn i německý spolek Schulverein, který zakládal školy kde se jen dalo. Spolek dále vyzývá k organizaci sbírek, slavností

(192) SOKa Šumperk, fond: Školský spolek severomoravský Zábřeh, Protokoly schůzí z let 1908-1921. Bez sign.

(193) Tamtéž. (viz příloha 13)

(194) Tamtéž. (viz příloha 14)

(195) Tamtéž.

a společenských událostí, které by mohly přinést finanční prostředky pro podporu českého školství. Evidentní je, že stál také o příliv nových členů.⁽¹⁹⁶⁾

Z obsahu materiálu se dá jednoznačně usoudit, že zvláště v oblasti školství byl boj mezi Němci a Čechy velice intenzivní a značným způsobem do něj na obou stranách zasahovali i školské spolky. České spolky byly, zdá se, v nevýhodě. Jednalo se zvláště o finanční stránku, jelikož německé spolky při zakládání škol čerpaly značné finanční podpory, na financování se podílel i kritizovaný Herman Brass.

K roku 1912 se evidovalo 18 zakládajících členů, 51 skutečných a 164 činných. Celkem měl spolek 233 členů. S využitím obrovského úsilí se do tohoto roku podařilo, mimo zmíněné školky, otevřít ještě školku v Českém Bohdíkově, Klopínách a na Skaličce.⁽¹⁹⁷⁾

Ze záznamu spolku můžeme dále vyčíst, že se opravdu zabíral nejen zakládáním institucí, ale také jejich údržbou, například náklady na vytápění, nákupem různých pomůcek a podporou sociálně slabých žáků. Jelikož během první světové války docházelo k přesunům vojsk, můžeme v materiálech najít také například záznam z 16. prosince roku 1915, kdy spolek řeší financování oprav poškození školy v Krumpachu, které bylo způsobeno vojskem.⁽¹⁹⁸⁾

Poslední záznam o činnosti spolku pochází ze 3. dubna 1921. Jde o souhrnnou zprávu o činnosti spolku za roky 1920 a 1921, kdy je podstatná část věnována příspěvku TJ Sokol Zábřeh na organizaci uctění památky jejího významného člena Vladimíra Hubálka. Záznam končí informací o počtu členů, který byl 40 zakládajících, 36 skutečných a 141 činných, celkem tedy 217.⁽¹⁹⁹⁾ Další záznamy se mi nepodařilo dohledat.

(196) SOKa Šumperk, fond: *Školský spolek severomoravský Zábřeh*, Protokoly schůzí z let 1908-1921. Bez sign. (viz příloha 15)

(197) Tamtéž.

(198) Tamtéž. (viz příloha 16)

(199) Tamtéž. (viz příloha 17)

Pozice tohoto spolku nebyla ve své době vůbec jednoduchá. Jeho cíle byly vznešené, jelikož usilovaly o rozvoj vzdělání v celém okrese. Spolek byl ale ve stálém konfliktu s německými snahami o propagaci německého školství, přičemž zdroje Školského spolku severomoravského byly omezené. Zakládaly se hlavně na vlastních přispěvcích, dobročinnosti a vlastní snaze. Přesto se spolku podařilo mnohých cílů dosáhnout, z mého pohledu rozhodně přispěl k rozvoji vzdělání a spolkového života v oblasti.

4.4. Spolek dobrovolných hasičů v Zábřehu

Pokud se máme zabývat zkoumáním historie a fungování spolku dobrovolných hasičů v Zábřehu, pokládám za důležité, vzhledem k celonárodnímu významu těchto spolků, alespoň v krátkosti charakterizovat vývoj dobrovolného hasičstva v rámci celých českých zemí. V druhé části kapitoly, která bude vycházet z čistě archivních materiálů, se poté budeme zabývat dějinami hasičské župy pro okres Zábřeh a následně již samotným zábřežským spolkem.

4.4.1. Historie dobrovolných hasičských sborů

Dobrovolné hasičské sbory se začínají nejvíce rozmáhat zvláště po vydání spolkového zákona v roce 1867. Základním cílem těchto spolků byla samozřejmě ochrana při požárech.

Již od počátku vznikaly zvláště německé a české hasičské spolky. Na schůzích dobrovolných hasičských spolků se tak setkávalo i velké množství českého obyvatelstva, což dodává existenci těchto společenství národní význam.⁽²⁰⁰⁾

Hasičské sbory vznikaly v první fázi neorganizovaně a na různých místech po celých Čechách a Moravě. Neměly jednotná pravidla a byly velké rozdíly ve výcviku a výstroji. Zvláště výstroj byla vázána na finanční možnosti v dané oblasti.⁽²⁰¹⁾

Členové spolku neměli žádnou státní podporu při onemocnění, invaliditě nebo smrti. Z tohoto důvodu se objevila nutnost založení velké organizace, která by tuto podporu zajistila.⁽²⁰²⁾

K dohodě mezi českými sbory nejdříve nedošlo, naopak německé hasičské sbory založily roku 1872 Jednotu pro hasičstvo severozápadních Čech. K té se připojily i některé české

(200) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 59.

(201) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 59.

(202) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 60.

sbory, důvodem bylo získání finančních příspěvků.⁽²⁰³⁾

Německým sborům se podařil i další obrovský krok v roce 1878, kdy zakládají Ústřední zemskou hasičskou jednotu království českého. Do té patřilo nejdříve 12 žup se 189 sbory. Jelikož si ale Němci povšimli, že počet českých dobrovolnických hasičských sborů je značný, přizvali do Jednoty pod záminkou zlepšení společné spolupráce i spolky české. Vzhledem k nutnosti spolupráce mnoho českých spolků tuto možnost využilo a v roce 1881 má zaštitující organizace již 41 jednot, 551 sboru a 32 358 členů.⁽²⁰⁴⁾

Germanizační snahy však vedly v roce 1881 k rozdělení společné organizace na dvě. Utlačované české hasičské sbory vytváří Zemskou Ústřední hasičskou jednotu království českého a německé Feuerwehr Landed Central Verband für Böhme. Ta fungovala až do roku 1919.⁽²⁰⁵⁾

V roce 1883 vzniká Česká Ústřední jednota hasičská moravskoslezských dobrovolných sborů hasičských.⁽²⁰⁶⁾

V roce 1893 mění jednota svůj název na Českou Ústřední jednotu hasičskou pro Moravu a Slezsko. Bylo také stanoveno, že každý hasičský sbor se musí nejdříve přihlásit do župy a župa potom k ústřední jednotě, jinak sbor nebude mít nárok na příspěvky.⁽²⁰⁷⁾

V roce 1898 existuje na Moravě 36 žup, ve Slezsku jich bylo šest.⁽²⁰⁸⁾

Stálé přeorganizování dobrovolných hasičských sborů pod velké organizace bylo poměrně složité a není podstatou našeho zkoumání. Můžeme si ale uvést údaj z roku 1901, který zobrazuje obrovský nárůst hasičských spolků.

Českých spolků je k tomuto datu 2788 s asi 82 278 činnými

(203) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 60.

(204) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 64.

(205) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 67.

(206) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 67.

(207) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 71.

(208) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 80.

členy a 46 483 členy přispívajícími a zakládajícími.⁽²⁰⁹⁾

Hasičské spolky se velmi intenzivně zabývaly propagací a organizací různých společenských akcí. Přes první spojování do organizací se spolky německými se velmi brzy oba tábory oddělily a české a německé organizace fungovaly zvlášť. Hasičské sbory se postupem času nacházejí prakticky ve všech městech a větších vesnicích. Postupně se zlepšilo také vybavení spolků, takže se zlepšila i operační schopnost dobrovolných hasičů v boji s požáry.⁽²¹⁰⁾

Po první světové válce se situace z hlediska organizace hasičských sborů vyjasnila, protože v roce 1919 vzniká Svaz československého hasičstva, do kterého postupně spadaly všechny zemské svazy tehdejšího Československa.

Později v roce 1938 zanikají župy a jsou nahrazeny Okresními hasičskými jednotami. Touto dobou je v Československu přibližně 10500 sborů s přibližně 300 000 členy.⁽²¹¹⁾ I toto hrubé číslo nám dokládá rozsah spolků dobrovolných hasičů.

Jak bylo uvedeno v kapitole zabývající se dějinami spolkového života, činnost dobrovolných hasičů byla zachována i v období druhé světové války, jelikož byli jako hasiči potřební ve válečné době.

4.4.2. Z historie Hasičské župy severomoravské číslo VII.

Než si popíšeme historii spolku dobrovolných hasičů v Zábřehu, je nutné se v krátkosti zabývat dějinami župy severomoravské číslo VII, která zahrnovala okresy Zábřeh, Šumperk, Litovel a Mohelnice. Vznikla o něco dříve, ale měla na založení zábřežského dobrovolnického sboru značný vliv. Župa sdružila jednotlivé spolky dobrovolných hasičů za účelem zvelebení a technického zdokonalení hasičských sborů

(209) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 82.

(210) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 84.

(211) Němec, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012. s. 84.

v celé oblasti. Měla také zprostředkovat styk mezi nimi navzájem a s Ústřední hasičskou jednotou.⁽²¹²⁾

Byla založena roku 1885 v Postřelmově a jejími prvními členy byli dobrovolnické sbory z Bohuslavic, Dlouhomilova, Lesnice, Leštiny, Bílé Lhoty, Lukavice, Moravičan, Palonína, Postřelmo, Rájce, Rovenska a Zvole. Starostou byl zvolen Jakub Lolek, učitel z Palonína.⁽²¹³⁾ Zábřežský dobrovolnický sbor v tomto roce ještě neexistoval. K župě se postupně připojovaly i dobrovolnické sbory z mnoha dalších obcí.

Ke spolupráci byly nejdříve přizvány i sbory německé, ty ale nabídku nevyslyšely.⁽²¹⁴⁾

Konaly se pravidelné schůze výboru župy a valné hromady delegátů. Obsahem sjezdu byla nejen různá jednání, ale také školení a přednášky. V roce 1896 došlo k jednání, které se zabývalo vytvořením župy pouze pro sbory z oblasti okolo Mohelnice a Zábřehu. Následně v roce 1905 byl vznesen návrh, aby se župa rozdělila na zábřežskou a mohelnickou. Tento návrh ale nezískal podporu a župa se pouze rozdělila na 5 okrsků. Roku 1910 bylo schváleno, že se budou každoročně konat dva župní sjezdy, jeden na Zábřežsku, druhý na Mohelnicku. Těsně před první světovou válkou byl zaveden společný technický postup ve sborech.⁽²¹⁵⁾

Před první světovou válkou bylo součástí župy 1308 činných členů, z nichž bylo 872 povoláných do armády, přičemž bylo 177 zajato, 59 nezvěstných, 41 legionářů, 67 padlých, po kterých zůstalo 163 vdov a sirotek. Po válce má župa 1173 členů činných a 262 přispívajících.⁽²¹⁶⁾

Po první světové válce se věnuje župa vzdělání v rámci organizace a organizuje různé vzdělávací akce i pro veřejnost. Další údaje v archivních materiálech se zabývají

(212) SOKa Šumperk, fond: Hasičská župa č. VII - Zábřeh. Památník z roku 1935. Bez sign.

(213) Tamtéž.

(214) Tamtéž.

(215) Tamtéž.

(216) Tamtéž.

zvláště oceňováním zasloužilých členů, volbami do předsednictva župy nebo účastí na sjezdech. Materiály jsou dostupné přibližně do začátku druhé světové války.

4.4.3. Sbor dobrovolných hasičů v Zábřehu

Než byl založen dobrovolnický sbor v Zábřehu, byla k dispozici pro občanské využití čtyřkolová stříkačka z roku 1866. Pocházela od firmy R. A. Smékal a byla ve své době již poměrně zastaralá. V návaznosti na tuto situaci vznikl nápad založit hasičský sbor. 1. července 1892 byly sepsány stanovy a předložený místodržitelství v Brně ke schválení. Původně však sbor nebyl založen přímo v Zábřehu, ale v přilehlém Krumpachu. Již 1. května se konala první valná hromada, kde bylo zapsáno 45 činných členů a 20 přispívajících. Starostou byl zvolen Josef Balcárek.⁽²¹⁷⁾

Přestože nejsou v archivních materiálech k dispozici spolkové stanovy, můžeme si prostudováním dostupných zdrojů udělat jistý obrázek o správním fungování spolku.

Členové spolku se dělili na přispívající a činné. Mezi hlavní orgány patřila valná hromada členů a výbor. Členy výboru byli volení členové. Byli to starosta, náčelník, jednatel, pokladník.⁽²¹⁸⁾

Spolek postupně zakoupil novou stříkačku, potřebnou výzbroj a výstroj. V roce 1901 byly zakoupeny nové slavnostní blůzy a tohoto roku se členové sboru zúčastnili slavnostního svěcení gymnázia v Zábřehu. Tito členové sboru byli na základě svého jednání vyloučení z Brassovy továrny.⁽²¹⁹⁾

V následujících letech nemáme o činnosti spolku žádné zprávy. V roce 1920 byla obec Krumpach připojena k Zábřehu. Jak již bylo zmíněno, cílem bylo posílení dřívější české menšiny

(216) SOKa Šumperk, fond: Hasičská župa č. VII - Zábřeh. Památník z roku 1935. Bez sign.

(217) Tamtéž.

(218) Tamtéž.

v dříve většinově německém městě.

Od této doby se spolek velmi utěšeně rozvíjí. V roce 1923 byla zakoupena nová dvouproudová stříkačka a roku 1924 věnovala obec sboru hydrant. Velké investice do vybavení následovaly i v dalších letech. Rok 1926 znamenal nákup kombinované stříkačky s motorem, 1927 nákup navijáku pro hadice hydrant a v roce 1928 došlo k nákupu nových přileb a uniforem. V roce 1929 byla sboru obcí pořízena sušárna na hadice a v roce 1931 druhý hydrant.⁽²¹⁹⁾

Největší požární akce, kterých se spolek účastnil proběhly při velkém požáru v Leštině v roce 1893, 1904 a 1911 při požárech v Krumpachu. Dále zábřežští hasiči v roce 1918 hasili velký požár v Hrabové a další velké akce byly požáry v Zábřehu a v Kosově. Sbor však neřešil pouze požáry, ale účastnil se i prací při jiných pohromách, například povodních.⁽²²⁰⁾

Do společenského života spolek zasáhl organizací různých zábav, zábavných akcí, účastí na významných společenských událostech a prezentacemi své práce.

(219) SOKa Šumperk, fond: Hasičská župa č. VII - Zábřeh. Památník z roku 1935. Bez sign.

(220) Tamtéž.

5. Využití diplomové práce pro pedagogické účely

Tato diplomová práce zkoumá dějiny spolkového života v městě Zábřeh v letech 1860 až 1948. Pro pedagogické účely je velmi dobře využitelná zvláště první část práce, která se zabývá dějinami města a významnými událostmi v jeho historii do roku 1948.

Z tohoto důvodu může být práce využita pro výuku v hodinách občanské výchovy při probírání témat, která se týkají obce, ve které žák žije. Dalším způsobem využití je v hodinách dějepisu, kdy je možné práci využít při výuce zaměřené na regionální dějiny, ale také ve vyučovacích hodinách, které se zabývají situací v českých zemích před první světovou válkou a meziválečném období s ohledem na vztah Čechů a Němců.

V rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání je učivo obsaženo ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost, jejíž součástí jsou obory Dějepis a Výchova k občanství.

V oboru Výchova k občanství je vzdělávací obsah týkající se obce, regionu a kraje, ve kterém žák žije zařazen pod tematickým celkem Člověk ve společnosti. V oboru Dějepis bychom obsah práce zařadit do tematických celků Modernizace společnosti a Moderní doba.

Podklady pro výuku jsem vytvářel pro využití v hodinách výchovy k občanství pro žáky 6. ročníku a rozdělil jsem ji do tří celků, přičemž prvním je vyučovací hodina zaměřená na dějiny města, druhý je zaměřen na poznávání zábřežských pamětihodností a práci s pracovním listem, třetím celkem je procházka po městě s ukázkami zábřežských památek.

5.1. Vyučovací jednotky s pracovním listem

1. vyučovací jednotka

Časová dotace: 45 minut

Téma: Vývoj Zábřehu v průběhu dějin

Cíl:

Žák umí vyhledat z textu a vyjmenovat významné události v dějinách města Zábřeh. Žák je pozitivně nakloněn názoru, že jeho obec má bohatou a zajímavou historii.

Pomůcky: tabule, pracovní list

Struktura hodiny:

Úvod:

1. Pozdrav, sdělení tématu (2 min.)

2. Motivace: (8 min.)

Žáci dostanou za úkol napsat, co se jim na Zábřehu líbí.

Poté nad jejich názory diskutujeme.

Hlavní část:

1. Výklad, práce s textem (25 min.)

Během výkladu žáci pracují s první částí pracovního listu (strany 2, 3, 4, 5).

Společně s žáky si přečteme text, který můžeme promítnout na interaktivní tabuli. Nejdříve si přečteme obecnou část na straně 2, poté se věnujeme odbornější části, která je zaměřena na zábřežské památky a vysvětlíme pojmy obsažené v příloženém slovníku.

Žáci samostatně vypracují cvičení ze strany 5 v pracovním listu.

Závěr:

1. Opakování (6 min.)

Otázky s žáky společně projdeme, vyvoláváme žáky a opakujeme správné odpovědi, aby si je mohli doplnit i žáci, kteří udělali chyby.

2. Hodnocení (3 min.)

Zhodnotíme práci žáků v hodině a zeptáme se jich, jak se jim vyučovací hodina líbila a co by případně změnili.

3. Rozloučení (1 min.)

2. vyučovací jednotka

Časová dotace: 45 minut

Téma: Památky v mém městě

Cíl:

Žák umí rozpoznat a vyjmenovat nejvýznamnější památky města Zábřeh. Žák je pozitivně nakloněn názoru, že kulturní dědictví obce je nutné chránit a vážit si ho.

Pomůcky: tabule, pracovní list, tužka, nůžky, pastelky,
lepidlo

Struktura hodiny:

Úvod:

1. Pozdrav, sdělení tématu (2 min.)

2. Motivace: (7 min.)

Opakování učiva z předchozí hodiny. Žáci dostanou za úkol napsat, která stavba ve městě se jim nejvíce líbí a svůj výběr zdůvodnit. Poté nad jejich názory diskutujeme.

Hlavní část:

1. Výklad, práce s pracovním listem (25 min.)

Žáci pracují s druhou částí pracovního listu (strany 6, 7, 8, 9).

Vysvětlíme žákům úkoly, které budou samostatně plnit. Prvním úkolem je poznávání zábřežských pamětihodností. Ke splnění úkolu mohou využít i první část pracovního listu. V druhé úloze mají za úkol navrhnout, jak by mohla vypadat nejpoškozenější zábřežská památka, sýpka v Krumpachu. Třetí úkol zahrnuje sestavení skládačky jedné z nejvýznamnějších památek Zábřehu, kterou je dům Pod Podloubím, ve kterém sídlí zábřežské muzeum.

Závěr:

1. Opakování (6 min.)

Projdeme s žáky správné odpovědi v prvním úkolu, poté vyvoláváme žáky, kteří prezentují své výtvary v druhém úkolu a komentují, proč stavbu upravili právě tak, jak upravili.

2. Hodnocení (3 min.)

Zhodnotíme práci žáků v hodině a zeptáme se jich, jak se jim vyučovací hodina líbila a co by případně změnili.

3. Rozloučení (2 min.)

Připravíme žáky na to, že příští vyučovací hodinu proběhne exkurze po dalších zábřežských pamětihodnostech mimo školu, kde si představíme některé budovy, které jsou spjaté s kulturním životem v Zábřehu.

TOULKY MINULOSTÍ MĚSTA ZÁBŘEH

NA VÝLETĚ PO ZÁBŘEŽSKÝCH PAMÁTKÁCH

Pracovní list určený pro žáky 6. ročníku základní školy

Autor: Pavel Bureš

Na výletě po zábřežských památkách

V tomto pracovním listu společně poznáme zábřežské památky. Věřím, že si poté užijete plnění úkolů, které jsou připraveny.

Ve městě v předhůří Jeseníků žije nyní zhruba 14 000 obyvatel, spadá do Olomouckého kraje, leží v nadmořské výšce 285 metrů. Ráz a charakter města se v průběhu let značně měnil, avšak množství kulturních památek můžeme obdivovat do dnešních dnů.

Co bychom měli o Zábřehu vědět?

Městem byl Zábřeh prohlášen už ve 13. století. První písemná zmínka o Zábřehu pochází z roku 1254. Období největšího rozmachu a rozvoje města nastalo s příchodem panského rodu Tunklů (1442-1510). Zábřeh od nich získal různé výsady a privilegia. Jiří starší Tunkl proslul jako zakladatel rybníků, z nichž se ve městě zachoval pouze jediný, rybník Oborník. Po smrti Jiřího Tunkla byl nucen jeho syn Jindřich Tunkl v roce 1508 panství kvůli dluhům prodat Mikuláši Trčkovi z Lípy. Ten jej v roce 1512 vyměnil s Ladislavem z Boskovic za Svojanov u Poličky. Janem z Boskovic vymírá rod po meči a na panství se na sklonku 16. století dostávají Žerotínové. Jako konfiskát v době po bitvě na Bílé hoře se panství v roce 1622 dostalo do majetku čerstvě povýšeného knížete Karla z Lichtenšteina. S rodem Liechtensteinů pak zůstal Zábřeh spjat po celých dlouhých tři sta let. Další významný historický moment přišel v polovině 19. století, kdy se Zábřeh díky nové železniční trati z Olomouce do Prahy stal důležitým obchodně-průmyslovým a přepravním centrem. Význam zábřežské železniční stanice byl ještě podtržen v roce 1871 dokončením odbočky do Šumperka a Sobotína.

V průběhu historie v Zábřehu vyrostlo několik zajímavých objektů. Většina zábřežských památek se nachází v historickém centru města, na velmi malé ploše. Společně dotváří osobitý ráz města a dokládají, že i malá obec může mít krásné kulturní dědictví.

Vyjma jedné památky, sýpky, jsou všechny památky ve velmi dobrém stavu. Objekty jsou velice dobře udržované a jsou patrně značně finanční investice. Většina staveb také slouží ke každodennímu používání, ať již jsou veřejnosti přístupné nebo nejsou. Některé významné památky jsme schopni rozpoznat hned, ale některé nejsou na první pohled rozpoznatelné ani pro místní obyvatele. Pojďme se s nimi společně seznámit a obohatit tak své znalosti.

Nejhodnotnějšími památkami jsou kostel sv. Bartoloměje, kašna, barokní mariánský morový sloup, měšťanský dům Pod Podloubím, zábřežský zámek, fara v Zábřehu, kostel sv. Barbory, zámek Skalička, sýpka, socha sv. Jana Nepomuckého a výpravní budova železniční stanice.

Kostel sv. Bartoloměje

Mariánský sloup

Kašna

Zámek

Povídání o zábřežských památkách

Historie kostela sv. Bartoloměje je úzce svázána s dějinami města Zábřeh. Kostel vznikl společně se založením města někdy v 13. století. Kostel postupně chátral. První bohoslužba byla v novém chrámu sloužena 10. listopadu 1754. Cenným sochařským dílem na Masarykově náměstí je kamenná kašna z roku 1829. Její autor není znám. Kruhovou kašnu zdobí ženská figura, která z nádoby lije vodu. Na přední straně pilíře sochy je umístěn městský znak. Kašna je vytvořena v empírovém stylu. Jednou z výrazných dominant zábřežského Masarykova náměstí je barokní mariánský sloup, postaven roku 1713 na památku morové epidemie. Vlastní sloup je uzavřen ve čtverhranné zahrádce vymezené kuželkovým zábradlím, ukončeným kamennou parapetní deskou. Uprostřed zahrádky se tyčí velký sloup, vyrůstající rovněž ze čtvercového pilíře, na kterém je vytesán rok postavení sloupu (1713). Na hlavním sloupu, z něhož nahoře vyrůstá vytesaný podstavec, můžeme vidět sochu Panny Marie. Renesanční dům Pod Podloubím s původními gotickými sklepy dnes patří k nejzachovalejším a nejvýstavnějším měšťanským domům v Zábřehu. Jeho majiteli byli obvykle přední zábřežští měšťané. Pocházela z něj například Magdalena Vizovská, která se roku 1618 provdala za Jana Amose Komenského. V objektu v současnosti sídlí městské muzeum s expozicí nejslavnějšího rodáka, polárního cestovatele, dobrodruha a spisovatele Jana Eskymo Welzla. Na místě dnešního zámku stávala původně tvrz. Ve druhé polovině 14. století byla rozšířena, takže je možné v této době již hovořit o hradu, tuto přestavbu provedl rod Tunklů. Do stavební historie zábřežského panského sídla se výrazně zapsali i Boskovicové, kteří jej ve druhé polovině 16. století renesančně přestavěli. V letech 1727–1732 bylo Liechtensteiny přistavěno severní patrové barokní křídlo. Fara byla postavena v roce 1780, na což odkazuje nápis na pískovcové desce nad vchodem. Historicky hodnotná klasicistní stavba, tvořící celek s architekturou kostela sv. Bartoloměje. Barokní socha sv. Jana Nepomuckého pochází z roku 1734 byla na současné stanoviště přemístěna v roce 1925. Socha se v současné době nachází u zdi kostela sv. Bartoloměje, obrácená směrem k faře. Nejstarší písemná zmínka o kostelu sv. Barbory stojícím za horní městskou branou je však až z druhé poloviny 15. století, kdy byl zasvěcen svatému Kříži. Přípomínkou na středověký původ chrámu je gotický presbytář. V roce 1772 byl kostel přestavěn v barokním stylu. Budova zámku na Skaličce je důležitým dokladem civilní barokně-klasicistní architektury. Jde o doklad venkovského sídla šlechty. Zábřežská sýpka je hospodářská stavba s dochovanými zbytky autentického dřevěného a kovového vybavení. Sýpka z 18. století sloužila dříve samostatné obci Krumpach. Empírová výpravní budova železniční stanice a budova skladiště známé dodavatelské firmy bratří Kleinů vás přivítají při příjezdu do Zábřeha vlakem. Stav většiny památek je v současné době velmi dobrý a město chápe nutnost udržovat své kulturní dědictví v dobrém stavu.

Kostel sv. Barbory

Zámek Skalička

Fara

Zábřežská železniční stanice

Socha sv. Jana Nepomuckého

Slovníček

Privilegium

Je obecně výsada nebo výhoda určité skupiny nebo jednotlivců oproti ostatním. V historii se jednalo například o městská privilegia – určité výsady, kterých smělo město požívat, např. várečné právo (právo vařit pivo), hrdelní právo (vykonávat popravu v daném městě), právo pravidelně pořádat trhy a podobně. Případně bylo výsadní právo udělováno jednotlivcům či skupinám na zásluhu.

Konfiskát

Zabavený majetek.

Bitva na Bílé hoře

Bitva byla svedená v neděli 8. listopadu 1620 v blízkosti Prahy v době třicetileté války. V bitvě se střetly česká stavovská armáda a dvě armády katolické, armáda císaře Svaté říše římské Ferdinanda II. Štýrského a armáda německé Katolické ligy. Katolické armády po jedné až dvou hodinách zdolaly méně početnou stavovskou armádu. Bitva zpečetila osud českého stavovského povstání a na dalších 300 let ovlivnila osud českých zemí.

Mariánský sloup

Typ sochařského díla, které má podobu sloupu, na jehož vršek je umístěna socha. Mariánské sloupy byly vztyčovány jako pamětní sloupy, často jako připomínka tragických událostí.

Podloubí

Prostor v přízemí domu v jeho přední části do ulice či náměstí oddělený od okolí sloupy nebo pilíři.

Renesance

Evropský umělecký sloh, který se rozšířil z Itálie a trval přibližně od 14. do 16. století.

Baroko

Umělecko-kulturní směr, který vládl v Evropě v 17. a 18. století.

Klasicismus

Umělecký směr, který se inspiroval především antickými vzory, vznikl ve 2. polovině 17. století a v průběhu 18. století se mohutně rozšířil.

Empír

Zvaný také císařský sloh, označuje architektonický sloh období klasicismu, který se rozšířil z Francie začátkem 19. století, za vlády Napoleona Bonaparte.

5

Co jsme zjistili?

- Níže je pro vás připraveno několik otázek, které se týkají historie Zábřehu.
- Pokud jste dávali dobrý pozor, nebude problém na ně odpovědět.
- Pokud si nebudete jistí, zkuste se znovu vrátit k textům.
- Na otázky odpovídejte písemně do tabulky.

Ze kterého roku pochází první písemná zmínka o Zábřehu?

Které šlechtické rody vlastnily město Zábřeh?

V kterém období byla v Zábřehu postavena železnice?

Ze kterého roku pochází současná stavba kostela sv. Bartoloměje?

Které architektonické slohy nalezneme na zábřežských památkách?

Která zábřežská památka je spjata s Janem Ámosem Komenským, jednou z nejvýznamnějších českých historických postav?

Které dvě zábřežské památky jsou dokladem venkovské architektury?

Na kterou zábřežskou památku kouká socha sv. Jana Nepomuckého, která je umístěna u zdi kostela sv. Bartoloměje?

6

Co jsme zjistili?

- Zkuste propojit obrázek zábřežské památky s jejím správným názvem.
- Na listu je seznam zábřežských památek. Tvým úkolem je dopsat název památky k odpovídajícímu obrázku do vyhrazeného pole.
- Pokud si nebudete jistí, zkuste se znovu vrátit k textům.

Památky k výběru:

kostel sv. Bartoloměje, kašna, mariánský morový sloup, zábřežský zámek, fara v Zábřehu, kostel sv. Barbory, zámek Skalička, výpravní budova železniční stanice

--	--	--

--	--	--

--	--

7

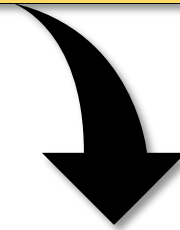
PŘEMÝŠLEJ A TVOŘ

Znalosti jste určitě zvládli na výbornou, jste šikulové!
Je zde ale ještě několik dalších úkolů, které budou vyžadovat vaši představivost, přemýšlení a tvořivost.

V prvním úkolu se podíváme na historickou památku, budovu sýpky. Ta je ale ve velmi špatném stavu. Dokážete pomoci s její opravou?

1. Na malém obrázku můžeme vidět budovu v současném stavu.
2. Na druhém obrázku je polovina budovy a druhá chybí.
3. S pomocí tužky a vlastní představivosti zkus dokreslit druhou polovinu budovy tak, jak by se ti líbila. Pokud chcete pracovat barvami, je to jen na vás.

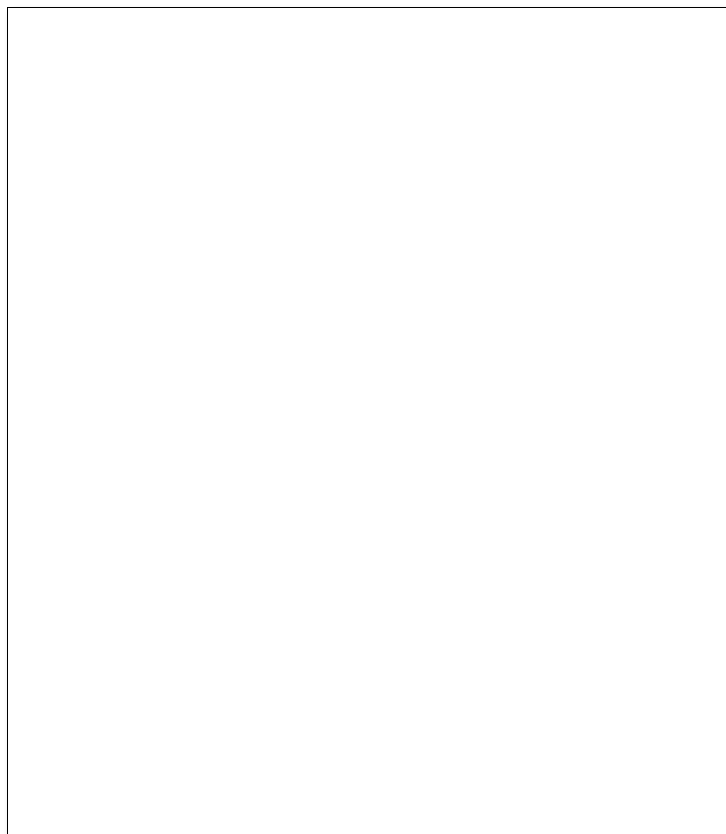
PŘEMÝŠLEJ A TVOŘ

Máme tu druhý zapeklitý úkol, který prověří vaši šikovnost.

Bohužel se stalo, že se nám rozbil obrázek dvou zábřežské památky a rozpadl se na spoustu střepů. Dokážeš obrázek opět složit?

1. Na posledním listu najdete dílky skládačky. Kromě dílků budeme potřebovat ještě lepidlo, nůžky a tužku.
2. Velmi pečlivě vystříhejte dílky skládačky a nalepte je lepidlem na vyhrazené místo na tomto listu. Pokud nemáte pracovní list vytisknutý, nalepte je na čistý papír. Postupujte velmi pečlivě, aby dílky přesně přiléhaly.
3. Hotovo? Výborně! Teď jen zkuste poznat, o kterou zábřežskou památku se jedná.

9

5.2. Procházka s ukázkami proměn města

Časová dotace: 45 minut

Téma: Prohlídka města s ukázkou proměn budov

Cíl:

Žák umí popsat rozsah proměn vybraných budov, které byly důležité v každodenním životě města. Žák umí vysvětlit význam těchto budov. Žák je pozitivně nakloněn poznávání historie města.

Pomůcky:

Publikace se starými fotografiemi. Nejlépe velmi zdařilou publikaci, ze které pochází archivní fotografie níže.

HOŠKOVÁ, M. *Zábřeh na starých pohlednicích*. Štítý: Veduta, 2013.

Scénář:

Návrh scénáře níže je pouze jednou z možných variant. V případě využití zmíněné publikace je možné trasu procházky libovolně měnit a ozvláštnit.

Procházka začíná na Masarykově náměstí, kde si porovnáme vzhled náměstí v minulosti a současnosti. Povšimneme si, které budovy zmizely, které se v průběhu let přeměnily.

Přijdeme k nedaleké budově sokolovny. Zde žákům vysvětlíme význam Sokola nejen ve sportovní oblasti, ale také v oblasti rozvoje kulturního života a vlasteneckého citění.

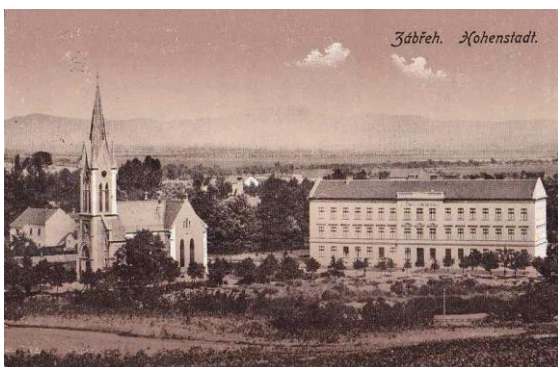
Sejdeme do prostoru náměstí Osvobození. Zaměříme se na změnu charakteru budov, které byly dříve spíše venkovského rázu, ale přesto mezi nimi vyrůstaly městské budovy jako budova besedy nebo gymnázia, což je dokladem postupného rozšiřování města.

U budovy gymnázia se zastavíme a popíšeme problematiku jeho vzniku a problematiku národnostního složení města v historii. Většina obyvatel města byla německá, spory mezi Čechy a Němci byly časté. Nejednalo se však o násilí, ale prosazování svých zájmů.

Projdeme okolo bývalé továrny Hermana Brasse, která se později stala továrnou Perla. Zde si můžeme vysvětlit podíl tohoto člověka na průmyslovém rozvoji města, ale zmíníme i jeho germanizátorské snahy. Zastavíme se před budovou bývalé Německé průmyslové školy, která později sloužila jako kasárna, dnes jako obytný dům. Žáci zcela jistě nebudou mít ponětí, že se v dobách dřívějších jednalo o protiváhu českého gymnázia v Zábřehu. Stejně budou překvapeni, že přilehlý kostel pochází také z přelomu 19. a 20. století a souvisel s výstavbou školy a podporou zábřežských Němců.

Na tomto místě procházku ukončíme a zhodnotíme. Diskutujeme s žáky, zeptáme se, jak se jim procházka líbila a co nejzajímavějšího během ní zjistili.

Závěr

Hlavním cílem mého výzkumu bylo zdokumentovat a nahlédnout do spolkového života v Zábřehu od šedesátých let 19. století do roku 1948 a zkusit potvrdit jeho významný vliv na dění ve městě.

V první kapitole jsem se snažil v krátkosti popsat historii města, zaměřil jsem se hlavně na nejdůležitější události. Jmenovitě jsem se snažil popsat první zmínky o městě, jehož vznik je datován do poloviny 13. století. Dále jsem se zaměřil na rozvoj v období panování nejvýznamnějších šlechtických rodů, mezi které patřili Tunklové a od začátku třicetileté války až do rozpadu Rakouska-Uherska se jednalo o rod Liechtensteinů. V krátkosti jsem přiblížil také osudy města v 18. století, kdy docházelo k stagnaci jeho rozvoje v důsledku válek s Pruskem a vznikem několika požárů, přičemž v 19. století byl patrný opětovný rychlý rozvoj města v souvislosti se zavedením železniční tratě. Průmysl se od té doby ve městě rozvíjel velice rychle, pravděpodobně největší zásluhy nesl německý průmyslník Hermann Brass. Ten však nebyl pouze významným továrníkem, ale také germanizátorem. Zábřeh byl do první světové války městem s většinou německého obyvatelstva, což se změnilo po vzniku Československa, kdy byl k Zábřehu připojen přilehlý Krumpach, který byl osídlen Čechy. Tím se značně oslabil vliv Němců, ale rodina Brassů jsi stále udržovala svůj vliv až do nuceného odchodu po druhé světové válce.

Druhou kapitolu jsem věnoval objasnění vzniku spolkového života v celé monarchii. Snažil jsem se zaměřit hlavně na zákony, stěžejní zlom nastává v roce 1862 s vydáním Spolkového zákona, který značně usnadňoval vznik spolků a sdružení. Zákon se mi podařilo prostudovat a objasnit, co bylo nutné k založení spolku, jakým způsobem byl jeho vznik schválen a také jsem se zaměřil na způsoby kontroly spolků.

Ty byly centrálně evidovány a musely úřady informovat o svých připravovaných činnostech. Tato omezení však neznamenal žádnou brzdu pro bouřlivý rozvoj spolkového života v poslední čtvrtině 19. století a na počátku 20. století. Spolkový život byl již v tomto období v Čechách a na Moravě rozdělen na německý a český. To se nezměnilo ani se vznikem samostatného Československa, kdy dochází k další vlně rozvoje spolků, které již nepodléhaly žádné centrální evidenci a žádným zvláštním kontrolám. Spolky již od počátku svého vzniku měly za úkol být nejen společenstvími lidí se stejnými zájmy, ale také tyto zájmy prosazovaly. Docházelo také k soupeření mezi německými a českými spolky.

Téma soupeření českých a německých spolků dále rozvíjím ve třetí kapitole, která se jinak zabývá vznikem spolkového života v Zábřehu. Ten se začal nejvíce rozvíjet, stejně jak tomu bylo i jinde, v poslední čtvrtině 19. století. Do první světové války tam vznikají ve větší míře spolky německé, ale začal se značně navyšovat i počet spolků českých. Německé spolky byly významně podporovány Hermannem Brassem, který nevynechal jedinou příležitost k podpoře německého obyvatelstva. Hlavně jeho podpora německého školského spolku Schulverein vedla k otevřenému soupeření s českými školskými spolky mezi něž patřil například zkoumaný Školský spolek severomoravský Zábřeh. Po první světové válce dochází k oslabení vlivu německých spolků a posílení vlivu spolků českých. Nejvýznamnější postavení v této oblasti získává zábřežský Sokol. Spolkový život byl v tomto období velmi bohatý a spolky měly významný podíl na kulturním a společenském dění v Zábřehu. Zlom nastává s počátkem druhé světové války, která spolkový život utnula. Jeho restaurace po roce 1945 byla velmi krátká, jelikož s nástupem komunistů k moci v roce 1948 došlo k politizaci spolkového života, který přestal být svobodný a musel se transformovat do komunistické představy společenského dění.

Ve čtvrté kapitole jsem se věnoval výzkumu fungování několika vybraných spolků. Byly to Sokol, Hospodářský spolek hejtmanství zábřežského a šumperského, Školský spolek severomoravský a Sbor dobrovolných hasičů. Tyto spolky jsem vybral záměrně. Sokol byl tělocvičným spolkem, který značně ovlivňoval kulturní dění ve městě. Jednalo se o nejvýznamnější český spolek ve městě. Vzhledem k celostátnímu významu spolku jsem zmínil i jeho celkovou historii a základní filozofii. V Zábřehu byl Sokol aktivní nejvíce po vzniku samostatného Československa, kdy se místní sokolovna stává centrem kulturního a společenského života pro celou oblast. Zábřežský Sokol se nevěnoval pouze tělocvičné činnosti, ale organizoval obrovské množství nejrůznějších společenských a vzdělávacích akcí, nechyběl ani při žádné významné události ve městě. Hospodářský spolek jsem zvolil na základě jeho zaměření na zajištění prosperity místních zemědělců. Jednalo se o skupinu, která se díky spolčování snažila zajistit rozvoj oboru. Archivní materiály prozradily způsob fungování spolku, který měl jasně stanovenou hierarchii, vybíral členské poplatky a zaměřoval se na společný postup v oblasti zemědělství.

Školský spolek severomoravský jsem vybral hlavně proto, že se jednalo o příklad obranného spolku proti německému vlivu. Spolek se podle dostupných informací jasně vymezil proti německému vlivu v oblasti školství a otevřeně proti němu vystupoval. I když měl mnohem omezenější finanční zdroje než jeho konkurent, spolek Schulverein, zasadil se významným způsobem o rozvoj českého školství v oblasti. Také na příkladu tohoto spolku jsem poměrně přesně vylíčil způsob fungování podobných uskupení, jeho hierarchii a pravidla. Hasičské spolky byly v poslední části 19. století velmi oblíbené a prudký rozmach zaznamenávaly i v pozdějších dobách. Nejdříve jsem se zaměřil na přiblížení historie jejich vzniku a organizace, následně jsem se věnoval

objasnění situace v Zábřehu. Spolek zde existoval od roku 1892. Nejdříve se zaměřoval hlavně na svoji praktickou činnost, kdy musel stále hledat finanční prostředky na zakoupení vybavení, které bylo nutné k účasti při likvidaci požárů. V období po roce 1918 se podílí také na organizaci společenského života pořádáním různých zábavných akcí. Zpracování této kapitoly záviselo téměř výhradně na zkoumání archivních materiálů. Ty odhalily nejen systém fungování zmíněných uskupení, ale také plánovitost jejich programu a vliv na společenskou a kulturní oblast, ale také například na oblast školství. Podařilo se tím potvrdit hypotézu, že se nejednalo pouze o zájmová a uzavřená uskupení. Poněkud nepříjemným zjištěním se stalo, že nebylo možné dohledat téměř žádné archivní materiály o německých spolcích. Přes mou veškerou snahu se podařilo najít pouze útržkovité informace, ze kterých nebylo možno zpracovat souvislý a smysluplný výzkum.

V praktické části práce jsem se zabýval využitelností mého výzkumu ve výuce na základní škole. Nejdříve jsem historický obsah práce propojil s rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání a navrhl možnosti realizace a využití ve vyučovací hodině a při výukovém programu, který by zahrnoval procházku městem a vypracování pracovního listu.

Jak jsem již zmínil, podařilo se potvrdit vyslovenou hypotézu o významu společenského života v Zábřehu a podhalit způsob jeho fungování na příkladech zkoumaných spolků.

Téma spolkového života v Zábřehu touto prací není vyčerpáno. Velký prostor k dalšímu výzkumu skýtá podrobnější studování obecní kroniky města Zábřeh, kde můžeme najít mnoho záznamů o událostech organizovaných různými zábřežskými spolky, nicméně vzhledem k absenci relevantních archivních materiálů může nastat problém při výzkumu jejich fungování. Pokud uvážím tento významný aspekt, mohu k dalšímu zkoumání doporučit katolický spolek Metoděj, Pěvecký sbor

severomoravských učitelů, Československý svaz rybářů
v Zábřehu, Spolek paní a dívek Zábřeh, ke kterým je možné
zdroje k výzkumu nalézt.

Seznam pramenů a použité literatury

Prameny

SOKa Šumperk, fond: Archiv města Zábřeh, č. pom.: 574, inventární číslo: 669. Obecní kronika Zábřeha 1900–1929.

SOKa Šumperk, fond: Archiv města Zábřeh, č. pom.: 574, inventární číslo: 670. Obecní kronika Zábřeha 1930–1945.

SOKa Šumperk, fond: Okresní úřad Zábřeh, č. pom.: 411, inventární číslo: 784, kart. 108.

SOKa Šumperk, fond: Hospodářská spolek pro okres Zábřeh – filiálka Postřelmov. Bez sign.

SOKa Šumperk, fond: Hospodářský spolek okresu zábřežského Zábřeh. Bez sign.

SOKa Šumperk, fond: Školský spolek severomoravský Zábřeh. Bez sign.

SOKa Šumperk, fond: Hasičská župa č. VII – Zábřeh. Bez sign.

Digitální archiv ZA v Opavě. [online]. Dostupné

z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=5b11a85d62fc4a2a8bcfb1f8215d5241&scan=2907c1c14aa54291b85650d850c51235>

[id 7. 2. 2022]

Digitální archiv ZA v Opavě. [online]. Dostupné

z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=021388B3EC2F11E69C8DB8CA3A7430A7&scan=4860a0949f4c4327a7a30bc7d1d18c3f>

[id 7. 2. 2022]

Digitální archiv ZA v Opavě. [online]. Dostupné

z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=AB027783EC2D11E69C8DB8CA3A7430A7&scan=e90b86d904824383bc7ebc5e70e43ba5>

[id 7. 2. 2022]

Digitální archiv ZA v Opavě. [online]. Dostupné z: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=EC75B350EC2F11E69C8DB8CA3A7430A7&scan=5a3b5296b4b0417b8e2003c225b8d33b>

Literatura

BARTOŠ, J. *Zábřeh - 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004.

BŘEZINA, J. *Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1963.

FALZ, L. *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003.

FASORA, L., HANUŠ J., MALÍŘ J., ed. *Občanské elity a obecní samospráva 1848-1948*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006.

HODAŇ, B. *Sokolství a současnost*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003.

HODAŇ, B. *Sokolství od XIX. do XXI. století. I*. Olomouc: Hanex Olomouc, 2003.

HOŠKOVÁ, M. *Zábřeh na starých pohlednicích*. Štítý: Veduta, 2013.

JANDÁSEK, M. *Čtení o Sokole*. Brno: Jiří Brauner, 2010.

KLADIWA, P., POKLUDOVÁ A., KAFKOVÁ R. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008.

KORDIOVSKÝ, E. *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav - Brno : OA Břeclav, 1993.

LAŠŤOVKA, M.. *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*. Praha: Scriptorium, 1998. Documenta Pragensia.

LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009.

MALÍŘ, J., a kol. *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861-1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012.

MELZER, M. *Vlastivěda šumperského okresu*. Šumperk: Okresní úřad, 1993.

NOVÁ, J.: *Management, marketing a ekonomika sportu*. Brno: Masarykova univerzita, 2016.

NĚMEC, B. *Hasičská kronika: Svazek I.: Historie hasičů*. Dolní Kounice, 2012.

SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha: Vyšehrad, 2012.

WAIC, M. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Karolinum, 2013.

WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. Luhačovice: Atelier IM, 2010.

Průvodce kulturou Zábřeha, 1965, roč. 4, č. 10.

Průvodce kulturou Zábřeha, 1970, roč. 9, č. 8.

Průvodce kulturou Zábřeha, 1973, roč. 12, č. 11.

Elektronické zdroje

ANNO, Nordmährische Rundschau, 1913-07-13, Seite 3. ANNO - Austrian Newspapers Online | ANNO - Austrian Newspapers Online [online]. Copyright © 2021.

Dostupné z: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nrs&datum=19130713&seite=3&zoom=33&query=%22Hermann%2BBrass%2Bgew%C3%A4hlt%22~15&provider=P03&ref=anno-search> [id. 16.02.2022]

HANÝŠ, R. Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus. [online]. Dostupné z: http://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk [id 14. 2. 2022]

Historie Sokola. Česká obec sokolská [online]. Copyright © 2022. Dostupné z: <https://www.sokol.eu/historie-sokola-pamatky> [id. 16.02.2022]

Historie | Sokol Zábřeh. Sokol Zábřeh. [online]. Dostupné z: <https://www.sokolzabreh.cz/historie> [id. 17.02.2022]

Ottův slovník naučný/Spolek - Wikizdroje. [online]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Spolek [id 9. 2. 2022]

Věstník ministerstva vnitra Československé republiky. Praha: Ministerstvo vnitra, [1921]. s. 187. [online]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=ma9DAQAAMAAJ&pg=PA187&lpg=PA187&dq=5.+listopad+1843&source=bl&ots=4ErEg-sp7&sig=ACfU3U2MBaJVyOYPXYLiWGLxjRElR2XKQA&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwi2t4monu_1AhVxwAIHHYKIACcQ6AF6BAgUEAM#v=onepage&q=5.%20listopad%201843&f=false [id 9. 2. 2022]

Zákon ze dne 15. listopadu 1867 o právě spolčovacím. [online]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm> [id 9. 2. 2022]

Zábřeh - Wikipedie. [online]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1b%C5%99eh> [id 7. 2. 2022]

Resumé

Diplomová práce Spolkový život v Zábřehu v letech 1860 až 1948 s důrazem na české spolky se zaměřuje především na výzkum fungování a činnosti vybraných českých spolků v tomto městě. Potvrzuje základní hypotézu, že se nejednalo bez ohledu na zaměření spolku, pouze o zájmová sdružení, ale o skupiny, které zásadním životem ovlivňovaly kulturní a společenské dění ve městě.

V práci se také krátce seznámíme s historií města a významnými událostmi v jeho dějinách. Samostatná kapitola je také věnována vzniku a vývoji spolkového života v Čechách a na Moravě.

Praktická část je zaměřena na využití zpracovaných informací ve výuce žáků druhého stupně základních škol a obsahuje návrhy průběhu vyučovacích hodin, návrh poznávací vycházky a návrh pracovního listu.

Pro výzkum byla využita dostupná literatura a elektronické zdroje. Pro nejzásadnější část práce byly využity nezpracované archivní materiály ze Státního okresního archivu v Šumperku.

Summary

The diploma thesis Federal Life in Zábřeh in the years 1860 to 1948 with an emphasis on Czech associations focuses mainly on research about functioning and activities of selected Czech associations in this city. It confirms the basic hypothesis that, regardless of the focus of the association, it was not only about interest groups, but also about groups that influenced cultural and social events in the city with a crucial life.

In this work we will also briefly mention the history of the city and some significant events in its history. One chapter is also devoted to the origin and development of federal life in Bohemia and Moravia.

The practical part is focused on the usage of processed information in the teaching of pupils in the second stage of primary schools and contains proposals for the course, lessons for an exploratory projects and a draft worksheet. Available literature and electronic resources were used for the research. For the most fundamental part of the work, unprocessed archival materials from the State District Archive in Šumperk were used.

Seznam příloh

Příloha 1: Udělení městského práva Zábřehu Jindřichem a Benešem z Kravař v roce 1411.

Příloha 2: Potvrzení městských výsad Jindřichem Tunklem z Brníčka v roce 1497.

Příloha 3: Listina o prodeji dvora Šadov Janem Tunklem z Brníčka a Zábřeha zábřežským měšťanům z roku 1455.

Příloha 4: Kryštof z Boskovic v návaznosti na následky požáru dovoluje volný dovoz a výsek masa a další svobody Zábřehu v roce 1546.

Příloha 5: Panorama města Zábřeh s vyobrazením Železniční trati z poloviny 19. století.

Příloha 6: Soupis českých a německých spolků v Zábřehu z roku 1913, upravený přepisem kroniky v roce 1967.

Příloha 7: Ukázka tradičního záznamu ze schůze Sokolské župy severomoravské.

Příloha 8: Poslední dochovaný zápis ze schůze Sokolské župy severomoravské z období druhé světové války z 15. ledna 1941.

Příloha 9: Stanovení cílů práce Sokola, Sokolské župy severomoravské, po druhé světové válce z roku 1946.

Příloha 10: Záznam z valné hromady Hospodářské jednoty okresu zábřežského z roku 1906.

Příloha 11: Část záznamu z ustavující valné hromady po přemístění Hospodářského spolku hejtmanství zábřežského a šumperského po jeho přemístění do Zábřehu a přejmenování na hospodářskou jednotu okresu zábřežského

Příloha 12: Rezoluce Hospodářského spolku okresu zábřežského z roku 1932.

Příloha 13: Protokol z ustavující valné hromady Školského spolku severomoravského Zábřeh z roku 1908.

Příloha 14: Záznam o činnosti Školského spolku severomoravského Zábřeh z roku 1909.

Příloha 15: Školský spolek severomoravský Zábřeh se vymezuje proti germanizaci školství a žádá finanční podporu. Listina z roku 1910.

Příloha 16: Záznam o škodách způsobených vojskem při ubytování ve škole v Krumpachu z roku 1915.

Příloha 17: Poslední záznam o činnosti Školského spolku severomoravského Zábřeh z roku 1921.

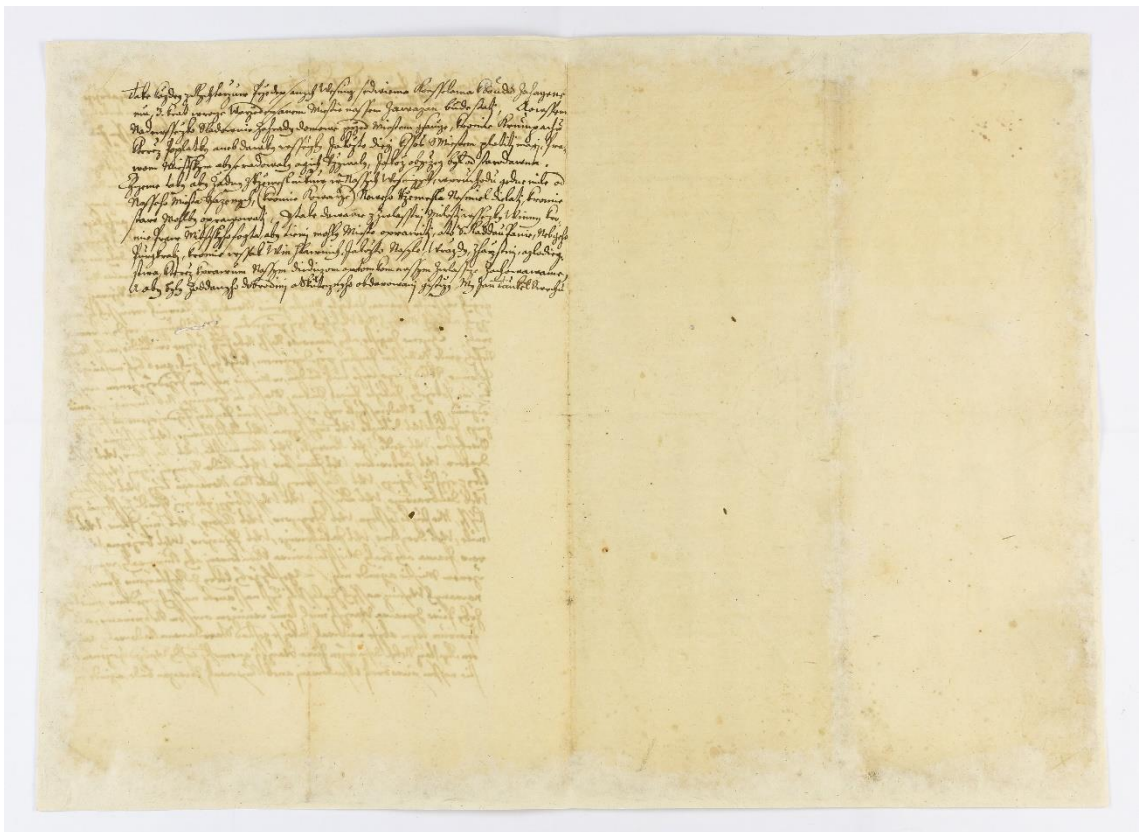
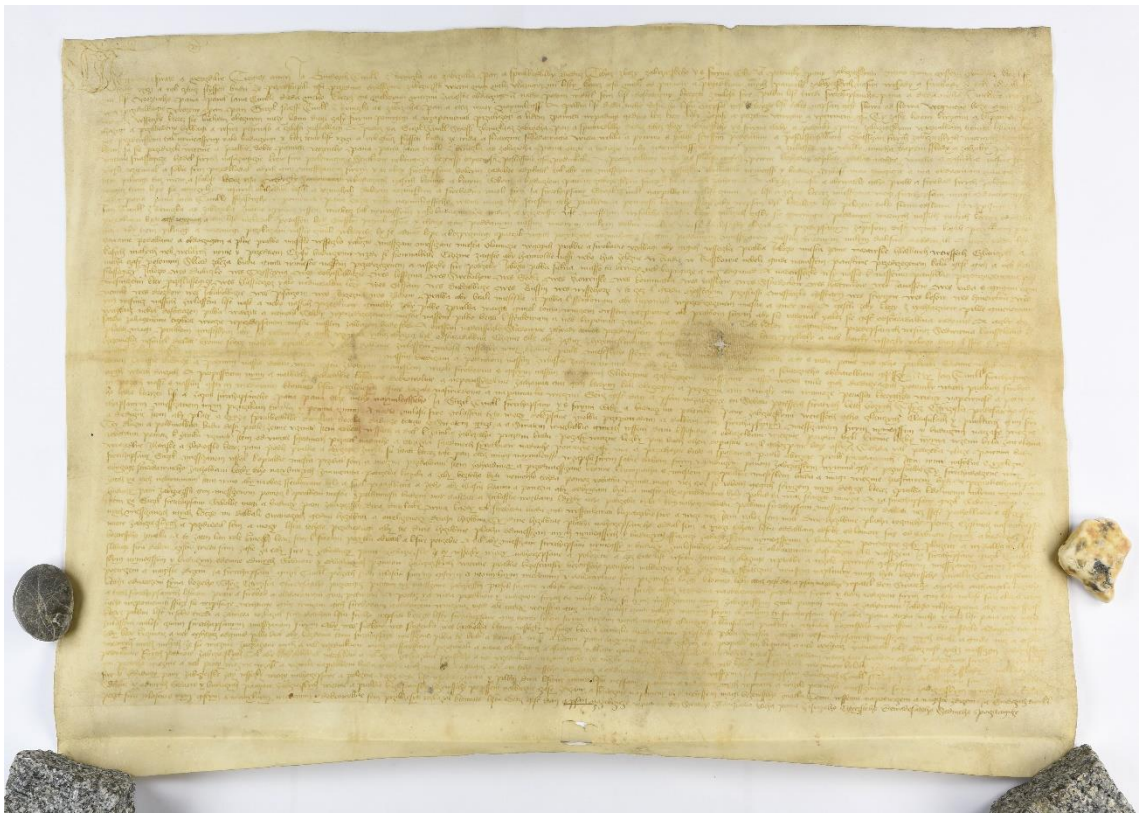
Přílohy

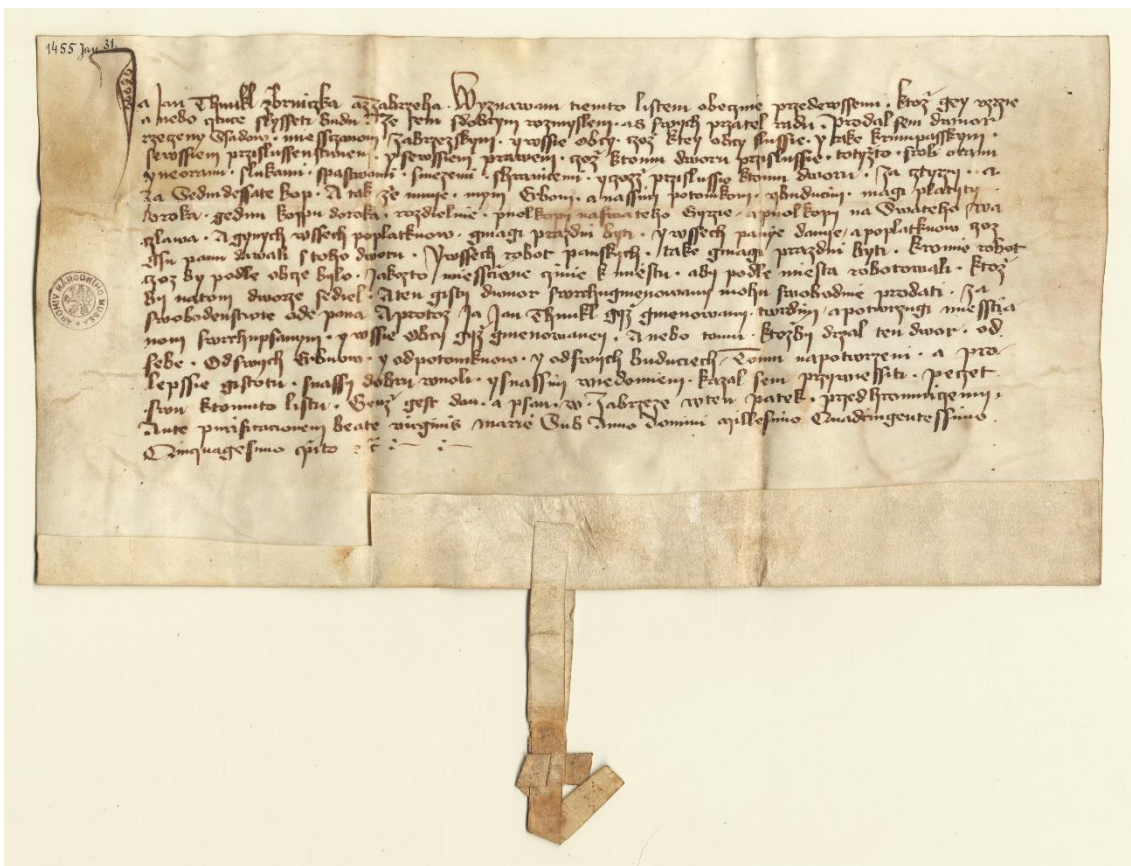
Příloha 1

Nos Henricus, et Benessius, fratres germani, de Cravarn, Domini
Plumlovienses, et Sternbergenses; notum facimus tenore presentium
universis, tam presentibus, quam futuris, quod visa, et inspecta li-
tera civium Altae Civitatis, quae Zabřezh vulgariter dicitur, sub-
ditorum nostrorum fidelium dilectorum, quam ab antecessoribus
nostris habere dinoscobantur, ipsam litteram aliquo modo infeltam,
et involutam fore, omnino cognovimus; Volentesque ipsis nostris sub-
ditis fidelibus dilectis, bonam voluntatem, et animum gratiosum
ostendere, et involutionibus predictis obviare, ac eorum profectibus
consulere, ut eo diligentius, et fidelius mandata nostra exequantur,
quo se a nobis uberius et liberalius conspiciunt in eorum profecti-
bus adaugendo, ipsis civibus subditis nostris fidelibus dilectis
dedimus, contulimus, et donavimus, ac virtute presentium damus
conferimus, et donamus omne, ac totale Jus civile, prout cives
Civitatis Olomucensis, in eorum Jure liberaliter potiuntur, ut eo-
rum singulis Juribus, tanquam Civitatis terrae Moravice Capiti-
talis in omnibus articulis atque punctis parvis sive magnis,
nunc et in antea temporibus, ac futuris per omnia se conformem.
Volumus quippe, ut Hamprones nostri, seu Gareferri in Ruda, et
Raschkow, seu alibi in Bonis nostris predictis quotquot sunt,
vel fieri poterint in futuro, repositionem ferri sui habeant in
Civitate nostra predicta singulas suas necessitates, ut puta Cer-
visiae, Panni, et Carnium ibidem recipientes, seu ementes, et non
aliunde. Insuper omnes Villae nostrae, ad Bona nostra predicta
spectantes, videlicet Villa Dubitzko, Villa Trizesezina, Villa Les-
sezina, Villa Bohuslawitz, Villa Swobokow, Villa Gedle, Villa Ro-
wenske, Villa Komniatka, Villa Raszkow, Villa Szedrakow, Villa
Hartwikow, Villa Janussow, et Villa Ruda, cum aliis tribus villulis

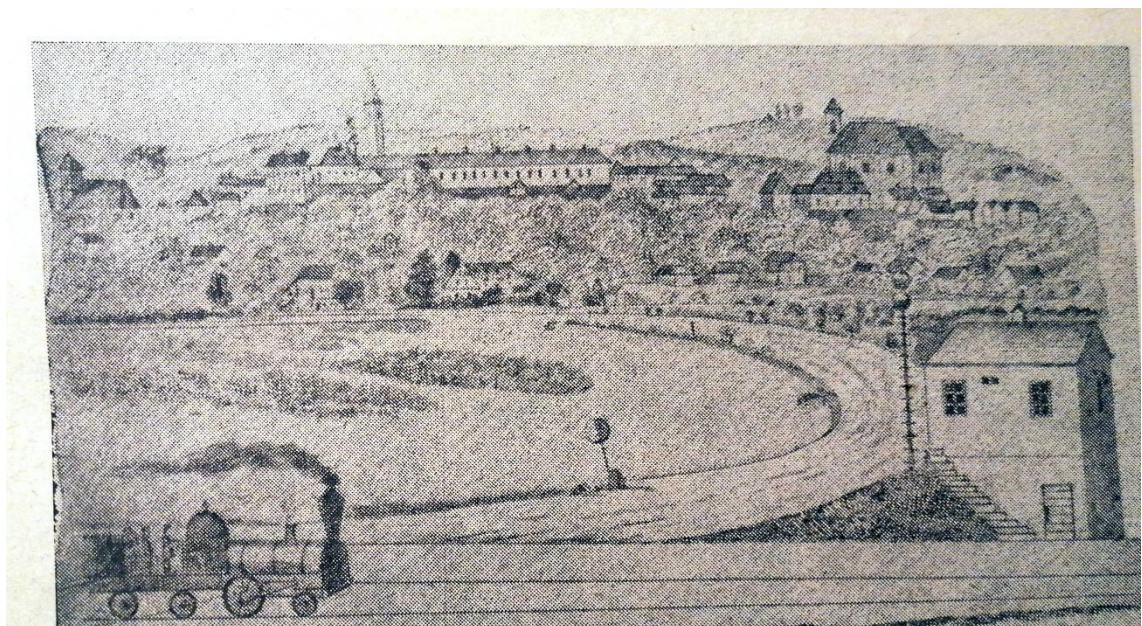

Příloha 4

Příloha 5

5. - 7. VIII. uspořádán houbařský kurs vedený učitelem Bezděkem z Police nad Metují. Měl 27 účastníků.
I. V. byla uspořádána v gymnasiu učňevská výstavka z večerní školy pokračování.

8.

V ě c i k u l t u r n í .

V Zábřeze působily v roce 1913 následující české spolky:

Řemeslnicko-živnostenská jednota.
Akademický feriální klub pro Zábřeh a okolí/rozešel se 1921/.
Hasičská župa VII.
Klub českých cyklistů.
Občanská beseda.
Sokol.
Gymnasijsní matice zábřežská. Místní odbor Ústřední Matice školské. Místní odbor Národní jednoty.
Zora / Spolek paní a dívek českých/. Vykonal velmi mnoho dobra a koná je až dosud / stará se nyní o čes. menšinové školy/. O její činnosti viz zprávy na jiných místech.
Sirotčí spolek pro čes. obec okresu zábřežského.
Svaz hlinářů a příbuzných odvětví/skupina 29/.
Katolická politická jednota pro okresy Zábřeh a Šumperk.
Živnostenské společenstvo v Zábřeze. 309 členů./čes. a něm./
Učitel'ský spolek zábřežsko-šumperský.
Politický spolek pro severní Moravu.
Odbor zems, Jednoty soukr, úřed. v král. českém.
Škol'ský spolek severomoravský. Od r. 1908. Má zásluhu o dívčí měšťanku v Krumpachu, jejíž budovu vystavěl za 55.000 K a dnes se bezplatně půjčuje městu. Kromě toho se stará o čestné mateřské školky/ vydržuje je/. Zasloužilým pokladníkem byl dlouho prof. Ant. Málek. Měl 10.049 členů. Vydání 3.928 K.
Vydavatelské družstvo časopisu: "Mor. sefer."
Vydavatelské družstvo časopisu: Severní Morava/1909/.
Dělnická vzdělávací beseda pro Zábřeh a okolí./zanikla r. 1921/
Spolek: Chléb sv. Ant. Paduanského. Od r. 1909 -1912 sebral 261 K. Podílil chudé chlebem a penězi. Při jednom podělení bylo rozdáno 120 bochníků.
Organisace nár. sociální. Odebírala 68 výtisků časopisů a rozprodala za 207,36 K brožur. Má 33 členů.
O ostatních politických organizacích není zpráv.
Sportovní klub v Zábřeze. Dal 200 K na zřízení zastávky v lupěném. Má lodičky./2 K rodinný lístek roční/.
Existovaly veselé a při tom zajímavé stolové společnosti. Mládata "Nemluvnata" Žebráci" sebrali celkem 160 K na národní účely/ neměli. prý toho roku peněz na ples v masopustě./
"Košinci" v Besedě.
Profesorský sbor čes. gymnasia pořádal středoškolské extense.

Do roku 1913 existoval v Zábřeze:

Gesangverein": Söngerbund".
Ortsgruppe Hohenstadt des deutsch. Schurverginas /lig.1921/
Bezirksverband des Bundes der deutsch. Nordmährens. Frauen
und Mädchensortsgruppe des Bundes de deut. Nordmähr.
Ortsgruppe H. des deut. evang. Bundes /lig.1920/
Deutsches Mädchenheims od r. 1905.
Jugend Bundesgruppe H. d. B. d. deut. Nordmähr.
Verein H. des deutschnationalen/
Verein deut. Hausbesitzer in H. /od r.1907/
Ortsgruppe H. des deutschnationalen Handlungsgehilfen -
verbandes /lig. r.1919 /.
Polit. Verein: "Fortschritt " /1907 /
Zweiger, Hoh. des patrioten Land. Frauenhilfsvereines vom
" Rot. Kreuze "für Mähren.
Bezirksverein des.erst.allg.öster. Werkmeist und Industrie-
beam.
Bundesgruppe "Hammer" in Hoh. des Bund. deut. Arbeit. Mähr.
Ortsgruppe Hoh. des Vereines "Freie deut. Schule./Rozešli se
r.1920R. 1913 přednášel v Zábřeze prof. Broda z Paříže:
"Trennung von Kirche u. Staat ". Tehdy stáli místní Němci
na stanovisku "Los vom Rom ". Po převratě změnili úplně
taktiku, spojují se s klerikální stranou, vodi děti do
kostela, učitelé jejich světi sporné církevní svátky a pod.
R. 1909 Gabelberger Stenograph. Verein.
Gruppe Hoh. :Deut. Heimatverein für Heimatskunde, Heimats-
schutz u. deut. Kulturleben in Öster./lig.1920 /.
Ortsgruppe : "Ferd. Schill " Hoh. des Verb. deut. jugendl.
Arbeiter.
Ortsgruppe "Guttenberg" des deut. Schulvereines /lig.1921/
Werkmeisterverein des Verbandes Reichenberg.
Hohenstädter Bezirkslehrverein.
Bienenwirt. Zentralverein für Böhmen I. Mähr. Sektion No. 87.
Ortsverein Hoh. des evang. Gustav-Adolf Stiftung /ling.1920/
Freiwillige Feuerwehr.
Bundesgruppe de Bundes der. deut. Nordmähr.

Feuerwehrbezirksverband No. IV.
Eislaufverein.
Verschönerungsverein.
Deutscher Turnverein.
Leseverein.
Militär Veteranenverein für H. u. Umgebung. /rozešli se
27.8.1921/.
Deutsch. Land. u. forstvirtsch. Verein H.
Gewerbe-Unterstützungsverein "Selbsthilfe ".
Verein deutsche Gewerbeschule.
Deut. politischer. Arbeitsverein.
Bezirksverein Hoh. der deut. "Arbeiterpartei " in Mähren.
Ortsgruppe Hoh. des Vereines Öst. Wandervogel /lig.1919/.
18.10. oslavovali Němci sté výročí bitvy u Lipska. V před-
večer byla akademie s programem vysoké úrovně umělecké
/rže pí. Felicitas Brassová/. Domy byly ozdobeny velke-
němeskými prapory. V parku zasadili dub pamětní. Večer
byl lampionový průvod za velké účasti. Zúčastnila se též
dubická hudba !

Zápis

o schůzi předsednictva sokolské řady Severomoravské, konané 2. října 1940
a srážce líbavoské.

Přítomni bratři a sestry dle příloženého oběživku

Přítomni:

Schůzi zahájil br. starosta H. Mělník, který podal krátký výklad o
poslední schůzi ČOS, ve které byly nově dány volby starosty a jiných členů
ná předsednictva.

Bahájevi:

Tá čtení zápisů o minulé schůzi bylo upřísněno. Zápis schválen.

Zápis:

Br. starosta jmenuje dva opěrovatele motorolu: br. Madymáčka a br. J. Čepa.

Žnáva br. řep, jednatele:

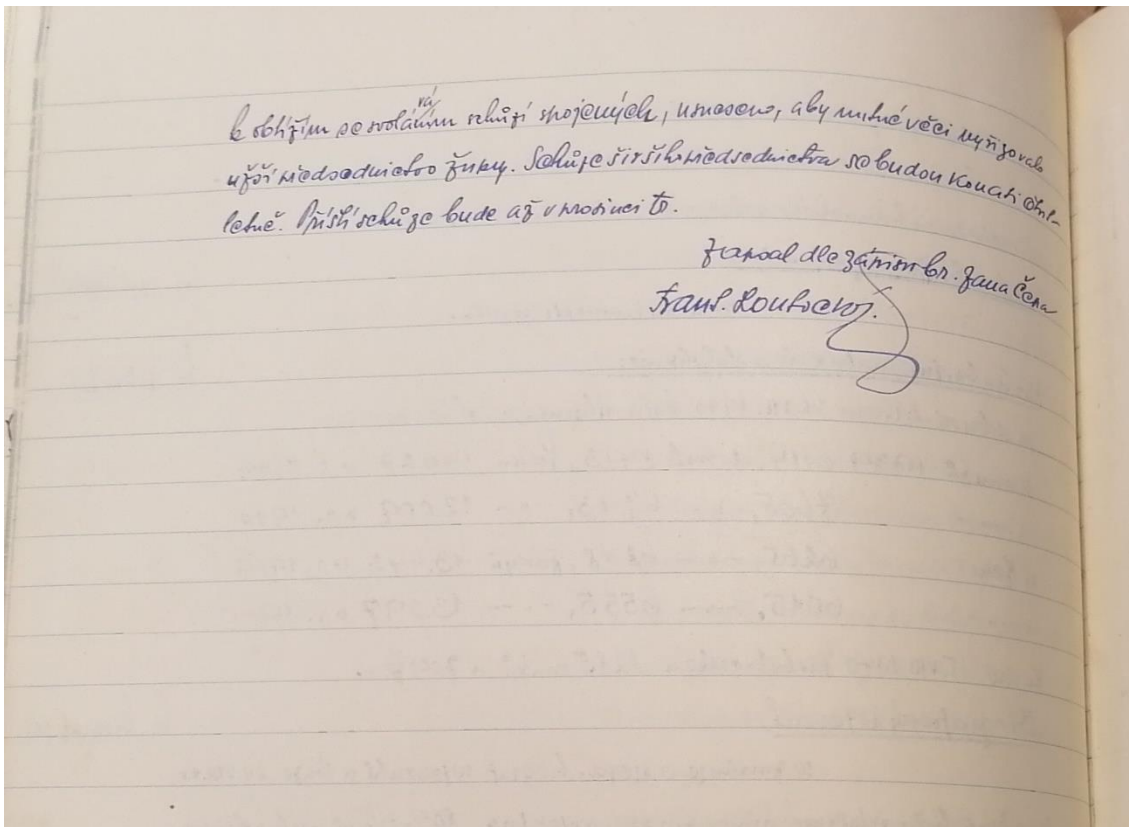
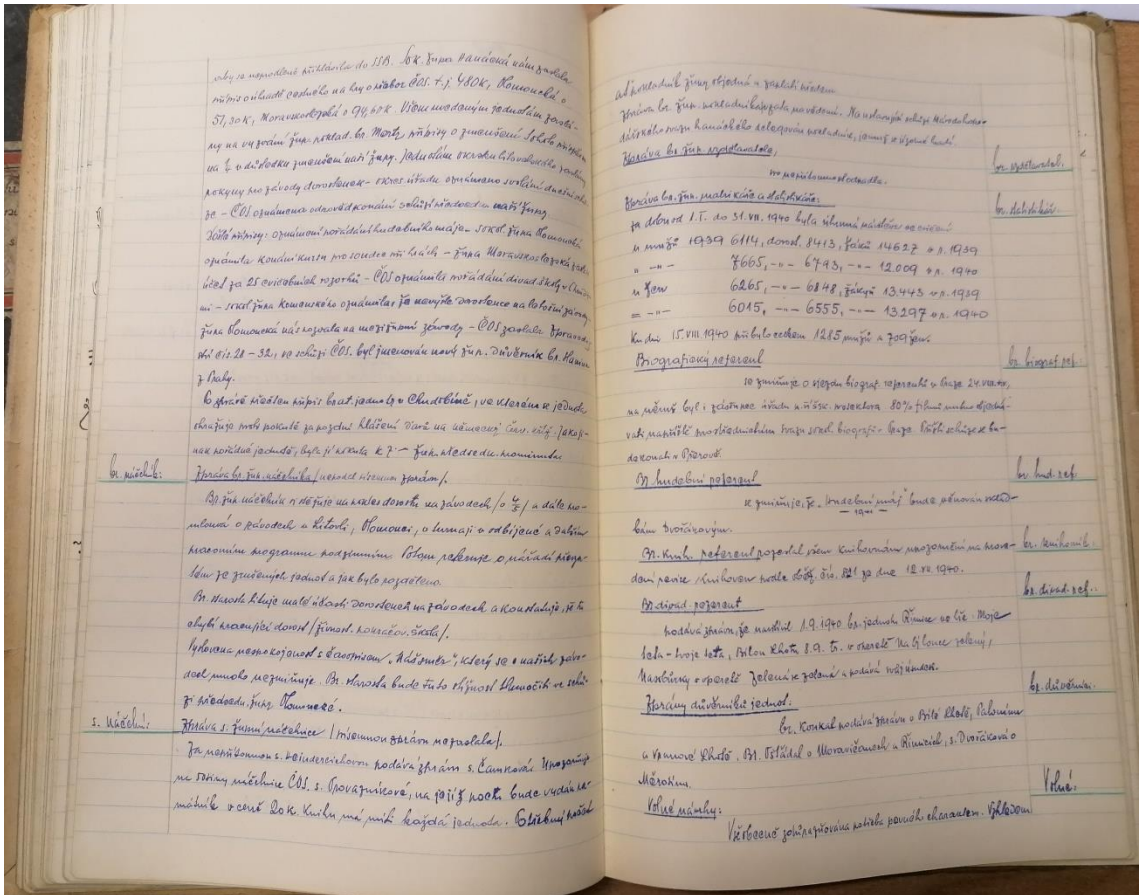
br. ř. jednatele:

Tá poslední schůze, konané 17. VII. t. r. ^{načtu bylo} zaznamenáno v jednacím protokolu celkem 74 jednacích čísel; z toho 139 čísel došlech, 45 čísel odslaných.

Právny předsednictva jednot rozslány byly za toto období dvaadvacet.
Ve zprávách č. 12, upozorněny byly jednoty na nové směrnice pro občanské představení, s. j. na povinné hlášení divad. předst. řep. divad. referent. br. Adémárovi. Dále na nové směrnice v konání tanečních zábav - přivě-
njo jedním s mládeží - uzvážně uzvodněni nových členských mí-
řapok, upozorněny, kde zachovány žel. kotky se stov. na dráze na srozd.
legitimace. Ve zprávách č. 13, ohlášena vytraha před rozslanými akce-
mi - povinné členská ve brázi sokolských biografii - o plátech sokolských
intervence ve všech jednot - nabídka kotebírání časopisů sokolskou mládeží-
hodnotní pářoví prvených stromů a zakáz nočení sokolských žerovských
stojanokojů na ulici.

Zodslaných dopisů jsou majitelé přitěžiti:

br. Přádalovi, předslán křipis ČOS, o povinném členská jednot ve SSB, a pozvát-
ní na sjezd předsedů sokolských biografii v Praze - řepě a třetěti moje-
vna soustrast nad úmrtím star. řep br. D. Rosendortu - všechny jedno-
by byly upřísněny k revizi svých ms. knihoven - ČOS. zodslaněny do-
tazníky o práždnímých sáborcích - jednotu smol v chotíně uzvážně,

Listina přídavných
 na schůzi předt. fotop. župy Severomoravské, Litole,
 která se konala dne 15. ledna 1941 v Litoli.

- 1., Hlav. vedoucí
- 2., Mikuláš
- 3., J. Kormaník → Lothar
- 4., J. Dvořák
- 5., Správník
- 6., Bř. Ondrouš
- 7., Karel Lysý
- 8., M. Krámas
- 9., P. Hlubý host
- 10., F. W.
- 11., J. Václavík
- 12., J. Štichart
- 13.,
- 14.,
- 15.,
- 16.,
- 17.,
- 18.,
- 19.,
- 20.,
- 21.,
- 22.,
- 23.,

Zřít
 Zpráva jednatele sokolské župy Severomoravské na schůzi
 předsednictva dne 19. května 1946 v sokolovně v Zábřezě.

Od poslední schůze předsednictva došlo 55 dopisů, odesláno
 20, celkem 55 dopisů.

Důležitější z nich:
 Provozní ČOS k sestřím a bratrům a sokolské mládeži. Sokole
 XI. v Československu připravuje se již k velikým slavnostem
 du jak v ústředí tak v župách i jednotách. Připravují se již v plném prou
 sletu zúčastnilo se co nejvíce nejen našeho členstva, ale také dorostu
 a žactva, aby celá veřejnost i cizina byla přesvědčena, jak mohutnou a
 silnou oporu má republika v Sokolstvu. Přáli bychom si, aby se sletových
 dnů zúčastnila celá naše sokolská rodina v počtu co největším a to v
 slavnostních krojích. Víme, že nejen přípravy samotné, ale i cesta do Pra
 hy, nákup uborů, vstupenky na sletišť, do divadel, pobyž v Praze a nákup
 upomínkových předmětů vyžadají si značného nákladu. Proto již nyní mu
 síme pamatovati na tyto výdaje, a začítí střídati, kde a jak se dá.
 Jsme přesvědčeni, že bratrské župy i jednoty, pokud jim to
 bude možno přispějí svým příslušníkům, zejména mládeži na cestu do Pra
 hy i na úhradu výloh s tím spojených. Vyzýváme proto všechny bratrské
 župy i jednoty, jejich předsednictva, výbory i ovládací sbory, by vě
 novely střídání na slet co největší péčí a podnikly vše, co zajistí
 úspěch tohoto podnikání. Výsledek i rozsah i smysl střídání bude slou
 žiti ke cti sokolské organizace. Rozvíňte proto ihned tuto akci pod
 heslem: ~~střídání~~ střídám si na slet. Vyhledejte ve svých řadách ~~střídání~~
~~střídání~~ schopné sestry a bratry, kteří by se ujali ukolů výběrčích pro
 střídání na slet. Výberčí nechtí si stanoví přesné dny v měsíci, případ
 ně v týdnu, kdy budou v tálocvičnách, na hřištích přijímati vklady na
 slet. Určete si sami, podle místních poměrů nejnížší částku, kterou každý
 střídatel bude odevzdávati. Upozorněte vkladatele, že vklady nebudou
 nikomu před sletem vydány, a že jsou výlučně ušeny na cestovní výlohy
 na slet, neb zakoupení cvičebního úboru nebo slavnostního kroje. Jedná
 me s ústředím všech peněžních svazů, takže každý peněžní ústav bude
 zpraven od svého ústředí a jistě vám vyjde vstříc v každém směru. Od
 ústavu si vyžádáte potřebný počet tiskopisů, které budou vydány jednot
 ně /tak zvaný vkladní list a souhrnný přehled úspor/a domluvíte se o
 dalším postupu. Povzbuďte jednotlivé složky k radostnému soustředění ve
 sletovém střídání. Později budeme od vás žádati pravidelné hlášení vý
 sledku, abychom je mohli využiti propagačně ve sletových přípravách.
 Příspědné dotazy ve věci střídání zodpoví vám sletová kancelář. Jsme
 přesvědčeni, že správně pochopíte náš podnět a usílí a že nám brzy po
 dáte zprávu, jak jste u vás věc úspěšně rozřešili.

Za souhlasu ČOS a sokolské župy Olomoucké byla jednata Rymařov
 propuštěna ze svazku sokolské župy Severomoravské a přičleněna k
 župě Olomoucké.

ČOS, ve smyslu výnosu ministerstva financí souhlasí s tím, že
 příspěvky za rok 1945 mohou se zaplatiti ve vázaných penězích.

*První návrh výboru státního lidového soudu
 jednoty Sokol. Kapsa o usazení župního střídatelů a
 střídatelů v ústředí a v župách. Číslo 1000/46
 Dr. Dubovému jako zpravodaj. Jednání 19. května
 1946. P. Stanovím ustanovení sletu v M. V. státní
 žalostně představení la nova jednata na Frankštate*

Bratři a sestry!

Bílují velice, že není málo důvodů prožiti při tucetní valné hromadě sokolského bratrstva severomoravského nadoborní okružky ve Václavě kruhu. Sedm dlouhých let došli nás lito chvilí od poslední valné hromady. Půsili jsme již tehdy všichni, že připravuje se věc, co hluboce zasáhne do vývoje života našeho milovaného národa a státu. Po krásné pohádce T. Stelce vřesovského a malbádné stelné scene "Budovat a budim" přišel polupný křichov. Ty slábi opuštění a všemi pozření. Ž naši krásné župy zlyly luskou.

Ze 60 jednot 44 jednot utomilo v záloze germánského mork. Ten křik 16 jednot optimala se vick-
něci a prapok sunj bívala staločie až do onoho oka-
mžiku, kdy germánská loka surově zablapala posled-
ní zlyter našeho jundictva a lo formou larkovnu
jovnu vymysleti mohla jen denlonská zvěsilost.

Prumostledmóní, týpání, vrazidění naš íek nejep-
stích bratři a sester nemelo mány a konce. Co nezměr-
ného bolu a gonfalstíu zmlhalo duší českého člově-
ka, co horkých slz beznadeje bylo prvtilo z a otvoku-
pacc!

A přece jsme na myslí neklesoli! Věřili jsme ská-
lpreruč v naši českou pravdu, v pravu Husovu a Husarykovu

věřili jsme, že Pravda zvládne! Mohly jsme se rozpoutat
a bojovat. Němci pěstovali furti okupací ležby konstatu-
mání, prsou. Nezaslavili jsme se před zřehdnu přelétávan-
přelétávaným nebo zřehdnu. Tehdy jsme se zřehdnu ani
konstatuovali ani omkli. Pravda našich junáků sokol-
ských <sup>stano-
stojek</sup> přelétávaných zřehdnu, jen aby rozliženy byly okupací
polupné, do kterých nás náhodou sachtisťo ba nečmeoška,
besbí nečmeoška. Sachtisťo ba nečmeoška, besbí nečmeoška
a zřehdnu skuti junáci a bojovníci za Pravdu
**bratři František Čtrnáctý, Boleslav Šlhel, zřehdnu, ukon-
kaloum bratři Jan Brinkhart, Oto Vymekal, zřehdnu,**
v řadě konstatuovaných kaloum bratři Helzner, Što-
hual a celá řada jiných. A což by polupné sčbeni ve
v ječetě a jinou? Co ummeoška bratři v čtrnácti oku-
to bu, Boleslav v oče? Zřehdnu ječetě vzor nás zavažuje,
Vječetě hucim božtka přelétá. Česká pravda zřehdnu
zřehdnu! Čome sčbeni! Čome sčbeni se zřehdnu to očku
a budujeme zřehdnu na hucim s přelétávaným, že
vybudujeme sokolskou organizaci ještě krásnější a ma-
hucimější! Sokolské bratrstvo musí být v budoucí vst-
přelétávaním lidu severskonarokelka, jeho přelétávaním i polupné
Nedějme se ummeoška pokusy o sčbeni ležby
čtrnáctý k nečmeoška! Přelétávaním ve sčbeni okupací
přelétávaním hejru sokolské, zřehdnu mládež, posilujme naše
vošně, probuzejte ty, kteří se odvrátili z mládež nečmeoška
mrtvali, hucim vřtá vošně a přelétávaním sokolské myšl-
mrtvali

vyglyole vysoku náš prosadný prapor a prosadný to
na přelétávaním až na všechny naše krajiny jejího budle
sachtisťo ba nečmeoška!
Čsem v řadě mezi stami v čtrnácti slavnostech
okupací, bratři stam všem bratři a oostenski
pravice a přelétávaním zřehdnu vst-
přelétávaním zřehdnu! Přelétávaním den bud velkým mečmeoška
na dudu, kterou sokolské severskonarokelka maslou-
přelétávaním. Přelétávaním usilovnou práci ležby okupací vst-
lid severskonarokelka až k nejvyšším mečmeoška!

Mazdar!
Čtrnáctý
Otokar Kukulšček

V Praze dne 31. října 1946.

Čtrnáctý ječetě, hucim hucim laskav a přelétávaním při velké
hucimade. Nemám jiného přelétávaním, až aby se vydavřela,
alychem se konečně rozmedleli k letu výš a výš až
pod oblaky lom! Přelétávaním Otokar

Zpráva jednateleška 1906.

12. července r. 1863 zrušen nejvyšší spolek hospodářský, konáme tedy dle 45. článku svého stanoviska konstatovati můžeme letos opětky roznar a sympatije této odborové organizace. Než přikročíme k podání činnosti spolkové, jest povinností naší, uctiti památku dlouholetého člena spolku, neboť p. Fr. Věprka z Postřelnova. Působil on na 20 roků eo předseda a jaký takový účastník byl, eož všichni starší panové dovolu, na veškerých hlavních pracích hospodářského pokroku se tykajících. Zaslouží si proto, aby jeho v klade vzpomínka jej zachovala a žádám Vás tímto, byste snu účast povstáním projevíli. a) Co týče se činnosti spolku našeho v roce minulém, sledován cíl, přesně stanován odpovídající. Schůze hospodářských agitacné a odborné přednáškových od- byváno v tomto správním roce 13 a sice na Skalici, v Raječku (2) Bohuslavicích, Lubčicku, Hrabové, Lestně, Theodorově, Lanici, Ludkově, Krumpachu, Rovensku, Postřelnově. Schůze byly vůde velmi četně navštívěny a rozšířily počet členů na 213. Provozišti schůze jsou řečníci zamluveni až pro zemské výstavě dobytčí. Kurzy hospod. na žádost členů pořá- dány dva a sice třídenní stěpanšky v Hrabové a pro promahače při kletu třídenní kurs v Postřelnově, oba těšli se vzácnému porozumění rolnictva. Připravují se: třídenní družebnícky kurs pro hospodářky v první polovici července a kurs lučaršky výstavě, jako důležitého činitele hospodářského, nebylo opo- menuto a sice zakročením hosp. spolku povoleno letos statní přeměování koni do české obce severomoravské, do Postřel- nova na den 3. července, kterážto vyhoda se stauy rolnické

Vátná společnost

hospodářské jednoty okresu zábrčského konána byla
v pondělí dne 6. března 1905 na K. v. v.

Pro tuto vátní společnost zvoleno výboru nové zvolenému
zvolati mimořádnou valnou hromadou, na níž jednáno bude
dle návrhu výboru o změně spolkových stanov.

Tato jednoty, má býti přeložena z Zastřelova do Jábříku,
a přisjíždělo členský, přijíže také jedná valná hromada sešK
na K.

Do výboru zvoleni:

předsedou p. Fr. Wideman, rolník z Zastřelova,
 místopředs. Frant. Berka " z Kumpachu
 jednatelem Frant. Naita, učitel "
 zpravodajem Fr. Štěpánek, nájezdou z Šolsova,
 členský výbor: V. Karger, rolník z Lesnic,
 " Fr. Štěpánek, " z Zastřelova,
 ✓ Fr. Horma, " z Najčova,
 ✓ J. Holýš, řidič n. z Novosíla,
 Fr. Šovák, rolník z Koubrovicova,
 ✓ Beran, " z Jábříku

Václavský: Fr. Štěpánek, rolník z Kumpachu, J. Šlašar,
 rolník z Najčova a Fr. Beran, domkář ze Jábříku.

Na protokol vátní společnosti ze staré knihy, jednatelem vyřadil
 Kumpach, 20. března 1905.
 Frant. Naita,
 l. v. jednatelem.

Protokol

Nyborové schůze konané dne 19. března 1905 v zábrvešské Besedě.

Předseda započal jednání upozorněním, že postrádá se jíradě o změně stanov původních schválených stanov spolko-
vých. Dotazuje se přítomných, zda by aspoň částka těchto stanov
do příští schůze Nyborové opatřil, do nichž by proto mohla býti
pokoráno o některých změnách. Stanovy mohly se přinésti p.
V. Karger a Nyborška povolána bude v sobotu dne 25. III. t. r. v
Besedě. - Subvence na náležitě by by žádají tyto obce: Postřelmov, Vyše-
hoř, Břakov, Rajec a Ronhominov. Naneseno obce tyto doporučiti.

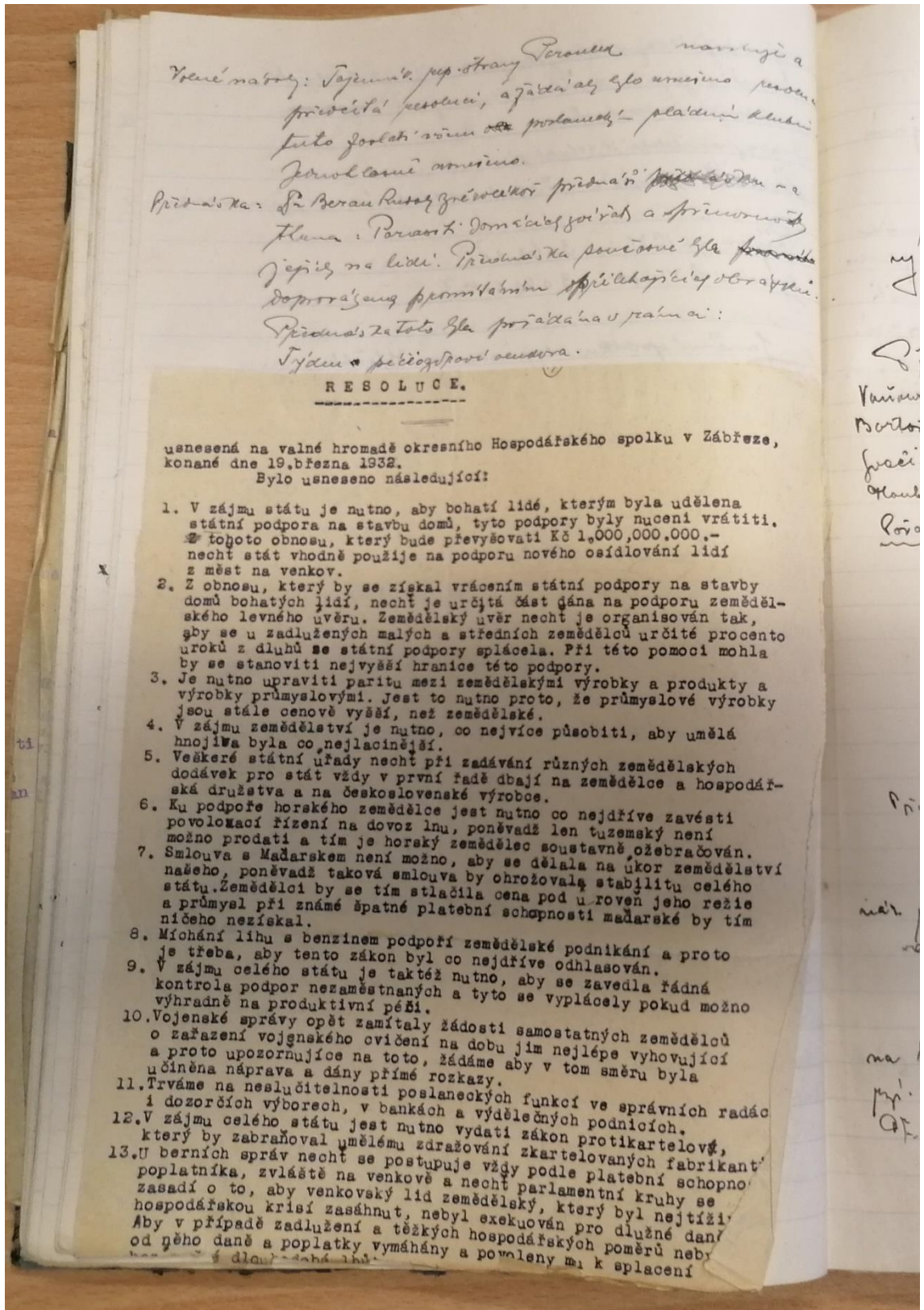
Ke žádosti jednatele zapoužena bude řádná kniha
jednatelská a založena bude též správní matrička členstva
dle jednotlivých obcí.

Naneseno rozhodným pořádkem schůzi sjednávati
členy ve všech obcích.

Ke práci rozděleny, dotazníky týkající se bude
přeschnatých v našem kraji, jež obcemi budou vyplněny a
jednatelem přeb zaslány.

Ant. Vídman
č. jednatelem.

Ant. Vídman
1. předs.

*Nové návrhy: Tajemství, resp. strany, Průmysl, zemědělství a
 přivést k řešení, a třeba aby bylo učiněno resoluční
 tuto jistě, ovšem ~~na~~ podání - placení klubů
 Zemědělské unie.*

*Přidání: Dr. Beran Rusy, zemědělské přídání, ~~průmysl~~ a
 klama: Průmysl, domácnost, výroba a průmyslové
 výrobky na lidi. Přidání, které bylo ~~průmysl~~
 doprava, ang. průmyslové, ~~průmysl~~ a výroby.
 Přidání, které bylo ~~průmysl~~ a výroby:
 Týden, ~~průmysl~~ a výroby.*

RESOLUCE.

usnesená na valné hromadě okresního Hospodářského spolku v Zábřezě,
 konané dne 19. března 1932.

Bylo usneseno následující:

1. V zájmu státu je nutno, aby bohatí lidé, kterým byla udělena státní podpora na stavbu domů, tyto podpory byly nuceni vrátiti. Z tohoto obnosu, který bude převyšovati Kč 1.000.000.000.- necht stát vhodně použije na podporu nového osídlování lidí z měst na venkov.
2. Z obnosu, který by se získal vrácením státní podpory na stavby domů bohatých lidí, necht je určitá část dána na podporu zemědělského levného úvěru. Zemědělský úvěr necht je organizován tak, aby se u zadlužených malých a středních zemědělců určité procento úroků z dluhů se státní podpory splácela. Při této pomoci mohla by se stanoviti nejvyšší hranice této podpory.
3. Je nutno upravití paritu mezi zemědělskými výrobky a produkty a výrobky průmyslovými. Jest to nutno proto, že průmyslové výrobky jsou stále cenově vyšší, než zemědělské.
4. V zájmu zemědělství je nutno, co nejvíce působiti, aby umělá hnojiva byla co nejlacnější.
5. Veškeré státní úřady necht při zadávání různých zemědělských dodávek pro stát vždy v první řadě dbají na zemědělce a hospodářská družstva a na československé výrobce.
6. Ku podpoře horského zemědělce jest nutno co nejdříve zavésti povolenací řízení na dovoz lnu, poněvadž len tuzemský není možno prodati a tím je horský zemědělec soustavně ožebračován.
7. Smlouva s Maďarskem není možno, aby se dělala na úkor zemědělství našeho, poněvadž taková smlouva by ohrožovala stabilitu celého státu. Zemědělci by se tím stlačila cena pod úroveň jeho režie a průmysl při známé špatné platební schopnosti maďarské by tím ničeho nezískal.
8. Míchání líhu s benzinem podpoří zemědělské podnikání a proto je třeba, aby tento zákon byl co nejdříve odhlasován.
9. V zájmu celého státu je taktéž nutno, aby se zavedla řádná kontrola podpor nezaměstnaných a tyto se vyplácely pokud možno výhradně na produktivní práci.
10. Vojenské správy opět zamítaly žádosti samostatných zemědělců o zařazení vojenského cvičení na dobu jim nejlépe vyhovující a proto upozorňujeme na toto, žádáme aby v tom směru byla učiněna náprava a dány přímé rozkazy.
11. Trváme na neslučitelnosti poslanceckých funkcí ve správních radách i dozordních výborech, v bankách a výdělečných podnicích.
12. V zájmu celého státu jest nutno vydati zákon protikartelový, který by zabráňoval umělému zdražování zkartelovaných fabrikantů.
13. U berních správ necht se postupuje vždy podle platební schopnosti poplatníka, zvláště na venkově a necht parlamentní kruhy se zasadí o to, aby venkovský lid zemědělský, který byl nejtíže hospodářskou krizí zasáhnut, nebyl exekucován pro dlužné daně. Aby v případě zadlužení a těžkých hospodářských poměrů nebyl od něho daně a poplatky vymáhány a povoleny mu k splacení ~~...~~

*my
 D.
 Václav
 Barto
 Jáci
 Kout
 Pivo*

*P.
 ma
 mi
 AF*

Protokol
ustavující valné hromady
v obci. Besedě 25/3. 1908.

Za přítomnosti 33 osob zahájil p. prof. Malý schůzi po 2 hod. odp. a navrhl za předsedu p. Sa Riel. Tudu a zapisovatele potepsaného. Jednání započal zvolený předseda několika slovy o důležitosti spolku a udělil slovo p. prof. Malířovi. Tjž promluvil o vzniku spolku a připravných krocích.

Spolek bylo třeba zříditi po plásovité akci na germanisaci našich dědin a pro uzákonění zákona Perlova. O založení spolku jednání zaběhly obzvlášť. Jednot us dvou schůzí. Průvodně bylo zamyšleno přeměnit pro tuto potřebu stauovy Gymnas. Malice Zábř. Než ukázalo se, že ji nutno zachovati také po šestátném Gymnasia a třeba založiti spolek nový. So zaimi přijeli do výboru byli zvoleni pp. Tuda, Malý, Zábř, Anderle, Čaň a Karko. Potom čte a vysvětluje stauovy, jeliž základem jsou stauovy J. M. Zábř.

22. Jan. Smita, syno Koloncov
 23. Ant. Hajak, syn bedněl. Habová
 24. Alois Janička
 25. Tojst. Jan, volník Koloncov
 26. Bedř. Jan, Kachice
 27. Jan. Kámpal, volník Závlonice
 28. Jan. Křížek
 29. Jaroslav. Kramel, volník Světlou
 30. Dobrov. Kociš, syn Koloncov
 31. Karla. Huber, chot. Kociš
 32. Oskar. Šár. Gerstl, "
 33. Šár. Kadlec, volník Habová.

Především děkujeme
 všem, kteří nám pomohli
 a každému zvláště, který
 nám dal být členem.
 Přehlídka se nám koná, až
 na Jan. 1. a 2. z Koloncov.

Všichni nám děkují
 byli také přijati za
 členy spolku.

lekkem kuzby bylo
 na valni hromadě nasto-
 vojání přijato 39 členů:
 2 z Koloncov,
 4 skoleců a
 33 činných.

Po ustavení ukou-
 čení hromadě předsed-
 přel p. H. Kříž. Tuská
 volal ihned voliči za
 výbor von I. a ustavení.

V Zábřezě 25. října
 K. Huber
 zapisoval.

Příloha 14

Revizory byli zvoleni dosavadní, H. Müller a Kociš, Kramel
 a Kramel.

Val. hromadě přijala usnesení, aby za členu byl považován:

1. kdo se vysloví při valni.
2. kdo se sezná s Morav. zastupitelstvem.
3. kdo z císař. opatření svůj příspěvek dává nebo se za členu
 sám hlásí.

Všichni byli odhlasováni návrhy: aby spolek dal
 lidem z SK diplomu; kde by měl být také slavnost.

Řešení přivítali se o rozpočtu patřícímu v jedn-
 teleké správě proti o jednání a rozpočtu příjmu a výdajů
 ukoučili.

Z č. 19. ze 30/4. 1909. časopisu
 "Moravský Sever".

Školský spol. severomoravský
 v Zábřezě konal 23. t. m. I. řád. val. hromad
 za chabé účasti.

Schůzi zahájil o půli 3 h. odp. předseda
 p. dr. Richard Indra žele tak malé návštěvy,
 ale douká, že tím veřejnost rychle pocití
 vati činnosti spolku tak eminentně důležitou.

Po přečtení zápisu ustanovující hromady ozná-
 mli jednatelem red. Müller tuto jednatelečnou
 zprávu:

Jsem přesvědčen, že byla dobrá a šťastná
 náhoda, když školský spolek nebyl založen
 z G. M. Zábř. nýbrž, že byl zřízen spolek
 naše mají a měly užke stanov. Také
 odhory věroz. Jednot jsou předně obran-
 ny stráženi národním. Škol. spolek však
 zabírá působnosti svou oblast celého široho
 kraje shrnuje veskerou činnost společného ústí
 našeho, práci všech spolků, přichází do zpra-
 cované posice a zvláště tam školu. Zřízením
 škol. spolku náš národní boj protigermaničtí
 nabyl jiného směru, naše posice na mor. se
 dostává se do jiného stavu: z obranného boje
 stává a stane se zájsem další činnosti spolkovou
 pomocí jiných korporací vedle pracovních —
 útok, to jest zápas ne zachraňující staré posice,
 nýbrž dobývající nových území ztracených.

A tento vývoj z obrany do vývoje bude
 zápas a musíme k němu čili. Předsedám-li
 krátce jen tak z hruba, poměr náš k Němcům
 na Moravě seznáváme, že německá města Brno
 a zvláště Olomouc věřna byla do poměru
 obranného, Znojmo, Jihlava atd. do poměru
 jest byla ztracena. Němci došli na Místecku,
 Moravě jest nepopíratelné, že germanizační
 ústí na celé Moravě nejzvrší vede repre-
 sentant Bundu a Schallertajnu Brno z měst:
 Zábřeha a Sumburka.

Náš snahou musí tudíž být také v tomto
 kraji domnit Němce k ústupu a zameniti si
 vzájemné útoky, aby se oni i bránili proti úto-
 kům našim. Dobrým náběhem jest založení
 škol v Šilperku a v Úsově.

Náš školský spolek ovšem jest dnes ze
 starého směru boje obranného nemůže vybočiti
 a nevybočí. Zřízením jim prozraim z školky
 v Nemli a v Rudě, mají rše obrany. Jakmile
 Němci začali sněti pro Filipov a Nemli šul-
 ferajku, stala se Nemli a Filipoven nepob-
 věšim místem našim a bylo naléhavé školku
 tam založit nejrychleji. Budovu její vystavěl
 odv. N. J. v Zábřezě, zbývající úloh na bu-
 dově převzal škol. spolek, který také jí úplně
 vydržuje. Dosavadní náklad asi 500 K. Stavba
 500 K. Na škole působí al. Seděnková
 z Děhylova. Opatrovnic jest její al. sestra.
 Zapsáno je tam 55 dětí, průměrně chodí asi
 40 dětí do školky.

Ruda H. (česká) potřebovala dávno školky
 materské. Ined tehdy, když si Němci zajistili
 příliv českých dětí do šulferajky dolnorudské
 zřízením své školky v D. Rudě. Školka spo-
 kov jest v budově české školy. Zařizim na ni,
 100 K. Spolek platí přístouku, sl. Jar. Hubova
 a opatrovnici. Dosavadní náklad také asi 500 K.
 Zapsáno je 20 dětí, 16 chodí do školky.

Hlavní činnosti náš prvý rok bylo sehnati
 dostatečné finance, zvláště členskými příspěvky,
 sbírkami a dary. Snázili jsme díle kromě toho
 obrátní pozornost nejen kraje, nýbrž i širě
 české veřejnosti na náš spolek, abychom měli
 příjem stálý. Podalio se nám to částečně jen,
 což je přirozeno, povádáme-li, že sbírek ne-
 ustále přibývá, sbírá se nyní všude na vše možné
 a vzpomínáme-li si, že poslední dobou i u nás
 velké přízni těší se vývoj českých menšin
 doavak a šilperské. Kromě toho v min. roce
 ve všech obcích sbíralo se na jubilejní dar
 školám Komenského.

S 218 / 10
1

Severomoravský kraj tvoří most, jenž spojuje českou oblast slezskou s královstvím. Němci útočí na tuto ruku, podávanou vévodstvím do království z M. Třebovska, Kladska a hor sudetských dokazující urputnou germanisací, o kterou usilují, jak důležitá je severní Morava. Nemají dosti na tom, že území krásné severní Moravy jest prostoupeno německými továrnami, obchodními podniky, že drží všechna města ve svých rukou, (Šilperk, Šumberk atd., M. Třebovou, Mohelnici, Zábřeh, Úsov, Unčov a j.), že mají vyvinuté školství u nás, my jediné měšťanky, nýbrž ještě svými Sulferajny, Bundy a jinými výbojnými spolky nasazují německé školy do ryze českých obcí. V posledních letech poněmčili Jestřebičko, Rudolfov, Rudu, Koloredov, Lechovice úplně, částečně Janoušov, Pavlov, Sudkov a Vitošov. Očekáváme další ztráty, podaří-li se Němcům dostavěti započaté stavby mateřských škol v českých dědinách. Germanisace krajů severomoravských postupuje.

Naše posice národní jest ubohá, náš kraj, ovládaný fabrikantem a členem panské sněmovny, Hermanem Brassem, proslulým germanisátorem v Zábřeze, jemuž jsme vydání úplně v pleni i hospodářsky, je bez odporu dnes nejohroženějším. Z úporného zápasu zaznamenáváme: Nemile s Filipovem (Nemile 316 Čechů, 6 tak zv. Němců; Filipov 170 Č., 0 N. A přece tam Němci vystavěli 1907 školu a školku mateřskou a říšskoněmecký Sulferein jim je zaplatil podporou 18.000 marek!). Skaličku (516 Č., 22 tak zv. N.), kde koupil Bund pozemek na šulferajniku. Dol. Studýnky (823 Č., 12 t. zv. N.). Bund tam na podzim 1909 školu svou otevřel. Čes. Bohdíkovi (1211 Č., 69 N. jest v osadě Alojzově). Bund tam před Velikonocemi 1909 začal šulferajniku stavět, obec se však dosud proti ní brání. Klopiny s Bezděkovem (Klopiny 470 Č., 8 N., v Bezděkově jest 1/3 Č., Němec žádný, obec však nemá školy a je přiškolená do Klopiny.)

Nezmiňujeme se ani o útocích, které jsme zdárně odrazili, aniž zaznamenáváme úsilí německé o ujaření četných českých obcí (Krumpach, Stavenice, Hrabenov), poněvadž akce jest výsledku neurčitěho.

Na svou obranu založili jsme r. 1908 v Zábřeze Školský spolek severomoravský za souhlasu Ú. M. Š. v Praze a N. J. olomucké, jehož účelem jest v ohrožených, ale českých obcích, zřizovati školy, zvláště mateřské. V prvním roce zřídil spolek školky: pro Nemilí, Filipov a Lupěně (budova stála 6000 K) a vydrží je nákladem přes 1000 K ročně. 2. pro Rudu (vydržování stojí 760 K ročně). 3. R. 1909 vystavěl za 8000 K budovu pro školku v Č. Bohdíkovi. 4. Otevřel r. 1909 a vydrží školku na Skaličce. Potřebujeme nutně dalších školek: ve Stavenici, Krumpachu a Sudkově.

Kromě toho stalo se nyní důležitou rozřešení otázky měšťanské školy v Zábřeze, jejímž zřízením byl školský spolek pověřen. Škola má býti ještě letos zřízena otevřením I. třídy.

Tyto veškeré a další úkoly může spolek vykonati pouze přispěním šťastnějších krajů hmotně i národně, podporou celé české veřejnosti. Přistupujte za členy spolku, zasílejte nám štědré příspěvky, abychom mohli brzy svěřené nám těžké úkoly splniti. Členem spolku se stává, kdo buď zaplatí jednou pro vždy 100 K (čl. zakládající) nebo platí ročně 10 K (skutečný), nebo ročně 1 K (činný).

Pořádejte sbírky, národní slavnosti, divadla, koncerty a j. zábavy ve prospěch našeho spolku. Vyzvěte k tomu svého p. starostu, místní spolky a j. korporace, leč neodkládejte naší prosby. Víme, že česká obětavost jest neustále víc a více zkoušena, avšak neodmítněte nás. Svrchované nebezpečí a Sulferein, který od svého vzniku věnoval severní Moravě přes 2 miliony korun, volá za nás: Pomozte, dokud ještě čas!

Za školský spolek severomoravský v Zábřeze:

Dr. Rich. Indra, advokát v Zábřeze, Is. Kouřil, rolník v Dlouhomilově, P. Karel Fadrus, prof. a katecheta v Zábřeze, Frant. Merta, nadučitel ve Skaličce, Dr. Jan Dezort, advokát v Mohelnici, M. Šnajdrová, choť učitele v Dol. Studýnkách.

Protokol

o výborové schůzi, jež konána byla dne 16. prosince 1915. Přítomni: pl. Holecká, pp. Kreuziger, Malitz a Rozkolb.

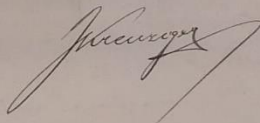
Přečten a schválen protokol poslední výborové schůze.

Ohledně vyžádání mateřské školy v Krumpachu odposlých obecní výbor tančáků, jež jest ochotna obec poskytovatí stop pod tou podmínkou, když škol. spolek pakovní pro mateřskou školu úsporná kampa. Jelikož sporák, jině se domá mateřská škola vyžádá, v každém ohledu velmi dobře se osvědčil, navrhuje škol. spolek potřebu nov. úsporných kamen pro tančí mateř. školu a proto nepřístupuje na podmínku obci stanovenou a trvá dále na tom, aby obec školu mateřskou vyžádala, tak jak se ve výborovém svém sezení v r. 1914 k tomu byla navázala.

Jelikož obec krumpachská pronámila také škol. spolek, že ponechá sobě polovici nájemného na ubytování vojska v budově měst. školy, usneseno bylo divakně řádati od obce vyplacení celého nájemného, jinak bude musen škol. spolek makročiti, aby povolání byli nástupcové obce Krumpachu na p. k. okr. hejtmanství ku porovnání.

Krato bylo na vědomí, že na přílohu školy v měst. škole v Krumpachu vojskem p. p. k. př. pl. č. 100. poročánů bylo škol. spolek k výplátě pouze 25 Kč 30 h, ačkoli podaný účet činil na 155 Kč 30 h.

Tom. Rozkolb
z. č. jednatele.

Josef Malitz
z. č. předseda.

